

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06409

MANI LEYB

Hyman B. Bass

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

לא מותנה
סוף מותנה

חיים בעז

מאני ליב

מאנאגראפיע

פארלאג „המנורה“ תל-אביב

תשל"ח—1978

חיים בעז
מאני לייב

מאנאגראפיע

© Copyright by
Hyman Bass, 1978
25 East 78th Street., New York, N.Y. 10021

Second printing U.S.A.
1978

געדרוקט ביי די ברידער שולזינגער

Printed in U.S.A. by
SHULSINGER BROS., INC.

מאני לייב און די ליטערארישע גרופע „די יונגע“

(א) אריינפיר

אין דער אנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראטור אין די פאר-אייניקטע שטאטן קען מען אונטערשיידן דריי תקופות: די ערשטע ליטערארישע תקופה איז די עפאכע פון סאציאלער דיכטונג. די גרויסע נעמען אין יענער צייט זיינען: מאַריס ווינטשעווסקי, דוד עדעלשטאט, יוסף באַוושאווער און מאַריס ראָזענפעלד. אַרום זיי האָט זיך גרופירט אַ גאַנץ באַדייטנדיקע גרופע יידישע דיכטער און פראָזע-שרייבער. אין זייער צייט האָבן זיי געשאַפן דעם טאַן פאַר דער יידישער ליטעראטור אין אַמעריקע. דאָס איז געווען אַ ליטעראטור פון סאציאלן פראַטעסט, פון שילדערן די אַרבעטער-גויט און פון וועקן ביי די אונטערדריקטע מאַסן זייער קאַמפּסלוסט און די אַפּענונג אויף אַ גליקלעכערן מאַרגן.

דער צווייטער פּעריאָד אין דער אַמעריקאַנער יידישער ליטעראטור ברענגט אַרויס כּוחות, וואָס זוכן אַ פּולע אַפּליקענונג פון יענע טעג-דעגן, וואָס האָבן במשך פון אַ פּערטל יאַרהונדערט באַהערשט די שרייבער פון דער סאציאלער תקופה. גיט דער סאציאלער פראַטעסט ווערט גע-שטעלט אין צענטער, נאָר דער מענטשלעכער „איך“, דער מענשישנס אינעווייניקסטע וועלט פון איבערלעבונגען און שטימונגען. די נייע נעמען, וואָס באַווייזן זיך אין דער ליטעראטור, זיינען: מאַני לייב (1883—1953), דוד איגנאַטאָו (1885—1954), יוסף אַפּאַטאַשו (1886—1954), זישאָ לאַנדוי (1889—1937), אברהם דילאָן (1883—1934), א. ראַבאָ (1883—1944), און ראובן אייזלאַנד (1884—1955). דאָס איז די גרופע, וואָס האָט זיך באַצייכנט אין דער ליטעראטור ווי די „יונגע“.

אַ ביסל שפּעטער קומט אויף די ליטערארישע ריכטונג, וואָס רופט זיך אַן „אינזיך“. אויך די „אינוויכיסטן“ הייבן אַרויס די אינעווייניקסטע וועלט פון מענטשן, זיינע ראַנגלענישן און זיינע קאַנפּליקטן. די „אינזי-“

כיסטן" האָבן אָבער אַן אינטערעס אויך אין דער אינטעלעקטועלער וועלט פון מענטשן. זיי מיינען, אַז פון די ראַנגלענישן, וואָס באַאומרויזן דעם יחיד קען מען ניט באַזייטיקן די סאַציאַלע און די פּאַליטישע וועלט. די וויכטיקע נעמען צווישן די „אינוויכיסטן" זענען געווען: א. לעיעלעס (1889—1966), יעקב גלאַטשטיין (1896—1971), נ. ב. מינקאָוו (1893—1958), און ב. אַלקוויט (1896—1963).

אין שטריק פאַראייניקט סיי די גרופּע „אין זיך" און סיי די גרופּע „יונגע". דאָס איז געווען זייער דראַנג צו באַשאַפן אין יידיש אַ נייעם פּאַעטישן סטיל, עקספּערמענטירן מיט נייע, מער מאַדערנע פּאַרמען, באַשאַפן פון יידיש אַ מער געלייטערטן אינסטרומענט, וואָס זאָל ברענגען צום אויסדרוק אַלע נשמה-איבערלעבונגען פון היינטיקן יידישן מענטשן.

דאָס אַנקומען פון די „יונגע" און די „אינוויכיסטן" אין דער יידישער ליטעראַטור האָט אין תּוֹך מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם „שטורעם און דראַנג-פּעריאָד" אין יידישן ליטעראַרישן לעבן פון אַמעריקע. יענע תקופּה האָט פּאַקטיש באַשטימט דעם גורל און דעם ווייטערדיקן אַנט-וויקלונגס-וועג פון דער נייער יידישער ליטעראַטור. דאָס זיינען געווען די יאָרן פון גרויסן באַרג-אַרויף אין דער מאַדערנער יידישער שאַפונג.

דער דריטער פּעריאָד, וואָס הייבט זיך אַן אין סוף 30ער און אָנהייב 40ער יאָרן, קען מען כאַראַקטעריזירן ווי אַ ליטעראַרישע תקופּה, ווען קינסטלערישע מאַניפעסטן און בכלל גרופּירונגען שפּילן מער ניט אַזאַ וויכטיקע ראָלע. בכלל הייבט אַן צו ווירקן און באַקומען אַנערקענונג דער אייגנאַרטיקער כאַראַקטער און טאַלאַנט פון יעדן וויכטיקן שריפט-שטעלער; יהואַט, ה. לייזיק, יוסף אַפּאַטאַשו, א. גלאַנץ-לעיעלעס, י. י. שוואַרץ, מאַני לייב, יעקב גלאַטשטיין, אפרים אויערבאָך, יוסף ראַליק, זיינען שוין גענוג קלאַרע און אויסגעפורעמטע שרייבער-פּער-זענלעכקייטן אין דער אַמעריקאַנער יידישער וואַרט-שאַפונג. דאָס איז די צייט, ווען עס ווערט אַפּגעשאַצט דער קינסטלערישער און ליטעראַרישער אויפטו פון שרייבער, ווי אַ יחיד. דערצו איז גורם די העכערע ליטעראַרישע קוואַליטעט, וואָס עס ווייזן אַרויס די יידישע שרייבער אין יענער תקופּה; יעדער איינער פון די שריפטשטעלער האָט שוין גענוג שעפּעריש זיך אויסגעפורעמט און מען פּילט ווי יעדער איינער האָט אַן אייגענעם וועג אויסגעטראַגן אין דער ליטעראַטור.

אין יענער צייט ווערט באַזונדערס וואָך דער באַוווּסטזיין פון אַ נאַ-
ציאָנאַלער ליטעראַטור. גראַד ווייל עס ווירקן שוין אין דער אַמעריקאַנער
יידישער פּראָזע און דיכטונג גרויסע שרייבער-געשטאַלטן, שטאַרקט זיך
דער באַוווּסטזיין פון אַ נאַציאָנאַלער ליטעראַטור, וואָס שפּרייזט אַריבער
יידישע ישובים; אין די דרייסיקער יאָרן דיסקוטירט מען שוין ניט צי
פאַרמאָגן מיר אַ גרויסע פּאַלקס-ליטעראַטור, נאָר אַזעלכע פּראַבלעמען
ווי „ווי געפינט זיך דער יידישער ליטעראַרישער צענטער, אין וואַרשע,
מאַסקווע, צי אין ניו-יאָרק?“

(ב ווי איז אויפגעקומען די גרופע „יונגע“

עס קען זיך אויסדוקטן מאַדנע און אויסטערליש, ווי אַזוי, אויפן
באָדן פון דער אינדוסטריעלער אַמעריקע, אין דער צייט פון אַזעלכע
שאַרפע סאַציאַלע קאָנפליקטן, זאַל אויפקומען אַן אינדיווידוואַליסטישע
ריכטונג ווי די פון דער גרופע „יונגע“. עס האָבן, אַ פנים, געווירקט אַ
היפשע צאַל פאַקטאָרן גאַנץ אומאַפהענגיק איינער פון דעם אַנדערן. די
באַזונדערקייט, עכטיקייט פון לעבנס-געפיל, וואָס קומט צום אויסדרוק
ביי די „יונגע“, איז בפירוש אַ פאַקט פון לעבן. די יונגע זיינען אין
תוך, לויט זייער גאַנצן געמיט-צושטאַנד, אַנדערש פון דעם עלטערן דור
שרייבער. דער אונטערשייד גרייכט טיפער ווי אַן אונטערשייד אין יאָרן.
די אַנדערשקייט רירט אַן אַזעלכע באַזונדערע געביטן, ווי די שליהות
פון שרייבער, די גרונט-באַציונג און די שטעלונג צום לעבן, סיי צום
לעבן פון יחיד און סיי צום לעבן פון כלל, די באַציונג צום וואַרט, בעיקר
וואַרט ווי אַן אינסטרומענט פון שאַפן. דער גאַנצער פאַעטישער קאַנאַן
איז ביי די יונגע שרייבער אַן אַנדערער ווי ביי דעם עלטערן דור.

וואָס האָט גורם געווען די וויכטיקע ענדערונג, וואָס איז פאַרגעקומען
אין דער יידישער דיכטונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן ?

(א ווי מען זאַל ניט פאַרטייטשן די השפעה פון „צייטיגייט“, קען
מען ניט פאַרבייגיין, אַז דער דור „יונגע“ האָט איבערגעלעבט די אַנטווי-
שונגען פון דער דורכגעפאַלענער רעוואַלוציע אין רוסלאַנד ביים אַנהייב
פון אונדזער יאָרהונדערט. די שטימונגען פון אַפגאַנג, רעזיגנאַציע און
נשמה-ביטערניש האָבן זיך אַפגעשטעמפלט טיף און ווייטיקדיק אויף די

נשמות פון יונגע מענטשן. שארפער ווי פריער האט מען דערפילט די ווירקלעכקייט פון אייגענעם לעבן. דאס איז געווען מער ווי מעלאנכאליע און אומצופרידנקייט. עס איז געווען אַ ניי געפיל פון אַן אויסטערלישער פארפרעמונג, אין וועלכער דער מענטש האט זיך געפונען.

צום קלאַרסטן האט די שטימונגען אָפגעשפיגלט (צווישן 1906—1914) אין זיינע געדרוקטע קריטישע אַרבעטן, און נאָך מער אין זיינע טאָגבוך-פאַרצייכענונגען און בריוו, דער רוסישער שרייבער-סימבאָליסט אַלעקסאַנ-דער בלאַק (1880—1921). ער רופט זיין אייגענע שטימונג „די שטימונג פון מונטערן אומעט“. עס איז פאַראַן טראַציקייט, אַנטשלאַסנקייט, וואָס גייט צוזאַמען מיט אַ טיפער איבערלעבונג פון דער גרויזאַמקייט, וואָס די צייט האָט באַשערט. עס ווירקט אָבער אויך אַ געפיל, אַז אין דעם מענטשן אַליין זיינען פאַראַן פאַרבאַרגענע כוחות פון פרייד, פון אַנט-פלעקונג און פון גליק.

„רעוואָלוציע“, „רעאַקציע“, „פּאָליטישער רעזשים“ זיינען אַלע סוף כל סוף סאַציאַלע און קאַלעקטיווע דערשיינונגען. עס לעבט און עס ווירקט אָבער דער מענטש — דער יחיד. אין אים קען מען אויפוועקן כוחות, וואָס זיינען נאָך באַגראַבן און פאַרשאַטן טיף, טיף.

ב) איז אַ וועלט פון אַזעלכע איבערלעבונגען און שטימונגען האָט געפונען פאַר זיך אַ פרוכטבאַרן באַדן דער מערב-איראָפּעישער סימבאָ-ליזם און אימפרעסיאָניזם אין דער דיכטונג. ער איז געקומען צו דער יידישער ליטעראַטור הן דירעקט, בכלל אָבער — דורך דער פאַרמיטלונג פון די רוסישע פּאַעטן. די נאַענטע שייכות פון דער פראַנצויזישער ליטע-ראַטור און דער רוסישער ליטעראַטור איז שוין אַ פאַקט, וואָס געהערט צום ערשטן פערטל פון 19טן יאָרהונדערט. אַלעקסאַנדער פּושקין קען דאָ דינען ווי אַ פראַטאַטיפּ פאַר די ווייטערדיקע דיכטער. זיין צוגויפגע-בונדנקייט מיט דער פראַנצויזישער און בכלל מערב-איראָפּעישער קולטור און דיכטונג איז אַן אינעווייניקסטע און אַן אינטימע. און פאַר וואָס נאָר מיט דער פראַנצויזישער ? אויך מיט דער זיינצייטיקער ענגלישער ליטע-ראַטור איז ער געווען טיף פאַרבונדן.

עס איז מערקווערדיק, ווי נאַענט און באַקאַנט עס זיינען געווען די גרופע ניו-יאָרקער יידישע פּאַעטן מיט אַזעלכע מערב-איראָפּעישע שרייבער, ווי ווערלען, פאַן-האַפּמאַנשטאַל, רילקע און אַנדערע. דער נייער

דור יידישע פאָעטן האָט זיך געשטעלט מיטן פנים צו די גרויסע עקספע-
רימענטן, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אין דער מערבֿ-אײראָפּעיִשער
ליטעראַטור. באַזונדערס שטאַרק האָט געווירקט די נאַענטקײט און גע-
בונדנקײט מיט די מאַדערנע דיכטער-סימבאָליסטן און אימפרעסיאָניסטן
אין דער רוסישער פּאָעזיע.

ג) עס האָט אויך געווירקט אין יענער איבערגאַנגס-תּקופּה אַ שטימונג,
וועגן וועלכער מען האָט דעמאָלט גערעדט ווייניק, ווייל אַרויסזאָגן אָפּן
און קלאָר איז געווען פאַרבונדן מיט שטעלן זיך אין גאַנצן אַנטקעגן דעם
„צײטיגײסט“. ערשט די שווערע איבערלעבונגען נאָך די רעוואָלוציעס,
וועלכע זיינען געקומען ביים סוף פונעם ערשטן וועלטקריג, האָבן באַשאַפּן
אַ געוויסע גרייטקײט אויפצונעמען דעם טראַגישן געדאַנק.
ה. לייַוויקס פּאָעטישע דראַמע „דער גולם“, וואָס ער האָט פאַרפּאַסט
אין די יאָרן 1917—1921, האָט שוין אַרויסגעהויבן די פאַרצווייפלענדיקע
מחשבה, אַז רעוואָלוציעס קענען ברענגען ניט נאָר באַפרייונג, נאָר אויך
אַ גרויסע סכּנה פאַרן יחיד און פאַרן קאַלעקטיוו. אינעם גאַנג פון רעוואָ-
לוציאָנערע געשעענישן קען אויך די פרייהייט געשענדט ווערן; דער
מענטש קען ווערן באַדריקט; דער ליכטיקער גאַנג פון מענטשן צו
באַפרייונג האָט אויך סתירות, גרויסע סכּנות און אַנטוישונגען. נאָר דער
גרויסער און וואַגנדיקער י. ל. פּרץ האָט געקאַנט די ביטערע און מעלאַנ-
כאַלישע געדאַנקען אַרויסברענגען ביים אָנהייב פון אונדזער יאָרהונדערט;
אברהם רייזען גיט אין זיינע מעמואַרן אַ פאַראַפּראָזע פון פרצעס געדאַנ-
קען-גאַנג. ביי פּרצן קומען זיי אַרויס שאַרפּער. עס איז אינטערעסאַנט,
אַז רייזען האָט די פאַרמולירונג פון זיין רבין געמוזט „מילדערן“. י. ל. פּרץ
האָט געשריבן:

„מײן האַרץ איז מיט אײך. מײן אויג ווערט ניט זאָט פון אײער
פלאַמענדיקער פאַן; מײן אויער ווערט ניט מיד הערנדיק אײער מעכטיק
געזאַנג. מײן האַרץ איז מיט אײך; זאָט דאַרף זײן דער מענטש, און
ליכטיק דאַרף אים זײן... און פריי מוז ער זײן, און האָבן איבער זיך צו
שאַפּן, איבער זיך און זײן אַרבעט.

און אַז איר בײסט די פױסט, וואָס וויל אײך אײער פריי וואַרט, אײער
ברענענדיקן פּראָטעסט צוריק אַרײנזעצן אין דער קעל, מען זאָל עס ניט
הערן — פרייט מײך; בעט אײך גאָט, ער זאָל אײך שאַרפּן די צײן. און

ווען איר מאַרשירט אויפן אַלטן סדום און ווילט עס איינרייסן, גייט מיין
נשמה מיט אייך; און די זיכערקייט, אַז איר מוזט זיגן, מאַכט מיך פֿויל
און וואַרעמט און באַרוישט מיך ווי אלטער וויין...
און דאָך...

„און דאָך האָב איך פֿחד פֿאַר אייך, איך שרעק מיך פֿאַר באַצווונגענע,
וואָס זיגן. עס קענען פֿון זיי באַצווונגער ווערן, און יעדער באַצווונגער
זינדיקט קעגן מענטשלעכן גייסט“.

ווייטער שרייבט פֿרץ אַזוי:

„איך פֿאַרכט מיך פֿאַר אייך.

אַלס זיגער קענט איר די ביוראָקראַטיע ווערן; אויסצילן יעדן זיין
ביסן, ווי פֿאַר אַרעמעלייט אין הקדש; אַפּצומעסטן זיין אַרבעט, ווי לעק-
ציעס אויף דער קאַטאַרגע, און איר וועט פֿאַרטיליקן דעם באַשאַפֿער פֿון
נייע וועלטן — דעם פֿרייען מענטשלעכן ווילן, און פֿאַרשיטן דעם ריינסטן
קוואַל פֿון מענטשלעכן גליק — די קראַפט, וואָס שטעלט איינעם קעגן
טויזנטער, קעגן פעלקער און געשלעכטער...
„און איר וועט זיין פֿאַרנומען מיט רעגלאַמענטירן, מיט שרייבן, פֿאַר-
צייכענען און שאַצן... מיט פֿאַרשרייבן: ווי הויך און ווי אַפט עס מעג
שלאַגן אַ מענטשלעכער פֿולס, ווי ווייט עס מעג זען אַ מענטשלעך אויג,
און וואָס פֿאַר אַ חלומות עס מעג האָבן דאָס פֿאַרבענקטע האַרץ... עס וועט
קיין לערער מאַגן ניט זיין, נאָר זעלן וועלן הונגערן“ (פֿון דעם עסיי

„האַפענונג און שרעק“).

אויף פֿרצן האָט מען ניט געקאַנט וואַרפֿן קיין ביזע בליקן. פֿרץ איז דאָך
אַליין געווען אַ שטיק רעוואַלוציע און מרידה. י. ל. פֿרצעס „יום-טובֿ-
בלעטלעך“ זיינען געווען דער ערשטער דרוקשטאַף, וואָס מען פֿלעגט
געפינען ביי פֿאַליטישע אַרעסטן פֿון ייִדישע אַרבעטער. און ווער האָט
אַריינגעבראַכט אינעם באַווסטזיין פֿון ייִדישע אַרבעטער די גראַטעסקע-
געשטאַלט פֿון „באַנטשע שווייג“? יאָ, אויב עמעצער האָט מאַראַליש
געהאַט אַ רעכט זיינע מחשבות אַרויסצוזאָגן און אויפֿדעקן זיין אומרו,
וואָס איז געווען פֿאַרבונדן מיטן גאַנג פֿון רעוואַלוציאַנערע געשעענישן,
איז דאָס געווען י. ל. פֿרץ.

עס קען זיין, אַז אויך די פֿאַרצווייפֿלונג־שטימונגען און די מחשבות
האַבן ערגעץ וווּ געלעבט און געפֿונען פֿאַר זיך אַן „אינדזל“ גראַד צווישן

די אַריבערגעקומענע יידישע שרייבער פון רוסלאַנד און פוילן, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין די פאַראייניקטע שטאַטן אין די יאָרן צווישן 1905 און 1914.

(ד) די לעצטע השפעה, וואָס מען קען אפשר אַנווייזן, האָט צו טאָן מיטן פאַקט פון רעגיאַנעלער באַזונדערקייט אין יעדער ליטעראַטור. ניט די צייט, נאָר דאָס אָרט, די לאַנדשאַפט, די באַזונדערקייט פון קולטור-שטייגער ווירקט אויפן אויפקום פון ליטעראַרישע באַוועגונגען. דער פּיאַ-נער-קריטיקער בעל מחשבות האָט שוין אַנגעוויזן אויף דעם אונטערשייד אין דעם געמיט פון די שרייבער, וואָס זיינען געקומען פון דרום-רוסלאַנד אין פאַרגלייך מיט די שרייבער, וואָס זייער היים איז געווען ליטע אָדער פוילן. פון דער גרופע „יונגע“ איז מאַני לייב אַן אַפּשטאַמיקער פון אוקראַינע; זשאַ לאַנדוי, י. אַפּאַטאַשו געהערן צום פוילישן יידנטום; די ליטווישע העגעמאַניע, וואָס איז געקומען אין דער יידישער ליטעראַטור דורך א. רייזענען און אַנדערע, האָט זיך געשטיצט אויף אַן אַלטער ליטע-ראַרישער טראַדיציע, וואָס האָט פאַרבונדן ליטעראַטור מיט לעבן, מיט אויפקלערונג און מיטן פרוו צו רעפּאַרמירן און פאַרבעסערן די סאַציאַלע באַדינגונגען. עס קען זיין, אַז די טראַדיציע פון חסידות, וואָס האָט געזען די פאַרפלאַנטערטקייטן פון מענטשן, ווי אַ יחיד, זיין מאַדעם גאַנג אין לעבן, זיינע חידושים, האָט דאָ געווירקט.

חסידות, הגם אַ פאַלקס-באַוועגונג, האָט בולטע שטריכן פון אינדי-ווידואַליזם. דער חסידישער רבי איז אין תוך דער סאַמע „מאַדערנסטער“ מענטש, וואָס שייך זיין נשמה-צעשפאַלטנקייט, דעם וויסן פון די סתירות אין מענטשלעכן „איך“. ניט אומזיסט האָט וועגן זיך געזאָגט ר' נחמן בראַצלאַווער: „ווי קאָן דאָס געמאַלט זיין, מען זאָל קעגן מיר ניט קריגן, ווי באלד איך גיי אין אַ נייעם וועג, וואָס קיין איין מענטש איז אין אים ניט געאַנגען?“ ער פלעגט צוגעבן: „הגם דאָס איז זייער אַן אַלטער וועג, פון דעסטוועגן איז ער גאַר אַ נייער“.

אין די שאַפונגען פון דוד איגנאַטאָוו לויכט די דאָזיקע וועלט, דער כּישוף פון אַ מעשה-וועלט און פון חסידות, פון די זיבן בעטלער און פון די ל"ו.

מען מוז דעריבער אויך אַנערקענען אַ געוויסע רעגיאַנעלע השפעה, וואָס איז היסטאָריש פאַרבונדן מיט דער פאַרשפּרייטונג פון חסידות אויף

אוקראַינע, פוילן און גאַליציע. נייעזשין, די שטאָט וווּ מאַנז לייב אַ געבוירן און אויפגעהאָדעוועט געוואָרן, איז אין איין צייט געווען אַ פעסטונג פון חסידות, פון דער שיטה חב"ד. זישאָ לאַנדוי האָט אָפגע- שטאַמט פון דורות רביים. עס האָט נאָך געשטעקט אַ סך „אַלטער יחוס" אין אים. ניט אומזיסט האָט וועגן אים אין שפּאַס געזאָגט משה נאָדיר (1926): „זישאָ לאַנדוי שרייבט נייע פיינע לידער, נאָר ער מאַכט זיי אויסזען אַלט, אַנטיקוואַריש. זישאָ לאַנדוי איז פון יענע איידעלע גבירים, וואָס צעקנייטשן נייע זאַכן, כדי זיי זאָלן אויסזען אַלט."

איז מעגלעך, אַז אויף אַ נייעם קאַנטינענט, אין שאַטו פון די וואַלקנראַצערס פון ניו-יאָרק, האָבן זיך די אַלע השפּעות פאַראייניקט און געשאַפן יענע אויסטערלישע גרופע יונגע שרייבער, וועלכע עס איז באַשערט געווען צו האָבן אַזאַ גרויסע השפּעה אויף דער אַנטוויקלונג פון דער מאָדערנער יידישער דיכטונג?

מיט דער צייט זיינען די אמת-באָדייטנדיקע שרייבער פון דער גרופע „יונגע" אַריינגעוואַקסן אין דער יידישער ליטעראַטור. יעדער איינער וואָס האָט נאָר אַרויסגעוויזן קרעפטיקן טאַלאַנט, האָט באַקומען זיין פולע אַנערקענונג. אָבער אין אַנהייב האָבן זיך די „יונגע" געפילט טאַקע ניט מער ווי אַן „אינדזל" — אַן אינדזל-מלוכה, וואָס איז כסדר פאַרשווענקט געוואָרן פון אַרומיקן שטורמישן ים. דער „ים", דאָס זיינען געווען די רעוואַלוציאַנערע באַוועגונגען, די אַרבעטער-מאַסן, די שטרייטן אין דער באַוועגונג פאַר אידעען און מאַכט.

ניו-יאָרק צווישן 1912—1915, ווען עס דערשיינען דוד איגנאַטאָוס זאַמליכער א"נ „שריפטן", פאַרמאָגט שוין אַ מער אינטעלעקטועלע יידישע אַטמאָספער. בער באַראַכאָו דרוקט, למשל, אין „ליטעראַטור און לעבן" אַרטיקלען וועגן דער געשיכטע פון דער אַלטער יידישער ליטעראַ- טור. ער ווייזט דעם יחוס פון אונדזער ליטעראַרישן שאַפן. די באַציונג צו אַמעריקע, ווי צו אַ ציוויליזאַציע און אַ קולטור-שטייגער, הייבט אַן ווערן אַ מער גינסטיקע. מען זעט אויך דאָס שיינע און גוטע אין די דעמאָקראַטישע טראַדיציעס פון לאַנד. עס ווערט באַזונגען דער גוואַל- דיקער אימפעט, טעטיקייט און דורשט נאָך לעבן און פרייד, מיט וואָס עס צייכנט זיך אויס דאָס יונגע לאַנד. אַמעריקע, ווי עס ווערט פאַרגע- שטעלט אין דער יידישער ליטעראַטור ביי א. ראַבאָק, האָט שוין אויך

„פרייריס“ און בערג און ווייס פון דער איינגעבארענער גוטמוטיקייט פון „יענקי“; אמעריקע באטייט ניט מער נאר טענעמענט-הייזער, שוויץ-פאבריקן און פארצווייפלונג פון ארבעטער-נויט.

עס איז א צייט, ווען מען זוכט שוין א באהעפטונג פון אידעען. במשך פון 25 יאר, ווען עס האבן גענומען איינוואנדערן אהער די גרויסע יידישע מאסן, איז דער צייכן פון אלע אידעען געווען עקסטרעמקייט. וואס ווייניקער די אידעען האבן הארמאנירט מיט דער ווירקלעכקייט פון לעבן, אלץ אמתער האבן זיי אויסגעזען; דאס לעבן איז געווען פאלש און א גיהנום. דער שטראם פון איינוואנדערער האט ניט אויפגעהערט, הגם יעדע באגעגעניש מיט דער ווירקלעכקייט פון דער נייער אינדוסטריעלער געזעלשאפט האט פאר דעם נייעם איינוואנדערער געמוזט פירן צו אנטווישונגען.

ווי קען זיך צונויפפארן דער חלום פון א „גאלדענעם לאַנד“ מיט דער ווירקלעכקייט פון א טרערן-אינדזל און דער ביטערער נויט, אין וועלכער עס האבן געלעבט די יידישע ארבעטער? פאר צענדליקער טויזנט-טער מענטשן, וועלכע עס האט איינגעשולונגען דער קעסלגרוב פון דעם אימהדיקן ניריאַרק, האט דאס נייע לעבן באטייט דעקלאַסירונג. וואס איז געווען די טרייסט? ניט דער היינט, נאר דער מאַרגן, וואס מוז גע-בירן ווערן פון דער מאַטערניש, נויט און אומגעזעכטיקייט, וואס עס שטעלט מיט זיך פאר די היינטיקע אינדוסטריעלע געזעלשאפט. ניט קיין ווונדער, וואס אלע אידעען זיינען געווען אזוי עקסטרעם.

אנגעהויבן פון 1910 קומט אבער פאר א פראצעס פון א מין קאנסא-לידירונג. אנדערע דענקער פון פריערדיקן דור באקלאַנג זיך אפילו, און די יידישע אמעריקע איז געווארן שוין שרעקלעך קאנסערוואטיוו, אפילו „רעאקציאָנער“ (זע יעקב מילך אין דוד איגנאטאווס „שריפטן“ און מ. אַלגינס קאמענטארן אין די „נייע וועלט“).

די יידישע אמעריקע כאפט אפ אויף א קורצער צייט דעם אטעם. באַלד וועלן קומען נייע אויפטרייסלונגען, וואס וועלן ווידער אַריינברענגען גען גרויסע האַפענונגען, פעסטן גלויבן, רעוואָלוציאָנערן ברען און שפעטער — נייע אַנטווישונגען. דאָס וועלן זיין די שטורעמדיקע געשע-ענישן, וואָס וועלן זיך אַפּשפּילן אין דער אַלטער וועלט, — די אַקטאַבער-רעוואָלוציע אין רוסלאַנד און די רעוואָלוציעס אין מיטל-אייראָפּע. ווידער

וועט די יידישע אַמעריקע ווערן צעטיילט און עקסטערעם, וואַרעם דאָס גאַנצע יידישע לעבן אין אַמעריקע האָט געלעבט און געפֿיבערט מיט דעם, וואָס עס איז פֿאַרגעקומען אויף יענער זייט ים.

די יאָרן, ווען עס איז אַנטשטאַנען די גרופע „יונגע“, איז געווען די צייט פֿון אַ מין גייסטיקער און סאַציאַלער סטאַביליזירונג. אין דער אייגענער יידישער וועלט, וואָס איז געווען היפּשלעך-אינדזלדיק איז די נייע דיכטער-גרופע געווען אַ מאַדנער אויסטערלישער פענאַמען; דער פּאַקט, וואָס זיי זענען געקומען, האָט היפּשלעך געהאַט צו טאָן מיט דער אינע-ווייניקסטער קולטורעלער און גייסטיקער אַנטוויקלונג פֿון די יידן אויפֿן נייעם קאָנטינענט.

ג) די „יונגע“ אין זייער סביבה

ווער זיינען געווען די יונגע? ווי האָבן זיי געקוקט אויף זייער שליחות אין דער יידישער ליטעראַטור?

דער קריטיקער ב. ריווקין האָט זיי אַנגערופן ביים סאַמע אָנהייב:

„אַט דאָס פּאַעטישע אינדזל-מלוכהלע, וווּ פֿיר פּאַעטן — מאַני לייב, זישאַ לאַנדוי, ראָובן אייזלאַנד און אברהם משה דילאָן — קיניגן זאַלבעפּערט, האָבנדיק פֿיר פּאַעטן פֿאַר זייערע אונטערטאַנען — די זעלבע פֿיר.“

דאָס, ווייסן מיר היינט, איז אַ ביסל לצננות און דאָך פֿילן מיר, אַז עס איז געווען אמת. דאָס אינדזל-מלוכהלע האָט געהאַט איר ניט-געשריבענע קאַנג-סטיטוציע, וואָס איז שטרענג אָפּגעהיט געוואָרן און אַ נייעם פּאַעטישן קאָדעקס, נאָר מאַני לייב איז געווען דער סאַמע באַליבטסטער אין דער „מלוכהלע“. ער איז געווען דער „בן-מלך“. דאָס פּאַעטישע „מלוכהלע“ פֿון פֿיר האָט פּראַקלאַמירט: דער פּאַעט און זיינע שטימונגען זיינען דער קוואַל פֿון יעדער פּאַעזיע. עס האָט אויך פּראַקלאַמירט די „זעלבשטענדיקייט פֿון דיכטונג“, איר „אויפֿריכטיקייט“ און „געשאַפּענע שיינקייט“. דער קריטיקער נח שטיינבערג האָט אין 1917 וועגן מאַני לייבן מיט רעכט געקענט שרייבן:

„מאַני לייב איז דער עכטסטער פּאַעט צווישן אונדזערע נייע דיכטער... אין אים אַנטפלעקט זיך דאָס באַהאַלטענע. עס זינגט פֿון אים אַרויס אַזאַ אינדיווידועלער חן, וואָס איז אומפּאַרגלייכלעך, מען דערקענט, אַז ס'איז

ניט געמאכט. דאס קען מען ניט מאכן, אזוי ווערט מען געבוירן. מאני לייב איז איינער פון די ערשטע, וואס האט זיך ביי אונדז פארטיפט איז אייגענעם איד" (נח שטיינבערג, יונג אמעריקע, 1917).

ש. ניגער, וואס האט פארמאגט מער אויטאריטעט אין דער יידישער ליטעראטור ווי שטיינבערג, האט די גרופע אזוי באצייכנט:

„זיי („די יונגע“) האבן ניט געוואלט מער גיין אין שפאן פון די סאציאלע אדער נאציאנאלע מאטיוון. זייער דיכטונג איז געווען דער היפוך פון יענער, וועלכע האט געהערשט אין דער אמעריקאנער יידישער פאעזיע, ווען זי איז געגאנגען „אין די גאסן צו די מאסן“; אין יענער צייט האט מען ניט געהאלטן פון ריין פערזענלעכער ליריק, מען האט געוויס ניט געקענט אויסשפייען די נשמה און מאַריס ראָזענפעלד, א. לעסין, יהואש פלעגן אויך דאן פאַרכאַפּט ווערן פון ריין לירישע געפילן, און אפילו זייערע געזעלשאַפטלעכע און קאָמפּסלידער זיינען ניט איין מאל געבויט אויף פערזענלעכע איבערלעבענישן, אָבער נאָך אַפּטער זיינען איד־זאָכן פאַרטונקלט און פאַרשלייערט געוואָרן פון די בירגערלעכע מאַטיוון. דער פּרט האָט זיך אונטערגעגעבן דעם כלל. זיינען געקומען די „יונגע“ און האָבן, ווי אַלע מאל אין צייטן פון רעוואָלט, איבערגעבויגן דעם שטעקן אויף דער צווייטער זייט. זיי האָבן פאַרווערט זיך אַליין כלל־פּאָעזיע, פּונקט אזוי, ווי ביי דעם אַלטערן דור פּאָעטן איז ניט רעכט געווען זיך אַפּצוגעבן מיטן יחיד“.

צווישן די „יונגע“ גופא האט זיך מאני לייב אויסגעצייכנט מיט עטלעכע אייגנשאפטן, וואס האבן אַרויסגערופן שוין אין יענער צייט גרויס באַווונדערונג; ב. ריווקין האט עס בשעתו אזוי דערקלערט:

„מאני לייב איז אַפּנהאַרציקער פון זיי אַלעמען, ער גיט זיין גאַנצע און פולע געשטאַלט. ער איז דער העלד פון אַלע זיינע לירישע לידער, ער דערציילט אָן בושע וועגן זיך“.

ש. ניגער ברייטערט אויס דעם רעיון:

„פאַר אים (מאני לייבן) איז איד־פּאָעזיע אָן אינעווייניקסטער מזו... ער איז אין דער אמתן געבליבן טריי זיך אַליין, דער ריכטונג פון די „יונגע“. ער איז צו אַנדערע לידער חוץ לירישע ניט מסוגל“.

צו הילף די ערשטע פיר פאָעטן פון די „יונגע“ זיינען געקומען און זייער סביבה פולער, גאַנצער און קאַנטיקער געמאַכט אַזעלכע טאַלאַנטפולע

שרייבער ווי י. אפאטאטן, דוד איגנאטאוו, א. ראבאן, ה. לייזויק, משה לייב האלפערן און משה נאדיר. אלע צוזאמען האבן זיי געפרוווט צו באשאפן א נייע ליטערארישע אטמאספער, א לעבנס-געמיט; ערשט אז מען נעמט צונויף זייער ליטערארישע פראדוקציע, דערוועט מען אין וואס די גרויסע ענדערונג איז באשטאנען.

באזונדערס ווערט עס קלאר ווען ארום 1917 דערשיינט נח שטיינ-בערגס זאמלונג עסייען: „יונג אמעריקע“. יעדער איינציקער פון די נייע שרייבער איז שוין גענוג קרעפטיק און אייגנארטיק צו קענען פאראינט-טריגירן מיט זיך. עס רעדט פון יעדן ארויס א האפענדיקע יוגנטלעכקייט, א פרישקייט און אן אמת עכטע מאדערנקייט. ווען מען באטראכט זיי ניט נאר באזונדער, נאר בעיקר צוזאמען, ווי א קאפעליע, דערפילט מען, אז א נייע תקופה וועט זיך באַלד אָנהויבן אין דער יידישער ליטעראטור. מען דערפילט אויך, אז אן אלטע תקופה אין דער יידישער דיכטונג עקט זיך.

מיט דער צייט וועלן די צוויי וועלטן, דער עלטערער דור און דער יינגערער דור שרייבער, לעבן בשלום, אבער נאר אין דעם פּנקס פון דער יידישער ליטעראטור. אין דער נאָענטער, באַלדיקער ווירקלעכקייט ברענגט דער נייער דור שרייבער אַריין אַ נייעם אויסטערלישן וועלטגעפיל, אַ לעבנס-סטיל, וואָס באַרעכטיקט זייער האַפּערדיקע דרייסטקייט. עס עפנט זיך אַ נייער וועג אין דער געשיכטע פון אונדזער ליטעראַרישן שאַפן. די „יונגע“ צוזאַמען מיט די „אינזיכטן“ יעקב גלאַטשטיין, א. לעיעלעס, נ. ב. מינקאָוו, ב. אַלקוויט וועלן ווערן די טרעגער פון דער יידישער ליטעראַטור-אידעע אין די פאַראייניקטע שטאַטן. עס מאַכט גאַרניט אויס, וואָס משה נאָדיר איז אַזוי פון גרונט אויס אַנדערש פון מאַני לייב, י. אַפּאַטאַשו איז גאַר פון אַן אַנדער טייג געקנאַטן ווי דוד איגנאַטאָוו, משה לייב האַלפּערן איז אַנדערש פון ראַלניקן. צוזאַמען שטעלן זיי מיט זיך פאַר, גראַד אין זייער פאַרשיידנאַרטיקייט, די נייע יידישע ליטעראַ-רישע אַטמאָספּער.

אין יאָר 1945 דרוקן סיי מאַני לייב, סיי דוד איגנאַטאָוו זכרונות וועגן דעם בראשית פון דער ליטעראַרישער גרופּע די „יונגע“. די אַרטיקלען ווערן געדרוקט אין דעם זשורנאַל „עפאָכע“ (ניו-יאָרק, אַפּריל 1945, נומ. 18). מאַני לייב דערציילט:

„אָט זײַנען מיר אַלע. יונג, הפּרדיק, מיט פּאַרריסענע קעפּ און מיט
ינגלשער חוצפּה פּון אָנהייבער אויף אונדזערע אָפּענע פּנימער און אין
אונדזערע רײד. מיר קומען פּון אַלע עקן וועלט. אויסגעוואַרצלטע פּון
אונדזערע היימען, האָבן מיר אויף דער נײַער ערד געבראַכט אַ באַגאַוש
פּון ליטעראַרישער קולטור, פּעקלעך כתּבים און ליכטיקע חלומות צו ווערן
אַ ראַזענפעלד, אַ פּרץ, אַ פּלאַבער, אַ היינע, אַ שלום-עליכם, אַ לערמאַנ-
טאַו אָדער אַ צונזער.

„איסט-בראַדוויי איז דער ליטעראַרישער צענטער, איסט-בראַדוויי
צײט אונדז צו זיך. דאָ זײַנען די יידישע צײטונגען. דאָ זײַנען ליטעראַ-
רישע קאַפּעען. מאַריס ראַזענפעלד איז דאָ. דער איינציקער, וואָס זײַן
נאָמען האָט שוין דערגרייכט אונדזערע אַלטע היימען; דאָ זײַנען אַלע
יידישע שרייבער און רעדאַקטאָרן פּון צײטונגען און וואַכנשריפטן. דאָ
זײַנען שרייבער... און פּאָעטן, וואָס דרוקן זיך פּון צײט צו צײט אין
אַ צײטונג אָדער אַ וואַכנשריפט. און דאָ זײַנען מיר — אָנהייבער, פּאָעטן
און פּראָזע-שרײַבער.

„אַ ליטעראַרישער אָונט. מאַריס ראַזענפעלד דעקלאַמירט זײַן „ליכט-
פּאַרקויפּערין“ און זײַן „פּאַרפירטע“: „געדענקסטו די נאַכט ווען דו האָסט
מיר געשוואָרן?“. דער זאַל איז געפּאַקט, דער עולם איז יונג און באַ-
גײסטערט; ביים פּאַרלאָן דעם זאַל קרימט איינער די נאַז פּון אַזאַ
באַמבאַסטישער פּאָעזיע. ער האָט שוין דאָן געהאַט געלייענט בײַ פּאַול
ווערלען: „איז פּאָעזיע דאַרף פּרײַער ווי אַלץ זײַן מוזיק“... אַ צווייטער
איז בײַ זיך אין האַרצן אייפּערזיכטיק אויף דעם גרויסן פּאָעט און טראַכט
בײַ זיך, אַז וואָרט, ער וועט שוין ווייזן דער וועלט, אַז ער איז אַזוי גוט
ווי ראַזענפעלד... אָבער מיר אַלע, די יונגע אָנהייבער פּילן, אַז מיר זײַנען
אויף אייביק שוין פּאַרלאָרן אויף דער ווונדערלעכער איסט-בראַדוויי, וואָס
האַט אין זיך אַלע כּישופּן פּון דער וועלט...

„און אויף איסט-בראַדוויי זוכן מיר איינער דעם צווייטן. טוליען זיך
איינער צום צווייטן, און אונדזער מחנה וואַקסט: דער מיט דער גרופּע, אַ
צווייטער מיט אַן אַנדער גרופּע. נאָר יעדער איינער פּון אונדז איז באַ-
לויכטן מיט אַ גלויבן אין אונדזער ליטעראַטור און אין זיך אַליין, אַז ער
וועט ווערן גאָר אַ גוטער פּאָעט און זײַן נאָמען וועט קלינגען.
„דערווייל איז שוין אין יעדן איינעם פּון אונדז פּאַרזײט דאָס קערנדל

פון ביטול צו דער שרעקלעך-פרימיטיווער ליטעראטור אין אמעריקע, און דער ביטול וואקסט צוזאמען מיט אונדזער פארמעסטן זיך צו ווייזן וואס מיר אליין קענען... און אליין זיינען מיר אלע צוזאמען געווען א גול. און מיר האבן היפש'לעך אויפגערעגט די עלטערע שרייבער, און זיי האבן אויף אונדז געקוקט מיט פאראכטונג."

עס זיינען געווען אין ניו-יארק אנדערע יונגע שרייבער אויסער די „יונגע". מאַני לייב דערמאנט די נעמען ל. קאַברין, ה. רויזנבלאַט, י. אַד-לער, יואל סלאָנים און ש. קאַטלער. ער דערמאנט אַ פאַראיין „די יוגנט", וואָס זייער ציל איז געווען „שאַפן פאַר דער שיינער יידישער ליטעראַטור אַ זעלבשטענדיקע היים".

אין 1945 איז מאַני לייב אויף אַזוי פיל קריטיש צו זיך, אַז עס איז ממש צו באַווונדערן די אַפּנקייט, מיט וועלכער ער רעדט :

„אונדזערע העפטלעך „די יוגנט" האבן די עלטערע שרייבער מיט רעכט אויסגעלאַכט. דער ציל, וואָס מיר האָבן זיך געשטעלט, צו ראַטע-ווען אונדזער ליטעראַטור, און די זאַכן אונדזערע, וואָס מיר האָבן געדרוקט אין די העפטלעך, האָבן געמוזט אַרויסרופן געלעכטער.

„...איד לאַך און מיר קומען טרערן אין די אויגן פון דער פרייד, וואָס אין לויף פון לאַנגע און שווערע יאָרן באַשיינען איצט אונדזער ליטע-ראַטור אַ סך נעמען פון יענע יינגלשע העפטן".

מאַני לייב דערציילט ווייטער :

„דריי פּאַעטן און איין פּראָזע-שרייבער. [זיינען מיר געווען]. אונדז, די דריי פּאַעטן, האָט פאַראייניקט אַ באַשטימטע איינהייטלעכע קינסטלע-רישע קולטור. און דער זעלביקער ציל — צו דערהייבן אונדזער פּאַעזיע צו ריינער קונסט. און מיר דריי האָבן אין דוד איגנאַטאָוון געזען דעם פּאַעט צווישן אלע יינגערע פּראָזע-שרייבער. אויף אונדזער גרופע פון פיר איז אויסגעפּאַלן דער גורל צו טראַגן דעם נאָמען „יונגע".

מאַני לייב איז געווען אַ רעטעניש פאַר די קריטיקער, אַריינגערעכנט שמואל ניגערן און ב. ריווקינען. שרייבט ש. ניגער („צוקונפט", מערץ, 1931):

„די [קריטיקער] וועלכע גלויבן, אַז זיי קענען דערקלערן, ניט נאָר אויפדעקן דעם כאַראַקטער פון אַ פּאַעט, מוזן שטיין פאַר אַט דעם אינ-טימסטן פון אונדזערע ליריקער (מאַני לייב) ווי פאַר אַ רעטעניש. זיי

מוזן זיך אליין פרעגן, ווי אזוי האט עס פאסירט, אז גראד ער זאל ווערן
אזא שטילער, אין זיך אליין פארשלאסענער, זיך אליין זיך צוהערנדיקער
זינגער”.

ש. ניגער האט פאר דעם, אין דער זעלבער אפהאנדלונג, געשריבן:
„אין מאַני לייבס בעסטע לידער ציטערט דאָס ציטערנדיקסטע געפיל פון
אַ ריינעם ליריקער, זיפצט אַ נשמה, וואָס איז זיך מתווה פאַר זיך אליין“.
ש. ניגער חוזקט אַפּ אַ ביסל פון די סביבה־קריטיקער:

„יענע, וועלכע ווייסן, אז דער שליסל צו אַ דיכטערס וועלט ליגט
אין אירע אייגענע פאַרבאַרגענע טיפענישן, וועלן ניט פרעגן קיין קשיות;
אַבער די, וואָס זיינען געוויינט צו זוכן אים ניט אינעווייניק, נאָר ערגעץ
ווי אין דרויסן, אַרום די שוועלן, אין דער וויל־באַקאַנטער סביבה, וועלן
זיך ווונדערן און ניט קענען פאַרשטיין, ווי אזוי איז עס אויסגעוואַקסן אַן
עקסטרעם־אינדיווידועלער דיכטער פון אַ מענטשן מיט אַזאַ „סאַציאַלער
ביאַגראַפיע“, מיט אַזאַ „מיליע“ ווי מאַני לייבס. דאָכט זיך, אַלץ וואָס איז
געווען אַרום אים, פון די קינדער־יאָרן אָן, אַלע עקאַנאָמישע און געזעל־
שאַפטלעכע אומשטענדן, האָבן געדאַרפט אים אַריינשטעלן אין מויל אַ
מעכטיקן שופּר, וואָס זאַל שאַלן, רופן, וועקן צום געזעלשאַפטלעכן קאַמף,
צו פּאַליטישער אַקציע. דאָכט זיך, ער האָט אַ מער „פּראַלעטאַרישע
לעבנס־באַשרייבונג ווי [יוסף] עדעלשטאַט, אַדער [דוד] באַוושאַווער,
שוין אַפּגערעדט פון ווינטשטווסקין“.

מאַני לייב איז טאַקע געווען אַ רעטעניש פאַר דער יידישער ליטע־
ראַטור־קריטיק.

ד) פען־פאַרטערטן

די געשטאַלט פונעם יונגן מאַני לייב האָט זיך טיף איינגעקריצט אין
זכרון פון זיינע מיטצייטלער. וועגן ווייניק יידישע שרייבער זיינען פאַר־
בליבן אזוי פיל פיין־געצייכנטע פען־פאַרטערטן.

שרייבט דער דיכטער ה. רויזנבלאַט, וואָס איז אגב געווען אַ גוטער
פריינד פון מאַני לייבן און אויך אַ פריינד און אַ שכן פון מאַריס
ראַזענפעלדן:

„אָט, שטייט ער מיר פאַר די אויגן (מאַני לייב) — אַ שלאַנקער, אַ בויגזאַמער מיט אַ מיידליש־טראַציק פנים, אַ טראַציקייט, אין וועלכער ס'איז געלעגן פאַרט אַזאַ חנעוודיקע תמימות. די גרינלעך גרויע אויגן באַהאַלטן עפעס ספקות, אַ מין ניט־זיכערקייט אין זיך און אין דעם אַרום... אָט אַ די ספקות האָט אים גוט געדינט, זי האָט אים פאַרהיט פון אַרויסשפּרינגען פון זיין אייגענער הויט... פון ווערן דאָס, וואָס ער איז ניט געווען און וואָלט אפּטער ניט געקענט ווערן. די ניט־זיכערקייט אין זיך האָט אים געוואַרנט: היט זיך פון פרעמדע השפּעות, הענג זיך אַליין ניט אָן קיין פאַטשערקע־מעדאַלן, באַהאַלט ניט דיין פנים אונטער גע־פאַרבטע מאַסקעס. דאָס, וואָס דו פאַרמאַגסט, ווי דו שטייט און גייסט, איז די והותר. ער האָט די וואַרענונג פאַרנומען און געפאַלגט.“

דוד אינגאָטאָו האָט אין זשורנאַל „עפּאָכע“ (מאַרץ — אַפּריל, 1947, נומ. 27) דערציילט וועגן מאַני לייבן אַזוי:

„מיר האָבן מאַני לייבן אַלע גוט געקענט און האָבן אים אַלע ליב געהאַט, ניט געקוקט אויף זיין קאַפּריזונעקייט; עס איז געווען אַ באַזונדערע ווייבעריש־מענלעכע חנעוודיקייט אין אָט די קאַפּריזונע אויסברוכן זיינע. אָן אַנגעצונדענע אויפגערעגטקייט האָט דערביי געשפּילט אויף זיין טונקלהויטיק פנים. די ברעמען איבער זיינע גרוילעכע אויגן האָבן זיך אַראַפּגעלאָזט, אָט אויפגעהויבן. עס האָט עפעס אַזוי ווי געזאַגט — ער ווייסט, אַז ער טוט אייך וויי, אַבער ניט געקוקט אויף דעם, מוז ער זאָגן דעם אמת.“

י. באַשעוויס שרייבנדיק אונטערן פּסעוודאָנים יצחק וואַרשאַווסקי („פּאַרווערטס“, 28סטער אַקטאָבער, 1956) גיט איבער זיינע איינדרוקן פון מאַני לייבן, ווי ער האָט אים געקענט די לעצטע יאָרן:

„ווערטער זענען אַ שיכרות... מאַני לייב האָט געהערט צו יענע דיכטער, וואָס די שכרות פון וואַרט הערט ביי אים קיין מאָל ניט אויף... מאַני לייב [אין] געווען אַלע מאָל שיכור פון ליבע און שיכור פון וואַרט... ער האָט, קען מען זאָגן, געלעבט מיט דער איינציקער האַפּענונג אַז אַ ווונדער זאָל געשען; ניט אַ ווונדער, וואָס לייזט אויס... נאָר אַ ווונדער, וואָס פאַרכאַפט, דערקוויקט, צינדט אַז.“

„מאני לייב האט געזוכט ווונדער אומעטום, נאָר צום שטאַרקסטן האָט ער געהאַפּט אויפן ווונדער פון וואָרט. ער האָט געגלויבט, אַז ערגעץ וווּ, ממש הינטער זיין צונג, באַהאַלטן זיך ווערטער אָדער קאַמבינאַציעס פון ווערטער, וואָס וועלן אַ בליץ טאָן און ליכטיק מאַכן דעם גאַנצן קאַסמאָס.“
נח שטיינבערג אין זיין ווערק „יונג אַמעריקע“, ניו-יאָרק, 1917
שרייבט :

„מאָני לייב איז דער מענטש פון לויטער שטימונגען, און זיינע שטי-
מונגען בייטן זיך זייער שבעל, אָט פאַרברענגט ער מיט אייך, רעדט,
לייענט, איז פריילעך. באַלד ווערט ער אומעטיק. אַ שטילע מעלאַנכאָליע
פאַרציט זיין געזיכט און אין אַ וויילע אַרום צעגיסט זיך אַ צאַרטע מילד-
קייט אויף זיינע ליפן, ווי ביי אַ קינד ווען ס'חלומט.

„עס טרעפט טייל מאָל, אַז ער רעדט און וויל איבערצייגן, ווערט
ער מעבעריש, זיין שטימע ווערט אַ שניידנדיקע, זיין האַלטונג שטרענג...
ער ווערט באַלד אומרויק. ער קען מער ניט איינזיצן אויפן אָרט, שטענדיק
דאַכט זיך אים, אַז ער האָט ניט קיין צייט. וויל לויפן, אַליין ניט וויסנדיק
וווּהיין... ווי ער וואַלט וועלן זיך באַפרייען פון אַן אייביקן אומרוי, וואָס
איז אין אים. מאָני לייב איז אַ וויזאַנער. ער זעט אַלע מאָל זאַכן ניט בלויז
מיטן נאַקעטן אויג, נאָר מיטן אינדיווידועלן אינערלעכן אויג.

„מאָני לייב איז דער דיכטער פון די צאַרטסטע שטימונגען. אמת,
זיינע לידער זיינען ניט קלאַר, אָבער דאָס איז אפשר אַ מעלה, ווייל
קלאַרקייט צעשטערט די פאַנטאַסטישע, סימבאָלישע אַנרעגונגשאַפט.
מאָני לייב איז דאָס געפיל אַליין, ביי אים קומט אַלץ אַרויס אומגעריכט,
אומבאַווסט... ער איז דער דיכטער פון ניואַנסן.“

אין סך-הכל קען מען זאָגן: וואָס אַלע האָבן באַוונדערט איז:
מאָני לייב דער מענטש, די פאַעטישע געשטאַלט.

זיין פריינד פון די ערשטע יאָרן אין די פאַראייניקטע שטאַטן, ה. לייזויק,
האַט וועגן אים אַזוי געשריבן („צוקונפּט“, נאָוועמבער 1953):

„דיין געשטאַלט פון יידישן פאַעט, און דיין ניט-מיד-ווערנדיקע
בענקשאַפט נאָך דיכטערישער שלימות, אפילו אין די טעג פון אַרעמקייט,
אפילו אין די טעג פון באַלידיקונג, פון עלנט און פון קראַנק-זיין —
דיין געשטאַלט טוט זיך ניט אָפּ פון אונדז, זי איז דאָ.“

א לענגערע פארצייכענונג, וואס שילדערט מאַני לייבן ביי דער אַרבעט און גראַד ניט ביי דער פּאַעטישער אַרבעט, נאָר טאַקע ביי דער פיזישער מלאכה פון קאַמאַשן־שטעפּעריי אין ניו־יאָרק, געפֿינען מיר אין די זכרונות פונעם דיכטער אהרן ראַפּאַפּאַרט („צוקונפֿט“, אַפּריל, 1957); אין אַ שיד־פּאַבריקל, אַ קאַפּעראַטיוו, האָבן אין איין צייט געאַרבעט דריי יידישע פּאַעטן: מאַני לייב, משה לייב האַלפּערן און י. י. סיגאַל. אהרן ראַפּאַפּאַרט דערציילט:

„...קום איד אַרויף צו אים (מאַני לייבן) אין עפּעס אַן אַלטן בנין, דורך די פינצטערע קאַרידאָרן, אויף סקריפּענדיקע טרעפּ. איידער איד האָב די טיר געעפּנט, האָב איד שוין געוווּסט, וואָס פאַר אַ וואַרשטאַט דאַס איז — נאָכן קלאַנג נאָך פון די מאַשינען... אַ לאַבירינט פון הויכע געשטעלן פול מיט פרויען־שיד, מאַשינען... מאַני לייב זיצט אין ווינקל ביי אַ הויכער מאַשין. די שוין פון אַ לעמפל באַלייכט אים. די פּיין־פאַר־קעמטע לאַקן שיינען שוואַרץ. מאַני לייב זיצט אַ צעקנעפּלטער. די הענט האַלטן שטיקלעך שוואַרצן לעדער און די מאַשין שטעפּט. — מאַני לייב, ווהיין האַט איר זיך פאַרקליבן אין אַזעלכע פינצטערע מקומות?

— מיר האָבן ניט מורא, מיר זיינען דאָ אַ קאַפּעראַציע...

— אַזוי גאָר, אַ קאַפּעראַציע?

פיר שטעפּער זיצן ביי די מאַשינען, צווישן זיי דער דיכטער י. י. סיגאַל. ער איז דעמאָלט געקומען קיין ניו־יאָרק זיך צו באַזעצן, האַט אים מאַני לייב אויפגענומען פרובירן לערנען די מלאכה. איד זע ווי עס שפּאַנט צו מיר אַ מענטש, דער מענטש פאַראינטריי־גירט מיד.

— דאַס איז מיין ברודער גרשון — דער שפּינאַזיסט.

— די פּאַעטן איז גוט — לאַכט גרשון מיט אַ קלוגן שמיכל — די

פּאַעטן איז גוט... זינגען ווי די פּייגל און מיינען, אַז אַ ליד איז אַלץ...

— אַלץ? אַ מענטש איז אַלץ — זאַגט מאַני לייב; און גוט איז נאָר,

ווען עס זינגט זיך...

אין הינטערגרונט פון וואַרשטאַט, לעבן אַ בלינד פענצטער, שטייט

א מענטש ביי א הויכער מאַשין. ער ציט אָן די שיד אויף די קאַפּולן
און די מאַשין טשוועקלט איין. גייט קענטיק ניט עפעס אין דער אַרבעט,
כאַפט ער זיך אַרויס מיט אַ זידלוואַרט, וואָס פאַרגייט אַזש אין גאַז, ווי
אַ גרינינקער רויכעלע סם...

צעשמייכלט זיך מאַני לייב מיט אַזא העלן שמייכל און זאַגט:
— שיד ווערן אָן גראַבע רייד ניט געמאַכט... כאַטש משה לייב מיינט,
אַז לידער ווערן אויך ניט געמאַכט אָן גראַבע רייד..."

אהרן ראַפּאַפּאַרט דערמאַנט זיך פּראַגמענטן פון אַ שמועס אין שיד-
וואַרשטאַט.

„מאַני לייב רעדט:

— דאָס האָב איך געמיינט... דאָס האָבן מיר אַלע געמיינט: דערהייבן
זיך צו אַ ליד! און פאַר וואָס, מיינט איר, האָבן מיר אַזוי באַקעמפט דעם
אַלטן אַפּגאַט — מאַריס ראַזענפעלדן? פאַר שרייבן שאַפּ-זאַכן? חלילה!
פאַר ניט דערהייבן די שאַפּ-זאַכן צו פּאַעזיע! און ער רעדט און רעדט
און פאַררעדט..."

איך בין אַנטציקט געוואָרן ווי מאַני לייב אַרבעט — אַזעלכע פּיל-
באַרע הענט, אויפגעלויכטענע, האַלט די שטיקלעך ברוינעם לעדער אין
די הענט, ווי דאָס וואַלט געלעבט און ער העפט צוזאַמען אַ לעבעדיקע זאַך...
צו זיין לינקער זייט זיצט י. י. סיגאַל ביי דער מאַשין און דומעט...
שטאַרצט די פינגער צו דער מאַשין, ווי ער וואַלט וועלן אַפּשטויסן עפעס
אַ היהלע, וואָס וויל אים אַפּבייסן אַ פינגער.

ער האַלט די שטיקלעך לעדער אין די שפיץ פינגער, ווי ס'וואַלט
געווען אַן אומווערדיקע זאַך — אַ שרץ, צי וואָס? מאַני לייב כאַפט-
אויף מיין קוק און רופט זיך אָפּ:

— אַ קאַליקע, ער וועט קיין מאַל ניט קענען...

און דאָך איז מאַני לייב ניט דער אמתער באַלמעלאַכע. אין אַ מאַמענט
פון מידקייט שעמט ער זיך ניט צו פאַרטרויען.

— איך ווער דערשעפט... אוי, ווי די אַרבעט דערשעפט מיך... איך
אַרבעט מער מיטן אימפעט... מיין טאַטע איז געשטאַרבן פון טובערקולאָז,
און איך... אוי ווי איך ווער דערשעפט...

אַ שאַפּ אַזאַ... אַ, אַ, שיד, שיד! און די ניט פאַרענדיקטע שיד, מיט

אפענע מיילער אויף די געשטעלן, שרייען צו מיר מיט א פארטויבטער שטילקייט, אָז עס האָט זיך מיר צעקלונגען אין מיינע אויערן."

ה) פרעמדע השפעות און אייגענע אויסגעשטאַלטונג

ליטעראַטור-פאַרשער באַטראַכטן פאַר די רעפּרעזענטאַנטן פון איי-ראַפּענישן סימבאָליזם די דיכטער שאַרל באַדלער (1821—1867), פּאָול זייערלען (1844—1896), ריינער מאַריאַ רילקע (1875—1926), הוגאָ פּאַן האַפּמאַנשטאַל (1874—1929), אַלעקסאַנדער בלאַק (1880—1921), און זייערע ברויאַזן (1824—1873); זיי טיילן אָבער אויס צוויי ווערק פון אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער, וואָס האָבן אַנגעזאָגט אויף אַן איבערקערע-ניש אין דעם געמיט-צושטאַנד און לעבנסקוק פון מאַדערנעם מענטש. אין 1899 זיינען דערשינען:

זיגמונד פּרוידס, „אינטערפּרעטאַציע פון חלומות“ (דייטש) און אַרטור סימאָנס, „די סימבאָליסטישע ריכטונג“ (אין ענגליש). דער תּוך פון ביידע ווערק איז געווען אַרויסצוהייבן די מסכּנה, אַז עס איז פאַראַן אַ פּסיכישע זייערעכקייט, וואָס האָט ווייניק צו טאָן מיט דער דרויסנדיקער ווירק-לעכקייט.

די באַווירקונג פון סימבאָליזם אין דער אייראָפּעישער ליטעראַטור הייבט זיך אָן ווען דער פּראַנצויזישער פּאַעט מאַלאַרמע (1842—1898) האָט אין יאָר 1875 פאַרעפּנטלעכט זיינע לידער. דאָס איז געווען אַ קריי-טישע עפּאָכע אין דער אייראָפּעישער דיכטונג. דער קוק איז דעמאָלט געווען, אַז מיטן טויט פון וויקטאָר הוגאָ (1885), ראַבערט בראַונינג (1889), אַלפּרעד טעניסאָן (1892) איז די פּאַעזיע שוין געווען טויט. ווערלען איז געשטאַרבן אין 1896 און מאַלאַרמע אַ פאַר יאָר שפּעטער. וואָס איז געווען דאָס גייע, וואָס די באַווירקונג פון סימבאָליזם האָט אַריינגעבראַכט ?

קודם כל אַ רעוואַלט קעגן דרויסנדיקייט, קעגן הויכן וואַרט ד"ה רעטאַריק, אַן אַפּליקענונג פון דער מאַטעריאַליסטישער טראַדיציע, אַן אַפּענער אַרויסטריט קעגן באַשרייבונג אין דער פּאַעזיע און קעגן באַפּו-צונג; ס'איז שטאַרק געווען די נייגונג צו ברעכן דעם ריטעם פון ליד, בעיקר האָבן די סימבאָליסטן געפּאָדערט: מוזיק, מוזיק פון וואַרט!

דעם פאָעט האָבן זיי פאַרגעשטעלט ניט ווי קיין מורה־דרך, אַ מאַ-
ראַליסט, וואָס דאַרף ווייזן דעם וועג צום גליק, נאָר ווי אַ שעפּערישן
מענטשן, וואָס מיט זיין געמיט קען ער פאַר אונדז מעגלעך מאַכן צו
דערהערן דאָס שטילסטע און פאַרבאַרגנסטע פון לעבן.

די סימבאָליסטן האָבן זיך פאַררופן אויף דעם דענקער פּלאַטינוס
(204—270), וואָס האָט געשריבן: „וואָרעם אין די פאַרשיידענע אַקטן
פון מענטשלעכן לעבן פילן מיר מער ניט דעם אמתן מענטשן, נאָר עפעס
אַ שאַטן זיינעם, וואָס מאַנט און באַוויינט; עס פאַרבינדט דעם מענטשן
אַ פּאָדעם מיט אַן אמתער וועלט, וואָס קען דערשיינען פאַר אונדז, אַ
פּודותדיקע, שטייע און אומגעריכטע“.

באַדלער האָט אינעם טאַגבוך, וואָס ער האָט געפירט אין יאָר 1851
געמאַכט די ווייטערדיקע פאַרצייכענונגען:

„פּולע אָפּנהאַרציקייט — דער וועג צו אַריגינעלקייט, אַ געמיט פון
גראַטעסק און טראַגישן איז אָנגענעם פאַרן אינטעלעקט, אַזוי ווי דיסהאַר-
מאָניעס זענען אָנגענעם פאַרן קלוגן אויער.

„...אַ געפיל פון איינזאַמקייט... פון זינט איך בין געווען אַ קינד,
ניט געקוקט אויף מיין פאַמיליע, האָט מיך באַהערשט אַ געפיל, אַז דער
גורל האָט מיך פאַרמשפּט צו אייביקער איינזאַמקייט... איך פאַרליקן ניט,
אַז די דראַמאַטישע ליטעראַטור פאַרמאַגט ווערדע, מער ניט, די אַקטיאָרן
וואַלטן געדאַרפט גיין אויף שטאַלצן, טראַגן מאַסקעס, וועלכע זיינען מער
אויסדרוקספּול, ווי דאָס מענטשלעכע פנים.

„...נאָר די זיינען די אמתע גרויסע גייסטער פון דער וועלט: דער
פּאָעט, דער פּריסטער, דער קריגער — דער מאַן פון ליד, דער מאַן, וואָס
ברענגט דעם קרבן, דער מאַן, וואָס ברענגט זיך פאַר אַ קרבן. ...געטרוי
ניט דעם מענטשן, ניט זיין שכל, ניט זיין גוט האַרץ, ניט זיין באַגייסטע-
רונג, ניט זיין עדות־זאָגן.

„...יעדע אידעע איז אַליין שוין באַשאַנקען מיט דער אייביקייט פון
לעבן, אַזוי ווי אַ מענטש. יעדע פאַרעם, וואָס איז באַשאַפּן, אפילו פון אַ
מענטשן, איז אייביק. פאַרעם איז זעלבשטענדיק און ניט אָפּהענגיק פון
מאַטעריע, עס איז ניט צונויפגעשטעלט פון מאַלעקולן. אונדזער שפּראַך
און געשריכט פאַרמאַגן אַ כּישוף, אַ מאַגישע ווירקונג!“

דער סימבאָליזם אין דער רוסישער ליטעראַטור פון אָנהייב צוואַנ-
צ

ציקסטן יארהונדערט איז אַנדערש פון דעם מערב־איראָפּעישן. זיין הויפּט־אונטערשייד באַשטייט אין דעם, וואָס דער דיכטער פּילט, אַז ער קען זיך נישט באַגייזן אָן דער צונויפגעבונדנקייט מיטן פּאַלק; די אינעווייניקסטע וועלט פון דיכטער, דער סאַמע קערן פון זיין פּאַעזיע, וועט ערגעץ ליידן און איינגעדאַרט ווערן אָן דעם באַלעבנדיקן כּוח פון פּאַלק. דער דיכטער אַליין וועט פּאַרוועלקן, אויב עס וועט פעלן אין אים דער כּוח, וואָס שטאַמט פונעם בונד, וואָס דער פּאַעט האָט געשלאָסן מיטן פּאַלק. פּאַלק איז דערפרישונג, און די, וואָס זיילן אומברענגען דעם דיכטער, פּאַרשטעלן פאַר אים דעם וועג צום פּאַלק (אַלעקסאַנדער בלאַק). ווער ווייס, צי זיי פּאַרשטעלן אים נישט דורך דעם דעם וועג צו זיין אייגענעם „איך“? די רוסישע ליטעראַטור נאָך פּאַר פּושקינען, אָבער בעיקר אין די צייטן פון פּושקינ און לערמאַנטאָוו, האָט אַנטוויקלט די קאַנצעפּציע פון „פּאַלקסטימלעכקייט“. שפּעטער איז די אידעע אויפגענומען געוואָרן פון די באַדייטנדיקסטע שרייבער.

אין דער יידישער ליטעראַטור זיינען בכּן די אידעען פון פּראָנציוזישן סימבאָליזם וועגן ריינער דיכטונג געקומען באַווירקט אין אַ גרויסער מאָס פון דעם רוסישן וואַריאַנט. צו דעם איז נאָך צוגעקומען די אייגענע יידישע ווירקלעכקייט און די השפּעה פון אַ טויזנטיאַריקער אשכּנזישער קולטור, וואָס האָט אַפילו דעם מאַדערנעם יידן דורכגענומען.

דער יידישער דיכטער איז נאָר אין זיינע ערשטע ראַנגלענישן אַ מורד און אַ פּאַרפּרעמדטער פון דער וועלט. ביי מאַני לייבן זעען מיר עס אין די פּאַרמאַטיווע יאַרן פון זיין שאַפּן; ער מוז שטרענג וואַכן איבער דער אויטענטישקייט און ריינקייט פון זיין פּאַעטישער וויזיע און איבער זיין פעיקייט אויפצוהיטן אין דער דיכטונג די אַטמאָספּער פון אַן אייגענע וועלט.

מאַני לייבס מעטאָד איז צמּצומ, איינקלאַמערן זיך, באַפרייען זיך פון אויסגעדראַשענע ווערטער, באַנאַלע מעטאַפּאָרן, אַפּזוכן יענע נסימ־ווערטער, וועלכער זאָלן אויסדריקן די באַזונדערקייט און אייגנקייט פון זיין וועלט.

היות, ווי דאָס רוב ווערטער זיינען אַ רשות הרבים, זוכט ער נייע עפעקטן: (א) דורך דער צונויפפאַרונג פון ווערטער (ווינטער־ווייען, שבת־אומעטן), (ב) דורך זייער אַפּקלאַנג און ווידערקלאַנג, ד״ה אַליטעראַציע,

ג) דורך דער חידושידיקייט פון גראם, ד) דורך אפזוכן די טאפלטקייט פון באטייטן, ה) דורך באשאפן אייגענע אימאזשן.

ווי אזוי דאס קומט צום אויסדרוק אין מאַני לייבס דיכטונג, וועלן מיר זען שפעטער אינעם אַנאָליז פון אַ ריי זיינע פּאָעטישע שאַפונגען. אַלע פּאָעטישע דערגרייכונגען פונעם דיכטער אין די פאַרמאָטיווע יאָרן בלייבן שוין אויף תמיד אין זיין רשות ווי אַ שרייבער; דאָס איז שוין אַ דערגרייכטע מדרגה פון מייסטערשאַפט, אַ דערוואַרבענע קענטעניש. וואָס מאַני לייב האָט אויפגעטאַן פאַרן פּאָעטישן וואָרט ביים סאַמע אָנהייב, בלייבט ווי אַ גרונט-כאַראַקטעריסטיק פון זיין שרייבערישן מאַניער. זיין אייגענע גייסטיקע וועלט אַנטוויקלט זיך, אירע ענגע גרענעצן ווערן צענומען, דער דיכטער איז בכוח בייצוקומען זיין אייגענע מענטשלעכע פאַרפרעמדונג און ער וואַקסט אַריין אין דער פּאָלקישער טראַדיציע.

מאַני לייב דערועט יענעם גרעסערן „איד“, דעם קאַלעקטיוון, דעם יידיש-היסטאָרישן, און ניט נאָר דעם אינדיווידועלן. מאַני לייב קען לויט זיין סאַמע תוך ניט ווערן קיין דיכטער פון שטורעם, עקסטאַז, פון דונערן און בליצן — זיי געהערן ניט צו זיין וועלט.

דער באַוווּסזטיין, צו וועלכן דער דיכטער קומט, איז, אַז אויסער דער דימענסיע פון שטח, אין וועלכער ער לעבט, איז נאָך פאַראַן די דימענסיע פון היסטאָרישער צייט; פון איר פילט ער זיך ניט פאַרפרעמדט; זי גייט אויף אַ ליכטיקע און אַ קלאַרע אין זיין געמיט.

די ווירקונג פון די רוסישע קלאַסיקער אַלעקסאַנדער פּושקין (1799—1837) און מיכאַל לערמאַנטאָוו (1814—1841), הגם מאַני לייב דערמאַנט זייער השפעה אויף אים, לאַזט זיך ניט אַנצייכענען און קאַנקרעטיזירן; סיידן נאָר אין דעם פּרט, וואָס זיי האָבן געדינט, ווי מוסטערן פון פּאָעטישער שלימות; אין דעם פּאל איז יעדע הויכע פּאָעטישע דערגרייכונג אַ קריטיק ניט נאָר פון לעבן (מעטיו אַרנאָלד), נאָר אויך פון אַלע אַנדערע געשאַפענע פּאָעטישע ווערק.

אויף דעם דור יונגע יידישע פּאָעטן האָבן די גרויסע רוסישע שרייבער געקענט ווירקן בעיקר מיט דעם, וואָס זיי האָבן געוווּן דעם הויכן פּלאַץ און דעם ווייטן פאַרנעם; די פּאָעטישע קולטור פון דער רוסישער פּאָעזיע פון מיטן 19טן יאָרהונדערט איז אַ גרויסע דערגרייכונג און דעראַבערונג אין דער גאַנצער אייראָפּעיִשער פּאָעזיע.

דאָס איז אַ קולמינאַציע ניט נאָר פֿון אַ ליטעראַטור, וואָס האָט פֿאַר-
מאַגט ווי פֿאַרגייער לאַמאַנאַסאָו, זשוקאָווסקי און מיטצייטלער ווי
קאַראַמזין, באַטיושקאָו, נאָר אויך די השפּעה פֿון אַ וויקטאָר הוגאָ, אַ
לאַרד ביראַן, אַ שעניע, אַ געטע, אַ שעקספּיר.

עס פעלט אָבער לגמרי ביי מאַני לייבן און זישאַ לאַנדוי דער
בייראַניזם, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר לערמאַנטאָוון און בכלל ראַ-
מאַנטיקער; עס פעלט דער קוק אויפֿן דיכטער ווי אויף אַ נביא, וואָס מיר
טרעפֿן ביי פּושקינען. ס'איז גאַרניטאָ פֿון דער דעמאָנישקייט, דער „גראַנ-
דער“ פֿון דער ראַמאַנטישער שול אין דער פּאַעזיע. וואָס עס קומט צום
אויסדרוק ביי זישאַ לאַנדוי, למשל, איז די נישטיקייט, גרויכייט, לאַנגווייל,
די נישט־פּאַרשטענדלעכקייט פֿון אינדזער קלוינקייט און אַן איידעלער
טראַציק-קלוגער טאָן פֿון חידושן זיך אויף דעם אַלעמען.

ביי מאַני לייבן פעלט דאָס זישאַ לאַנדוי־געמיט פֿון רעזיגנאַציע און
קלוגער מעלאַנכאָליע; זיין נאַענטקייט צו די סלאַווישע קלאַסיקער קומט
צום אויסדרוק אין זיינע פּאַעמעס־מעשיות: „דער נאָר“, „דער קאַרגער“
און אַנד.

ווי פּושקין און לערמאַנטאָו, ווענדט ער זיך צו דער פּאַלקס־מעשה,
גיט איר אַ הויכע ליריש־פּאַעטישע פּאַרעם און קומט צו אַ געוויסן עטיש-
פּילאָסאָפּישן אויספיר, ווי אַזוי דער מענטש קען לעשן און איינצאַמען זיין
צער און באַדויער.

מאַני לייב פּאַרמאַגט אַן איידעלן לירישן טאָן, אָבער ניט קיין הויכע
פּאַעטיש־דראַמאַטישע שפּאַנונג. דער דראַמאַטיזם אין פּושקינס שאַפּונג
איז אַן אינעווייניקסטער קאַמפּאַנענט פֿון זיין פּסיכיק. ס'איז פּאַרפירעריש
בכּן צו זען ביי די „יונגע“ אַ פּושקין־השפּעה, סיידן אין מאַני לייבס
פּאַעמעס־מעשיות. דאָס בשותפותדיקע איז דאָס, וואָס סיי פּושקין, סיי
מאַני לייב האָבן גענומען פֿון דער דערצייל־קונסט ביים פּאַלק.

וואָס מאַני לייב האָט גענומען ביים פּאַלקלאַר איז די ראַם, די
אַטמאָספּער, געוויסע פּאַלקלאַריסטישע מאַטיוון און סטיליסטישע וועגן־
דונגען.

קונקדיק אויף צוריק האָט אין יאָר 1945 מאַני לייב זיך אַליין פֿאַר-
קלערט וועגן דעם מקור פֿון זיין דיכטערישער אַנטפלעקונג און וועגן די

טראַדיציעס אין דער יידישער פּאַעזיע. ער האָט דעמאָלט אַזוי געשריבן : „טראַדיציעס אין דער יידישער פּאַעזיע — וועלכע טראַדיציעס ? וווּ זיינען זיי ? די פּאַעטן פון מיין דור האָבן שוין ביי זייערע ערשטע טריט געוואָלט וויסן דעם יחוס פון אונדזער פּאַעזיע. און זיי האָבן געשטעלט די פּראָגע : אין די פּוסטריט פון וועלכע טראַדיציעס אין אונדזער פּאַעזיע זאָלן מיר גיין ? ... האָבן מיר געזוכט און גענישטערט אין אונדזער פּאַעזיע כאַטש צייכנס, כאַטש אַן אַנדייט אויף טראַדיציעס, וואָס זאָלן אונדז דינען פאַר געבאַטן, און מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז אין אונדזער פּאַעזיע זיינען ניטאָ קיין טראַדיציעס, קיין אידעאַלע מוסטערן און קיין איינגע- געשטעלטע פאַרמולעס, וואָס מיר מוזן אָפהיטן. מיר האָבן געוויסט פון דעם געזעץ : אַז אין דער פּאַעזיע פון אַ פּאַלק ליגט דער באַוווּסטזיין פון דעם פּאַלק. און מיר האָבן טאַקע אין אונדזער פּאַעזיע דערקענט דעם באַוווּסטזיין פון אונדזער פּאַלק, זיין האַרץ און זיין חכמה“, („עפּאַכע“, דעצעמבער 1945, נומער 20, גיו־יאַרק).

ו) די פּאַעטישע שפּראַך

„איידעלן אַ פּאַלקסשפּראַך, האָט געשריבן דוד איינהאַרן, מאַכן זי פאַר אַן אינסטרומענט פון שיינקייט, איז ניט קיין לייכטע זאַך. עס איז ווי שלייפן בריליאַנטן... מאַני לייב פון די אַרעמע הייזער, פון גאַט באַ- שאַנקען מיט דער מתנה פון קלאַנג, פאַרב און וואַרט, מיט אויגן אָפן פאַר אַלץ, וואָס איז שייך, האָט געקענט פון דער יידישער שפּראַך מאַכן אַן אינסטרומענט פאַר דעם פיינסטן און איידלסטן, וואָס אַנדערע פּאַלקס- שפּראַכן האָבן לאַנג געדאַרפט וואַרטן אויף דעם“ („פאַרווערטס“, 22סטער אַקטאָבער, 1955).

אין וואָס איז באַשטאַנען מאַני לייבס שפּראַכלעכער אויפטו ? קיין גענויע אויספאַרשונג, ווי דאָס האָבן דורכגעפירט די פאַרמאָליסטן-קריטי- קער אין רוסלאַנד בנוגע זייערע גרויסע פּאַעטן, פאַרמאַגן מיר ניט. דאָך לאַזן זיך אַנצייכענען געוויסע מאַמענטן פונעם דיכטערס וואַרט-שעפּע- רישקייט.

„דער אמתער דיכטער, שרייבט דער קריטיקער א. טאַבאַטשניק, באַזונדערס דער דיכטער, וואָס קומט ווי אַ באַנייער, צייכנט זיך אויס

מיט דעם, וואָס אויף יעדן עטאַפּ פון זיין שאַפּן, שאַפּט ער עפעס אַזוינאָ וואָס איז דויערהאַפּט און מוסטערהאַפּט.

מען מוז זיך אָבער פרעגן, צי איז פאַראַן אַן אַנטוויקלונגס-וועג, צי זיינען פאַראַן עטאַפּן אין מאַני לייבס שאַפּן? דער דיכטער אַליין זאָגט עדות דערויף ערגעץ וווּ פאַרבייגייענדיק:

„אפּשר ווערן פּאַעטן געבוירן פּאַעטן, שרייבט מאַני לייב, אָבער קינסטלער מוז מען ווערן, פאַרטיקע קינסטלער ווערן ניט געבוירן. און מיר זיינען געווען ניט נאָר פּאַעטן, נאָר אויך קינסטלער. און — ווען ניט די ליבשאַפּט צו דער שפּראַך, צו אונדזער ווונדערלעכער שפּראַך, וואָס איז ביי אונדזער פּאַלק ניט הייליק, ניט קיין לשון קודש, וואָלט אפּשר יעדער איינער פון אונדז געקענט ווערן אַ גאַנץ גוטער מאַלער, סקולפּטאָר אָז'וו. ... ווי פּאַעטן-קינסטלער האָבן מיר אין אונדזער פּאַעזיע כמעט ניט געפונען פון וואָס צו לערנען, וואָס אַפּצוהיטן און וואָס אויסצוקלייבן ווי מוסטערן פאַר אונדז. מיר האָבן אָבער ווי יתומים אין אונדזער פּאַעזיע, אויסטערלישע און ווי גרים, זיך דאָ געוואַרעמט ביי די פונקען, די אויפבליצן פון קינסטלערישקייט, וואָס זיינען צעוואַרפן אין אונדזער פּאַעזיע דורך אַלע צייטן. מיר זיינען געוואָרן פּאַעטן-קינסטלער אַן יידישער קינסטלערישער טראַדיציע, נאָר פּאַעטן-קינסטלער אויף דער יידישער שפּראַך. וווּ האָבן מיר געשעפּט די חכמה פון קונסט? טאַקע ביי אונדזער פּאַלק, אין זעלטענע אויפבליצן אין אונדזער פּאַעזיע.“

מאַני לייב רעדט אויך וועגן דער השפּעה פון דער וועלט-דיכטונג, אויף די יידישע פּאַעטן.

צו דער כאַראַקטעריסטיק פון מאַני לייבס פּאַעטישן לשון זיינען באַ-זונדערס וויכטיק די קריטישע אַרבעטן פון א. טאַבאָאָשניק. ער איז אפּשר דער איינציקער טרעגער פון א תורה שבעל פה וועגן מאַני לייבן. ער פרעגט זיך:

„וואָס מיינט מען, ווען מען רעדט וועגן דער מייסטערשאַפּט פון אַ דיכטער? קודם-כל, פאַרשטייט זיך, דאָס קענען באַשאַפּן אויף אַ פּול-קאַמענעם אופן דעם אינסטרומענט זיינעם — דאָס וואָרט. עס איז אָבער מער ווי דאָס. עס איז ניט נאָר באַהערשן דעם אינסטרומענט. עס איז אפּשר מער באַשאַפּן דעם אינסטרומענט. מאַני לייב האָט ניט נאָר באַ-

הערשט דאָס יידישע וואָרט, נאָר איז אַליין געווען איינער פון די הויפט־שאַפער פון יידישן וואָרט, פון יידישער פּאַעטישער שפּראַך.

„וואָרט צו וואָרט איז אָבער ניט גלייך. מאַגן לייבס וואָרט האָט אין זיך אַ באַזונדערע איידלקייט, אַ באַזונדערע פּיינפּילעוודיקייט, אַ באַזונדערן כּיּוּף. דער וואָרטמייסטער איז אָבער קיין מאָל ניט לייכט אויפן וואָרט, פּאַרקערט, ער איז שווער אויפן וואָרט, קאַרג אויפן וואָרט, אויסקלייבעריש אויפן וואָרט, ער פּאַרבּראַקירט מער ווערטער ווי ער נוצט. אין באַשרענג־קונג איז דער מייסטער. אין אָט דעם אָפּקלייב, אין אָט דער באַ־שרענקונג, אין אָט דעם פּאַרבּראַקירן אַזוי פּיל ווערטער פונעם פּאַעטישן וואַקאַבולאַר ביז אים, אין אָט דעם זיין פּאַרטאַן אין דער „איידעלער און שווערער אַרבעט“ פון וואָרט־צמּצום, אינעם געברויכן וואָרט אַנשטאַט ווערטער — ליגט דער שליסל צום סוד פון מאַגן לייבס פּאַעטישער מייסטערשאַפט.

„ביי קיין שום פּאַעט איז די איינצלנע שורה ניט אַזוי פול ווי ביי מאַגן לייבן. ער האָט געשטרעבט וואָס מער אויסשלייפן די שורה, זי וואָס מער אַנלאַדן מיט געפּיל, מיט שטימונג, מיט זילב־ווירטואַקייט.

שנייאיק אין שניי אַ פּאַרשנייטער
וויינען צו דיר פונעם שניי.

„ער האָט געשטרעבט צו צוימען און מייסטערן דאָס וואָרט, אַז עס זאָל ניט נאָר ניט שרייען, נאָר אַפּילו ניט רעדן צו הויך, נאָר בלוז זינגען און מאַלן:

צו דער זון ניט דערגרייכט האָט מיין פליגל,
אין איר שטראַל האָב איך אָבער געשטראַלט,
אויף דער ערד ווי אין ליכט פון אַ שפיגל —
איז אויף ערגעץ פּאַרקריצט מיין געשטאַלט.

(ציטירט לויטן זשורנאַל „וואַגשאַל“, גענויער אין א. טאַבאַטשניקס דיכטער און דיכטונג, 1965).

ביי אברהם ליעסינען דעם תלמיד־חכם, דעם אַמאַליקן קלויזניק, דעם

למדן, דעם דיכטער פון קדושה, רייסט זיך צו מאָל אַרויס אַ פּלעכענישער טאָן. די קלוין האָט ניט אין גאַנצן באַהערשט און איינגעשטילט דעם מאַרק. באַזונדערס פּילט מען עס פון צייט צו צייט אין דעם זשאַנער פון זיין פּאַמפלעטיסטישן אַרט שרייבן, זעלטן אין זיין דיכטונג, און ערשט דעמאָלט ווען ער שרייבט סאַטירע.

ביי דעם שניידער-פּאַעט מאַריס ראַזענפעלד רעדט די שאַרפֿ-קייט און ביטערניש פון שער און אייזן, די געזונטע, פּראַסטע, אָפּנהאַר-ציקע און צו מאָל בייזע איראַניע.

מאַני לייב איז אין גאַנצן פּריי, אין גאַנצן לויטער, אין גאַנצן אויסגערייניקט פון פּלעבענישן שטייגער. זיין שרייבערישער וועג איז נאָר אַרויף און קיין מאָל אַרונטער. מאַני לייב איז פּאַלק, דאָס פּאַלק, וואָס זינגט צו אונדז מיט האַרציקער, פּריידיקער פּשטות אין די וויגלידער און ליבעלידער, דאָס פּאַלק, וואָס רעדט מיט רייפער חכמה אין די קלוגע ווערטלעך און זאַגענישן; דאָס פּאַלק, וואָס חלומט אונדזער חלום אין זיינע מעשיות אין געשיכטן.

מאַני לייבס דיכטונג פּאַרמאַגט יענע עכטע אייגנשאַפטן פון דער פּאַלקסזעל, וואָס האָבן אין די סאַמע פּאַרצווייפלטע יאָרן פון קריזיס, רעאַקציע און סאַציאַלער קאַרופּציע געגעבן מענטשן אַ האַפּענונג, אַז דער מין מענטש קען ניט אין גאַנצן פּאַרדאַרבן ווערן. ער קען נאָך אַלע חקופות פון דערנידעריקונג צוריק אויפשטיין לויטער, רייזן, פול מיט אמת. אַז דעם פּאַלק קען קיין שום יחיד, ווי עקזאַלטירט ער זאָל ניט זיין, ניט לעבן און ניט שאַפן.

עס איז ניטאָ קיין שום גדלות אין מאַני לייבס פּערזן, קיין געמאַכט-קייט און קיין שום אַנשטעל; ער שטעלט זיך ניט אַרויס פאַר אַ הייליקן (הייליק איז נאָר דאָס מענטשלעכע לעבן); ניטאָ קיין שמץ פון מוסר, קיינע גוזמאות פון ליידן, ניטאָ אויך די גדלות פון געמאַכטער ענינות.

וועגן מאַני לייבס פּאַעטישן מהות מוז מען אין סך הכל זאָגן, אַז זיין אמתע שטאַרקייט איז אפשר די שטילקייט, וואָס מיר דערהערן און דערפילן; זיין קלאַרקייט איז די אומקלאַרקייט און ניטבאַשטימטקייט פון מענטשלעכע געפילן.

דער אמת פון מאַני לייבס פּאַעזיע איז, וואָס דער דיכטער ווייזט

אונדז דעם ווונדער פון לעבן, פון ליידן און פון ווערן. זיין פרייד — איז די שיינקייט פון טרויער!

ניט אומזיסט האבן ביי מאַני לייבן ווערטער אַפט באַקומען אַן אַנדער טייטש: „שיינקייט“ הייסט צו מאַל גוטסקייט, „בלינד“ מיינט זעעוודיק, „ווינט“ באַטייט די פולקייט פון לעבן.

די „ברידער-פאַעטן“ האַבן די מאַני לייבישע טבע באַמערקט און אים אַנגערופן: דער צויבערער און באַצויבערער פון דער יידישער לי-טעראַטור (ה. לייוויק).

★

א גאַנצער דור יידישע פאַעטן אין אונדזער ליטעראַטור האָט געמוזט דורכגיין די גרויסע ראַנגלעניש קעגן אַן אינעווייניקסטן שונא און פאַר-דאַרבער פון עכטער דיכטונג: רעטאַריק, סענטימענטאַליזם, וואַרט-אַר-נאַמענטיק. יהואש איז דעם שווערן געראַנגל דורכגעגאַנגען בשלום און זיך אין גאַנצן באַנייט. עס זיינען פאַראַן צוויי שאַרף אַפגעצייכנטע תקופות אין יהואשעס לעבן און איינע איז גאַרניט געראַטן אין דער צווייטער. אין אַנהייב איז יהואשעס דיכטונג ראַמאַנטיש-סענטימענטאַל, אַנגעלאַדן מיט שפּראַכלעכע פּוצן און באַצירונגען. זיין דיכטונג ווערט שפּעטער צמּצומדיקער, תנכישער און עכטער, במילא אויך פאַלקישער. מאַריס ראַזענפעלדס וועג איז געווען פון סענטימענטאַליזם צו ריינעם ליריזם. זיי צוויי טיפישע ווערק פון ביידע קאַטעגאָריעס זיינען די באַנאַל-סענטימענטאַלע גאַסן-באַלאַדע א'נ, „די ליכט-פאַרקופּערין“ און די פאַעמע „מײן יינגעלע“.

אויך מאַני לייב האָט אין איין צייט געוואָסט, אַז זיין אינעווייניקסטער פאַרדאַרבער איז מסוגל צו זיין ניט נאָר דער הויכער ווייגעשריי, דאָס האָט ער ווי אַ דיכטער געקענט בייקומען, נאָר דער זיסער פאַר-דאַרבנדיקער סענטימענטאַליזם. מאַני לייב דערציילט קלאַר און פשוט וועגן דעם געראַנגל. מאַני לייב איז בכוח געווען בייצוקומען אין זיך דעם סענטימענטאַליזם דורך אַ געוויסער שפּילעוודיקער פאַרשייטקייט, דורך דערציילן דעם אמת וועגן זיין „קליינקייט“ (אונדזער אַלעמענס צומאַליקע קליינקייט) און דורך אַ שפּילער איידעלער איראַניע! מאַני לייב איז

בייגעקומען דעם סענטמענטאליזם אויך דורך א ניכטערקייט, וואס רייסט זיך דורך פון יעדן פאעטישן צויבער. די וועלט איז פארן דיכטער פול מיט „בלוי און בלוי“, נאר א דינער חוש פאר ווירקלעכקייט באגלייט דעם דיכטער אלע מאל און וואכט איבער אים.

וואס איז די דיכטער-געשטאלט ביי די אייראפעישע סימבאליסטן? דער דיכטער אין דער סימבאליסטישער — אימפרעסיאניסטישער דיכטונג איז ניט קיין נביא, נאר א צויבערער, א מכשף. די סימבאליסטן אין דער יידישער ליטעראטור נעמען אראפ די טונקעלע שלייערן פון דער צויבער-געשטאלט און גיבן איר א ווענדונג פון ליכטיקייט, ליכט און גענאד. „צויבערמאן“, „מכשף“ זיינען אין פאלק קאטעגאריעס פון בייז און נידעריקייט, פון ברואים, וואס טוען שאדן אדער נארן. דעם סימבאליזם ברענגט צום גוטן צויבערער, פאעזיע ווערט א מין אלכעמיע צו פארשטיין און אויפדעקן יענע געפערלעכע „גרענעצן צווישן זיין און ניט-זיין, וואר און חלום, לעבן און ליידנשאפט“.

„די בלומען פון בייז“ בליען אין גארטן פון אייראפעישן סימבאליזם און ווייזן א נייע דימענסיע פון מענטשלעכע שפירונגען, פון אונדזער תוכיער מענטשלעכקייט, אין דער יידישער דיכטונג ווערן זיי צו מאל פארוואנדלט אין „בלומען פון גוטס“.

דעם סימבאליזם וועט זיין באשערט צו ווירקן אין דער יידישער ליטעראטור געפארט מיט אלערליי אנדערע אפט מאל סתירותדיקע שולן: סימבאליזם-נאטוראליזם, סימבאליזם-קלאסיציזם, סימבאליזם-ארכאייזם, סימבאליזם-רעאליזם, סימבאליזם-אינטעלעקטואליזם און סימבאליזם-ראמאנטיזם.

די געשטאלט פון צויבערער איז ניט דורכויס ניי. ביי י. ל. פּרץ פארשטעלט זיך אליהו הנביא פאר א קונצן-מאכער און קומט אין א יידיש שטעטל ערב-פסח. יידן געפינען שפעטער אויס, אז די קונצן, וואס ער ווייזט, זיינען ניט קונצן אדער סתם כישוף, נאר הארט פאר יום-טוב ווערן זיי ניסים. ניסים זיינען א „נאטירלעכע“ זאך אין לעבן און אין דער פסיכיק פון יידן הן היסטאריש גענומען, הן אינדיווידועל. אן ניסים וואלט דער יידישער יחיד און דאס פאלק במשך פון דורות פארפאלגונגען און ודיפות גארניט געקענט דורכלעבן און האבן א קום. וואס איז אין דער פארשטענדעניש פון פאלק דער באגריף נס? עס

איז די גינסטיקע קאָנדיטאָרן מחוץ דעם דרך הטבע, מחוץ די אייזערנע געזעצן פון געוויינלעכער נויטווענדיקייט, וואָס קומט אומגעריכט צו הילף דעם מענטשן; זיי אַרבעטן, די ניסים, ניט קעגן דער נאַטור, נאָר דורך איר, אויף אַ רגע נאָר בייטנדיק איר גאַנג. ניסים זיינען געווען אין דער פּסיכיק פון דורות און דורות די העכערע נויטווענדיקייט. אַפּט מאָל אַנטפלעקט זיך די השגחה דווקא אין דעם ניסמדיקן, ניט-נאַטירלעכן גאַנג פון דער סיטואַציע. ווי קען זיין אַנדערש ?

די ראַציאָנאַליסטיש-פּאַזיטיוויסטישע פּילאָסאָפּיע איז נאָר אַ פּאַר הונדערט יאָר אַלט. ניסים געהערן צו דער קריזיס-פּילאָזאָפּיע און דער קאָטאַסטראָפּע-מענטאַליטעט פון אַלע אַלטע פעלקער; יידן האָבן געוואָס פון דעם לענגער ווי די יונגע אייראָפּעיִשע ציוויליזאַציע.

ז) די דיכטערישע באַהעמע

מאַני לייבס לירישע דיכטונג, וואָס איז געווען אַזוי אינדיווידועל, וואָס האָט צוריק אויפגעלעבט די מאַטיוון פון ליבע, בענקשאַפּט, דעם צער פון ליבע, די ליידן פון ליבע, האָט געשאַפּן די לעגענדע פון אַ דיכ-טער-באַהעמע. „באַהעמיסקייט“ איז אַ שטריך פון אַ סך שפּערישע מענטשן. די גאַנצע ייִדישע ליטעראַרישע סביבה איז געווען אַ מיניאַטור-באַהעמע; שוין אין שלום-עליכמס ראַמאַנען זען מיר דעם אַנהייב פון דער ייִדישער באַהעמע, למשל, אין „יאָסעלע סאַלאַוויי“ און אין „די בלאַנדזשענדיקע שטערן“. מיר טרעפן דאָרט כּלי-זמרים, משוררים, בראַ-דער זינגער; צוליב זייער וואַנדערן און אַרטיסטישע אינטערעסן זיינען זיי שוין אַ מין אַנהייב פון אַ באַהעמע-שיכט. אויך די רעוואַלוציאָנערע באַוועגונג האָט באַשאַפּן איר באַהעמע. ביידע זיינען אין דער אמתן גע-שטאַנען זייער נאָענט איינע צו דער אַנדערער. „בונטאַרישקייט“ קריגט אַן אויסדרוק אַ מאָל אין רעוואַלוציאָנערע און אַ מאָל אין פּאַעטיש-קינסט-לערישע מעשים.

דער שטריך פון „גיהליוזם“ איז אַ שטריך, וואָס די דרויסנדיקע, די „מיושבע“ לייט מחוץ דער באַהעמע, שרייבן איר צו. באמת געפינען זיך אין דער באַהעמע די איבערגעגעבנסטע און געטרייסטע נשמות, וואָס פּילן די אחריות פאַר דער ווערטפּולקייט פון לעבן, די חשיבות פון מענטש-

לעכע באגערן, און דאָס רעכט פון יחיד און פון פּאַלק. דאָס זיינען די רעבעלן קעגן אַלע קייטן, וואָס די געזעלשאַפט און די ציוויליזאַציע אַליין טוען אָן אויפן מענטשן; די „באַהעמען“ זיינען די, וואָס טרעטן אַרויס קעגן אַלעמען, וועמענס פּאַליטישע און עקאָנאָמישע אינטערעסן ווילן ניט דערלאָזן די פּולע אויפּוואַכונג פון די פּסיכישע כּוחות אין מענטשן. אין יעדער סביבה זיינען פּאַראַן די שומרים פון אָן איינגעפּרוּי־רענער אין אייז־פּאַרקאוועטער געזעלשאַפט.

קינסטלער, סאַציאַלע קעמפּער, שטעלן מיט זיך פאַר אָן אַוואַנגאַרד־שיכט, וואָס צעטרייסלען ביסלעכווייז די קאַנווענציאָנעלע מאַסן און די כלומרשטע סטאַטעטשנעקייט פון דער געזעלשאַפט.

די אַוואַנגאַרד־וועלט איז אַבער אויך אַ וועלט; דאָס הייסט, זי פאַר־מאַגט איר קאָדעקס פון עטיק, וואָס באַשטימט די באַצונגען פון בין אדם לחברו, זי פאַרמאַגט אויך אירע לאווס.

אין דעם רעוואַלט פון דער גרופּע דיכטער, „די יונגע“, מוז מען זען אַ מין אויפשטאַנד קעגן די קאַנווענציאָנעלע מידות פון דער געזעלשאַפט, קעגן איר פאַרשטייפּטן אופן טראַכטן, איר איינגעשרומפּענער לאַגיק. יעדע געזעלשאַפט באַשאַפט אַ פּאַנצער צו באַשיצן זיך קעגן די אַנדערש־טראַכטנדיקע. אין דער אייראָפּעיִשער געזעלשאַפט וואַלט אַזאַ בונט בעיקר געווען געווענדט קעגן דער בירגערלעכער געזעלשאַפט, איר צביעות, אירע פּאַלשע פּאַראַנדקעס און איר פּריטאַניסקייט. אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן, אין דער צייט פון פּאַרן ערשטן וועלטקריג, איז אין דער ייִדישער אַמעריקע די געזעלשאַפט געווען בעיקר אַ פּראָלעטאַרישע; די וואָס האָבן געפירט די גרענדע זיינען געווען די „טריבונען“ פון דער צוקונפט, אירע פּלאַנירער, פּריידיקער, אינזשיניערן און באַגייסטערער.

די „יונגע“ זיינען אין דער דאָזיקער רעוואַלוציאָנערער סביבה געווען די פּאַררעמדטע, זיי זיינען געווען פּאַרניינער פון די פּאַרניינער, אַפּליי־קענער פון דער העכסטער אַפּלייקענונג.

ווי „פּאַררעמדטע“ זיינען זיי געווען בכוח צו באַמערקן געוויסע סאַציאַלע אמתן, וואָס מען האָט זיי בשעתו ניט באַמערקט. ערשט נאָך צענדליקער יאָרן פון אַ רעוואַלוציאָנערער תקופּה קענען מיר זען: די טבע פון יעדער געזעלשאַפט, אפילו נאָך אַ סאַציאַלער רעוואַלוציע, צו באַשאַפן צומען, צו דערדריקן די בונטאַרישע נאַטורן און צו ווערן פּי־

ליסטעריש. יעדע רעוואָלוציאָנערע געזעלשאַפט באַשאַפט צו מאַל איר אַבסורדן היפּו.

נאָך עפעס האָבן מיר באַמערקט, דאָס איז די מאַראַל און דעם וועלט- באַנעם פון מענטשן, וואָס שטייען אין אַ סאַציאַלן און פּאָליטישן בונט קעגן דער איינגעשטעלטער געזעלשאַפט: דאָס איז זייער טראַגישער ניט- פאַרשטיין די טבע פון קונסט און די רעכט פונעם קינסטלער אויף זיין אייגענער יחידישער פרייהייט.

די „יונגע“ רופן אָן זייערע פּאָליטישע אַפּאָנענטן „מענטשן אָן כאַ- ראַקטער, אָן קראַפט, אָן ליבע“. דאָס איז, פאַרשטייט זיך, געווען אַ גוזמא. פאַר זיך, פאַר זייער אייגענער גרופע האָבן „די יונגע“ געהאַט אַ שטרענגן קאָדעקס פון אויפפיר, בעיקר וואָס שייך זייער קינסטלערישן שאַפן.

ח) דער דיכטער און זיין צייט

מאָני לייבס דיכטונג איז ניט געווען באַהערשט פונעם רעוואָלוציאָנערן צייטגייסט, דאָך, ווי אַ מענטש און אַ שרייבער, האָט מאָני לייב געווירקט אין אַ ראַם פון אַ ליטעראַרישער טראַדיציע און די ווירקונג און קעגן- ווירקונג לאַזט זיך אַפּווכן און דאַקומענטירן.

צו ערשט לאַזט זיך פילן די ווירקונג פון די דיכטער קעגן וועמען די „יונגע“ זיינען אַרויסגעטראַטן. אין טייל לידער פון מאָני לייבן איז פאַראַן אַ מין שפּילן זיך מיט אַלטע פּאָעטישע טראַדיציעס פון זיינע פאַרגייער — די סאַציאַלע פּאָעטן. מאָני לייב פאַרמאָגט בפּירוש אַרבעטער-לידער, גוטע, אַרנטלעכע, מיט אַ דיין-דינעם געפיל פון טרויער דורכגענומען. עס איז ניטאָ אין זיי קיין שפור פונעם האַמעטנעם שווערן גאַנג, צו וועלכן מיר זיינען געוויינט. אָן אַרבעטער-ליד איז אַ שטייגער מאָני לייבס „אויף דער פינפטער עוועניו“ (לידער און באַלאַדן, באַנד איינס, ז' 88). דורכן ליד קלינגען אַפּ דוד עדעלשטאַטס ווערטער: אַוונט-גלאַק, סינגאַל, שמונדן, קראַנק, ווינדן. דורך דעם באַהעפט זיך מאָני לייב מיט דער טראַדיציע פון דער אַרבעטער-דיכטונג, ניט אַפּצוגרענעצן זיך פון איר, נאָר אַנשפּאַרן- דיק זיך אויף אירע אַסאַציאַציעס, ווייל די לידער פון עדעלשטאַטן האָבן געלעבט און געווירקט. די ווערטער זיינען נאָר איינצלע אַנווונקען, און איר דערפילט זיי אומגעריכט, אַזוי ווי דאָס פּלעמל פון אַ גליווערעמל. די

גאנצע אַטמאָספּער אין דורכױס אָן אייגענע, דאָס איז די מאַני לייבישע וועלט פון האַלב-וואַר און האַלב-וונדער. איר סימן איז וואָס די אינעווייניקסטע נשמה-וועלט פון מענטשן און די דרויסנדיקע, די רעאַלע וועלט, ווערן ווי דורכגעשפונען מיט פילקאָלירטע דינע פעדעם-פּאַסן; ליכט און שאַטן, ווירקלעכקייט און דעמערונג, אמת פון לעבן און דער אויפגע-ליכטענער וונדער איבער וונדער מיטן זיך צונויף.

מען דאַרף וויסן ווי באַווירקט עס איז געווען די יידישע אַרבעטער-סביבה אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון די פּראַלעטאַרישע דיכטער און ווי באַווירקט די יידישע דיכטונג איז געווען פון די שטאַרק-רעליעפּע אימאַזשן פון דוד עדעלשטאַטן און יוסף באַוושאַווערן. די סאַציאַלע דיכטער זיינען געווען אַלטמאַדיש אין זייער פּאַעטישער דיקציע, אַבער ווי קעמפּער זיינען זיי דאָך געווען די שטורעם-פּייגל און די אַנואַגער פון אַ נייער צייט. ווען האָט דיכטונג פאַרמאַגט אַזאַ השפּעה אויפן לעבן? וועמעס לידער האָט מען אַזוי הייס געוונגען אויף גאַרעס פון תּפּיסות, און אַפט מאַל גאַר צוגעברומט ווען מען האָט באַגלייט אַ רעוואַלוציאַנער, וואָס מען האָט אים געפּירט צו עקעקוציע? עס זיינען פאַראַן ווערטער, וואָס ווערן סימבאָלן, און שאַפּונגען, וואָס קענען הייליקן די גרויקייט און מעשים פון לעבן. און עס זיינען פאַראַן קריזיסן אין לעבן און מעשים, וואָס קענען הייליקן ווערטער און אַפּווישן זייער גרויקייט און זיי דערהויבן.

מאַני לייב, ווי אַ דיכטער, האָט געשאַפּן זיין אייגענע אַטמאָספּער, גאַר ערגעץ וווּ האָט ער גענומען איינציקע ציגל-ווערטער אויך פון דער וועלט, פון וועלכער ער האָט זיך געוואַלט אַפּגרענעצן. דאָס קומט אַלץ פאַר אין דעם פּעריאָד ביזן יאָר 1920.

וועגן סאַציאַלן מאַטיוו ביי מאַני לייבן האָט זייער ריכטיק געשריבן איציק מאַנגער:

„דער סאַציאַלער מאַטיוו איז אַ טראַדיציאָנעלער מאַטיוו אין דער יידישער פּאַעזיע. מאַני לייב מיידט אים נישט אויס. פאַרקערט, ער ליי-טערט אים, דערהויבט אים...“

„אין הייזער אַרעמע איז דאָ אַזוי פיל שיינקייט“, הייבט אָן מאַני לייב איינס פון זיינע ביז גאַר שיינע לידער. מאַריס ראָזענפעלד וואַלט געזאָגט „אין הייזער אַרעמע איז דאָ אַזוי פיל צאַרן“; אברהם רייזען וואַלט געזונ-גען „אין הייזער אַרעמע איז דאָ אַזוי פיל גוטסקייט“, און ביידע וואַלטן

געזאגט א פאָעטישן אמת. מאַגן לייב גיט דער אַרעמקייט אַן עסטעטישן אַספעקט. „שיינקייט“ איז אַ נייער אויפטו, און ווידער אַ מאַל אמת. מאַגן לייב האָט זי אַנטדעקט :

און ביי דעם אַלטן פייער פון די דאַרע קוילן,
אַרום די טישן קעפּ געלענט אויף עלנבוין,
די אויערן געשפיצטע, און אַלטע בערד דערציילן...
די רייד פון צער און חכמה און פון ניסים נישט געשטויגן.

(פון איציק מאַנגערס הקדמה צו דער צווייטפּראָכיקער אויסגאַבע פון מאַגן לייבס לידער, וואָס איז דערשינען אין ישראל).

פאַראַן דיכטער, וואָס האָבן געפילט, אָז זיי שטייען אין סתירה מיט דער צייט, ווען זיי איז באַשערט געווען צו לעבן. מנחם באַריישאַ האָט זיך אָפּן באַקלאַגט אויף דעם. די צייט, האָט ער געפילט, און דאָס מאַדערנע מענטשלעכע געמיט, פאַרמאַגן ניט די פעיקייט אויפצונעמען זיין תפילה-דיקייט, זיין אמת פון אמונה; די צייט איז געווען צו פאַרשייט, צו גשמיותדיק און האָט ניט געקענט אויפנעמען די אַלטע מענטשלעכע בענקשאַפט, וואָס זוכט באַהעפטונג מיטן מקור. די אַלטע רעליגיעזע יידישע ליטעראַטור האָט געפונען די פאַרעם פאַר יענער טיפער און איי-ביקער אומרויקייט, וואָס באַוועלטיקט די מענטשלעכע נשמה. דער מאַ-דערנער מענטש איז אָפט מאַל ניט ווייניקער באַהערשט פון זעלבן אַנגעסט און אומרו פון לעבן, נאָר די רעוואַלוציאַנערע צייט האָט אים טוביב און שטום געמאַכט צו דערהערן אין זיך דעם אמת פון זיין מענטשלעכער באַשערטקייט.

אויך ליעפּיון האָט געהאַט פאַראיבל אויף דער צייט, ער האָט אין צייט-גייסט, וואָס האָט זיך געביטן, ווי ער האָט געמיינט, און אין די נייע ליטע-ראַרישע מאַדעס, געזען אַ סתירה צו זיין אייגענער אַנטוויקלונג ווי אַ דיכטער. וואָס ער האָט געזאָגט וועגן דעם, איז ווייניק און אָפט מאַל נאָר איראַניש; עס האָט אָבער אָפגעשפיגלט זיין אינאָלירטקייט פון לעבן. מאַריס ראַזענפעלד האָט געטראָגן פאַראַכטונג און ביטערניש צו זיין אייגענער סביבה; אין זיין פאַל איז געשען אַזוי, אָז די צייט, וואָס האָט אים אַנערקענט און געקרוינט, האָט ניט פאַרשטאַנען אַדער ניט געוואַלט

פארשטיין זיין פילן מהות. די רעוואלוציאנערע סביבה אין די פאראייניקטע שטאטן האט אים אנערקענט ווי אן ארבעטער־פאָעט און שפעטער גערופן בדהן, באשר ער האט אויך ארויסגעוויזן אפן ליבשאפט, וואס איז דעם צייטגייסט ניט געווען ליב. מאָריס ראָזענפעלד האָט אין זיין דיכטונג פארמאגט אויך עכטע נאַציאָנאַלע מאַטירן.

ה. לייזיקס וועג אין דער ליטעראַטור קען מען זיך גאַרניט פאַר־שטעלן, אָן דער היסטאָרישער ראָם, אָן די רעוואָלוציאַנערע האַפענונגען, אַנטווישונגען, אָן זיין באַשערטקייט צו זיין דער עדות פון דעם גרויסן צאָרן, דער עדות פון תפיסה, קאַטאַרגע און פאַרשיקונג, אָן דעם רעוואָלוציאַנערן באַרג־אַרויף און שפעטער די גרוילן פון אומקום. באַשערטע צייט, באַטייט ניט גנעדיקע צייט; עס מיינט די צייט, וואָס האָט געקאָנט אין מענטשן אַרויסרופן זיין העכסטע אַנשטרענגונג, אַרויסברענגען די טיפּסטע איבערלעבונגען, אים צווינגען „פאַרשן“ זיין אייגן האַרץ און געוויסן און אין דער טונקלקייט פון זיין מענטשלעכן בלאַנדזשען און אַנגסט דערזען ליכט און דערקענונג.

מאַני לייב האָט ניט געדאַרפט פירן קיין קריג מיט זיין צייט, כאָטש ער האָט זיך געבונטעוועט קעגן די ליטעראַרישע מאַדעס, ווייל דאָס וואָס האָט אים אויפגערודערט, גערעגט, דערפרייט, געהערט ניט צו קיין שום צייט, תקופה, נאָר געהערט צום מענטשן אַלע מאָל. ניט געקוקט אויף אַלע רעפאַרמען, האַפענונגען, אילוזיעס, דערגרייכונגען, איז דער מענטש אַלע מאָל געווען, און ווער ווייס צי ער וועט אַ מאָל אַנדערש זיין, אָן דער פאַרפֿערמדסטער, הן דער נאַענטסטער סיי פון דער ערד, סיי פון הימל. דעם מענטשנס גאַנצער זיין און באַרוף איז אַ סתירה.

ט) דער דיכטער פון שיינקייט און ווונדער

מאַני לייב און זישאָ לאַנדוי האָבן ווי דיכטער געגלייבט אין דעם כוח פון ווונדער, זיי האָבן געוואָלט אויפכאַפן דעם ווונדער פון לעבן, פון דער וועלט. ביי זישאָ לאַנדוי האָט עס געמוזט זיין דער ווונדער, וואָס לעבט אין קליינע זאַכן, אַדער אין די גרויע רגעס פון לעבן. עס איז געווען אַזוי, ווי זיי וואָלטן געזוכט דעם „קליינעם ווונדער“, וואָס אַנטפלעקט זיך פאַרן מענטשן אין די סאַמע אומגעריכטע און פשוטסטע גישיטקייטן

פון לעבן. עס איז ביי זיי געווען אַ גלויבן, אַז אמתע דיכטונג מוז ווייכן
ניט נאָר פון טומלדיקע ווערטער, נאָר אויך פונעם טומל פון לעבן. אין
די גרויקייטן, אין די געוויינלעכע געשעענישן פון מענטשנס טאַג-טעגלעכן
לעבן דאַרף דער דיכטער געפינען גאָר די שיינקייט, דעם אמת און דעם
וונדער.

דערצו איז אין דעם אני מאמין פון די „יונגע“ געווען דער ערשטער
געבאַט פּשטות. מאַני לייב האָט דעריבער געשריבן: „קום פשטות מיין“.
אינעם ליד בעט זיך דער דיכטער: „קום פשטות קלאַרע... שנייד אויף
דעם שוואַרצן פּלאַנטער פון מיין זעל“.
זיין באַגער איז קלאַרקייט, קענען אַרויסגיין פון דער טיפער פינצ-
טערניש.

און וואָס אין טיפער פינצטערניש פון מיינע אויגן
איז בלינד, פאַרבלענדט געווען, פאַרהילט און פרעמד,
זאַל ווערן קלאַר פאַר מיר, ווי ליכט פון רעגנבויגן
און ווי דאָס ווייסע לייוונט פון מיין העמד.

דאָס עכטע ליד דאַרף לויט די „יונגע“ ניט זיין אויפגעטורעמט און
קאַמפּליצירט; עס דאַרף פאַרמאַגן די ערלעכע און שיינע מידה פון
פשטות. דאָך, זיינען ניט מאַני לייב און ניט זישאָ לאַנדוי געווען דיכטער
פון סתם פשטות. זייערע שטימונגען זיינען געווען פאַרוויקלטע, סתירות-
דיקע, פול מיט אַנגסט און בענקשאַפט נאָך נשמה-רו. זייער ליריק האָט
די יידישע דיכטונג געמאַכט רייצנדיקער, עס האָט אַפּגעפרישט און אַרייַב-
געבראַכט אַ נייע אַטמאָספּער אין דער יידישער ליטעראַטור.
בכלל האָט די דיכטונג פון די „יונגע“ געמאַכט אַ סוף מיט דער טבע
אין דער אַלטער יידישער דיכטונג — אַלץ צו באַוויינען. מיט ניט קיין
אומגערעכטער איראַניע האָט זועגן דעם געשריבן זישאָ לאַנדוי.

★

אין איין צייט האָט מען די „יונגע“ פאַרבונדן מיט דער באַוועגונג
פון נעאַ-ראַמאַנטיזם אין דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור. מען האָט געמאַכט

אן אונטערשייד צווישן דער אַלטער ראַמאַנטישער שול און דער נייער. די ראַמאַנטיקער פון פּריערדיקן דור האָט געצויגן צו דער פאַרגאַנגענ- הייט, צו אַלטע שלעסער און טיפע ברינעמער, צו בית-עולםס און אַלטע מיט מאַך פאַרוואַקסענע קברים. די נעאַ-ראַמאַנטיקער האָבן געקוקט אויף פאַרויס. זייערע אויגן זיינען געווען געווענדט צו דער צוקונפט. מען האָט די באַוועגונג מיט רעכט אַנגערופן „די רעוואַלוציאַנערע ראַמאַנטיק“.

וועגן דער נייער ריכטונג האָט אין איינעם פון די ערשטע נומערן פון די „שריפטן“ געשריבן מיט אַ סך פאַרשטענדעניש דער קריטיקער ב. ריווקין. די גרופע „יונגע“ זיינען אָבער ניט געווען קיין ראַמאַנטיקער, ניט פון אַלטן און ניט פון נייעם שניט. ביי מאַני לייבן וואָרפן זיך דורך געוויסע געפילן, שטימונגען און מהשבות, וואָס געהערן צו דער אמונה פון די נעאַ-ראַמאַנטיקער. אין טיפּסטן תּוך זיינען אָבער די „יונגע“ על-פי זייער אַריענטאַציע נענטער צו די סימבאָליסטן און אימפרעסיאַניסטן. די גרויסע אַנטציקונג, וואָס די ראַמאַנטיקער פאַרמאַגן צו די בלענדדיקע שיינקייטן פון דער נאַטור, צו פעלזיקע בערג, ימים, אַפרונטן, אייביקע טונקעלע וועלדער, איז זיי אין גאַנצן פרעמד. די ראַמאַנטיקער ווערן אַנטציקט פון דער נאַטור אין איר פרימיטיוו-„ווילדן“ צושטאַנד. זיי באַדאַרפן די נאַטור, כדי זיך אַנצוועטיקן מיט איר שיינקייט, אויפצושטורעמען זייער נשמה. דער נאַטור-פּייזאַזש האָט געדאַרפט זיין אַטעם-פאַרכאַפּנדיק און ליידנ-שאַפטלעך.

דער „וונדער“ אין מאַני לייבס אַנטציקונג שטאַמט גאַר פון אַזעלכע פשוטע זאַכן, ווי דאָס שוואַרצע ברויט, וואָס מיר עסן, דער שמייכל פון קינדער, דאָס פּראַסטע זאַלץ. די אַלע אַביעקטן זיינען געווען צו געוויינלעך, צו פשוט, כדי צו אַנטציקן דעם אמתן ראַמאַנטישן דיכטער. זיינע באַליבטע סיטואַציעס זיינען: אַ שטורעם אויפן ים, אין רויט-פאַרגייענדיקן ווין-אונטערגאַנג, אַ שלאַקס-רעגן אין דער טיפּער נאַכט, וואָס רייסט אַרויס ביימער, — זיי אַלע זיינען אַן אַפּשפּיגלונג פון דער אומרוקער, ליידנ-שאַפטלעכער און שטורמישער נשמה פון מענטשן.

די ראַמאַנטיק האָט אַרויסגעגעבן גרויסע דיכטער, וואָס זיינען געוואָרן אַ טייל פון דער רייכער גייסטיקער ירושה, וואָס יעדע תקופה לאָזט איבער. דאָס ראַמאַנטישע געמיט איז אָבער ניט געווען דאָס געמיט פון מאַני לייב, זישאַ לאַנדוי און ראובן אייזלאַנד. זייער כוח איז געלעגן

אין שטילקייט, אין אויפכאפן די איידעלע און שטילע רעגונגען אין דער מענטשלעכער נשמה.

זישא לאַנדוי באַשרייבט אין זיינע לידער דעם לאַנגווייל, די אומ-פאַרשטענדלעכקייט פון מענטשנס טוונגען. זיי איז באַשערט געווען אויפצוכאַפן גאַר אַנדערע שטימונגען און איבערלעבונגען, וואָס געהערן אויך צום לעבן פון מענטשן. דעריבער האָבן זיי אַרויסגעשטעלט אין זייער קרעדאָ די אומגעריכטע ווערטער — ווינדער, פּשטות און די פּאַעזיע פון געוויינלעכע, גרויע, אַבער אמתע סיטואַציעס אין לעבן פון מענטשן. זישא לאַנדוי האָט אַזוי געזונגען:

ביז ס'וועט קומען אונדזער שעה,
איז אַזוי פיל פרייד נאָך דאָ,

ווי די אויגן נאָר געווענדט,
ווערסט פון ווינדער באַלד פאַרבלענדט.

קינדער, וואָס קוים קענען שטיין,
הייבן פלוצלונג אָן צו גיין.

טאַג איז העל אין זונענשיין,
און אַט הילט די נאַכט זיך איין.

צווישן דיינע שוואַרצע האַר
זע, עס וואַקסט אַ גרויע גאַר.

און אַזוי פון טראַט אויף טראַט,
ווינדער, ווינדער פון זיין גנאָד.

(געדרוקט אין „ליטעראַטור און לעבן“, מאַי 1915).

קיינ שום דיכטער אין מיטן 20סטן יאָרהונדערט האָט ניט געקענט אויסמיידן דעם סאַציאַלן שטאַמפ, דאַס איז אַבער געווען אַן אַלגעמיינע

און ניט קיין אינדיווידועלע כאַראַקטעריסטיק פון שרייבער; אויך איציק מאַנגער האָט פאַרמאָגט סאַציאַלע לידער ווי די „באַלאַדע פון הונגער“. ווערט ער אַבער דורך דעם אַ סאַציאַלער דיכטער? אויך מאַגן לייב פאַר-מאָגט סאַציאַלע מאַטיוון איינגעפּעדעמט אין זיין לירישן שאַפן; מיר ווייסן אויך מיט וועמען עס זיינען דעם דיכטערס סימפּאַטיעס: ער פילט מיט און פילט זיך אויסגעבונדן מיט די אַרעמע און באַעוולטע. אַבער דער סאַציאַלער פּראָטעסט איז ניט זיין עיקר-מאַטיוו.

מאַגן לייב אין, ווי די ברידער-פּאַעטן האָבן אים אַנגערופן, דער „בן-מלך“ אין דער יידישער פּאַעזיע; ער איז געקומען עפעס פון אַן אויסטערלישער וועלט, מיט אַ סך עשירות און אויך מיט ווונדער-צייכנס אין זיין רשות. דאָס, וואָס דעם בן-מלך איז באַשערט איבערצולעבן אַרעמקייט, יסורים און נויט, איז צוליב עפעס אַ גור, וואָס קיינעם איז ניט באַווסט, אַבער זיין הויכער אַפּשטאַם און זיין פּרינצלעכע טבע ווערט פון דעם ניט געמיינערט און דאָס פּאַלק דערקענט אין אים זיין אמתע שיינקייט און פּראַכט. מיר פילן ווי די השגחה וואָלט געזאָגט:

„די שיינקייט זאָל ניט אַפּגעטאַן ווערן פון דיין טרויער און אומעט; איך קען דיר ניט באַשערן קיין אַנדער גורל, ווי אַלע מענטשן-קינדער, און דער גורל פון דיין פּאַלק וועט זיין דיין גורל, נאָר איינס קען איך דיר געבן — די ברכה צו זען צוזאַמען מיטן טרויער און צוזאַמען מיטן צער, די שיינקייט, וואָס איז פאַרפלאַנצט אין דיין לעבן, און די שיינקייט, וואָס לעבט אין מיין גאַנצן באַשאַף. וויפל אומרעכט עס זאָל אין אים ניט זיין, האָב איך דאָך געשאַפן אַלץ מיט חסד און גנאָד.“

אין זכות פון דער ברכה האָט דער דיכטער געהאַט דאָס רעכט צו זאָגן מיט פולער באַשיידנקייט:

פון שטויב האָט גאָט מיך אויפגעהויבן
און מיך דערהויבן איבער אייך.

שיינקייט איז געווען מאַגן לייבס פּאַעטישער „אני-מאמין“; ער זאָגט וועגן דעם אין זיין פּאַעמע אונטערן זעלבן נאָמען. ער זאָגט עס אויך אין דער פּאַעמע „אברהם ליעסין און איד“.

שיינקייט

אַרעם, איינגעשפּאַרט און גלייביק
און דורך אַלע פיינען ריין,
בין איך אייערער אויף אייביק,
וויסער ביין פון אייער ביין.

— אין דעם יאָך פון גרויער קליינקייט —
צו דעם מינדסטן בין איך גלייך ;
נאָר אין לייזן פאַר דער שיינקייט
בין איך אויסגעטיילט פון אייך.

שיינקייט אויף דער ערד, וואָס וואַגלט,
וויינט פאַרשעמט פון יעדן אַרט,
ברענג איך אייך אַ פולן לאַגל
אין דער שיינקייט פונעם וואַרט.

דער דיכטער איז ניט קיין בראַוואַדאָ-ריטער, וואָס וועט מיט גרויס
באַרימעריי אויסרופן: שיינקייט, דאָס בין איך! ניין, ער איז ערלעכער
און באַשיידענער; דער דיכטער זאָגט: אין טראַגן דעם עול, וואָס איז
דעם מענטשן באַשערט, אין דער גרויקייט און קליינקייט פון לעבן, קען
ער זיך צוגלייכן צום קלענסטן צווישן מענטשן, נאָר אין דעם לייזן פאַר
דער שיינקייט איז אים באַשערט אַן אַנדער זכות.

די שיינקייט אויף אונדזער אומגערעכטער ערד וואַגלט, די שיינקייט
וויינט, זי איז פאַרשעמט, נאָר דער דיכטער ברענגט אַ פולן לאַגל שיינקייט
אין וואַרט. און מיט דעם איז ער אויסגעטיילט פון אונדז אַלעמען; ניט
העכער, ניט יחוסדיקער, נאָר „אויסגעטיילט“. מאַני לייב זוכט דאָס שטילס-
טע און עניוודיקע וואַרט.

אין דער ווירקלעכקייט האָט מאַני לייב געוואָסט דעם שווערן גע-
ראַנגל, וואָס ער האָט געמוזט דורכגיין הן ווי אַ מענטש און הן ווי אַ
דיכטער.

„ווער בין איך געווען און וואָס בין איך געווען? געקומען פון אַ שטומער וועלט, געווען אַ שטאַמלער און אויסגעוואַקסן אַ פּאַעט ביי יידן“. מיט דאָנקשאַפט צו זיין גוטן גורל האָט ער דעם אייגענעם פּאַעטישן וועג באַזונגען אין אַ סאַנעט.

געבענטשט...

געבענטשט זאָל זיין די ערד פון אונטער מייע טריט,
און איבער מיר די זון, וואָס צייכנט מייע טעג;
די ווינטן אין די רוימען, וואָס איך זע זיי ניט,
נאָר ווי דאָס גראַז באַרירן מיך אויף זייער וועג;

די ביימער, וואָס זיי וואַקסן פאַר דער הייסער זעג;
די חיות, שטומע, וואָס איך פיל ווי ברידער מיט;
די פייגל, וואָס זיי רופן צו מיין גרויען ברעג
אַרויף נאָך זייער הויכן פליגל מיין געמיט.

געבענטשט, געבענטשט. נאָר טויזנט מאַל געבענטשט זאָל זיין
פון מיין געבאַרן יענער ערשטער טאַג,
ווען איך האָב אַלדי ווונדער אויף דער וועלט דערזען.
איך זאַמל זיי דורך טעג און וואַרעם זיי און טראַג

צו לייגן זיי ביים קבר, וווּ די פייך שלאָפט איין
פאַר גליקלעכע ווי איך, וואָס וועלן קומען ווען.

(י) מאַטיוון אין מאַני לייבס שאַפן

ביי מאַני לייבן, ווי ביי אַנדערע יידישע דיכטער אויפן נייעם קאַנ-
טינענט, איז פאַראַן דער מאַטיוו פון היימוויי. דער מאַטיוו ווייזט זיך אין
אַלערליי וואַריאַנטן. בענקשאַפט נאָך דער אַלטער היים איז געווען אַ
גרונט-מאַטיוו אין דער פּאַעטישער שאַפונג אויף יידיש. דעריבער איז
נויטיק אפּשר צו זען ווי דער אייגענער מאַטיוו געפינט אַן אויסדרוק ביי

מאני לייבן. מיט וואס איז ער אנדערש? הערט מען זיך גוט צו צו מאני לייבס לידער פון היימוויי, פילט מען, אָז זיי זיינען מער סוגעסטיוו, איינ- געהאלטן און צאמען דעם ווייגעשריי, וואָס לאָזט זיך הערן ביי אנדערע דיכטער. און דאָך שניידן זיי זיך טיף איין אין אונדזער געמיט מיט זייער איידעלער לירישער שטימונג.

ס'איז גענוג צו דערמאָנען די לידער פונעם ערשטן באַנד „לידער אין באַלאַדן“: „מיין ווייטער פריינד“ (זייט 23), „לענדער און ימען“ (זייט 19), „ביים פענצטער“ (זייט 24), „די בריק איז פוסט געווען“ (זייט 34).

אַ מאַטיוו, וואָס שלענגלט זיך דורך אין אַ סך פון מאַני לייבס פּרזע לידער איז פאַרפּרעמדונג; קודם די פאַרפּרעמדונג פון איינצלנעם אין דער גרויסער שטאַט, פונעם מענטשן, וואָס לעבט איבער די פּולע שיינ- קייט פון אַ שטאַט, וואָס צינדט זיך אין אַלערליי פּייערן און קאַלירן, נאָר דער מענטש דערפילט זיך דאָך פּרעמד און ווייט אין איר.

און דיינע אויגן זיינען קאַלט און אויסגעלאָשן.
זיי פירן זיך אין רעש פון גאַסן אום,
נאָר פּרעמד איז דיר די וועלט, וואָס רינגלט זיך אַרום.
דו הערסט אַ פּרעמדן אומבאַקאַנטן לשון,
דו הערסט דאָס פּרעמדע לעבן רעדט, נאָר שטום
די ליפן דיינע זיינען — שטום און צוגעשלאָסן.

וואָס טויג דעם מענטשן, וואָס

...העל-באַלויכטענע די באַנען וועלן ברילן,
ווי שלאַנגען פליענדיק דורך דעכער אין דער הייך,
און אונטן וועלן רוען זיך אין רעש, ליכט און רויז,
טראַמווייען, פּורן, מענטשן און אויטאָמאָבילן.

די פּרעמדע וועלט מוז ניט זיין שלעכט, פאַרדאַרבן, רשעותדיק, ס'איז גענוג, אָז זי איז פּרעמד. ס'איז גענוג, אָז איר פרייד, איר לעבן שרייט פון אַלץ און אומעטום און מאַכט דיין וועלט אַנטשוויגן ווערן, שטום. אָזוי

שילדערט מאַני לייב די פאַרפרעמדונג און דעם היימוויי אין דער ווונדער-
שטאַט ניו-יאָרק.

ווי אַ ליריקער זעט מאַני לייב אויך אַנדערע סתירות אין מענטשן,
ער פילט אויך די פאַרפרעמדונג צווישן מאַן און פרוי, ווי זי ווערט
געשילדערט אין דער „באַלאַדע פון צוויי“. מיר זעען די נאַענטקייט, וואָס
ווערט פרעמד, דער מאַדנער סוד פון מענטשנס האַרצן, וואָס מאַכט פרעמדע
נאַענט און נאַענטע פרעמד.

מיר זעען אויך די פאַררעטערשיקייט פון מענטשנס האַרץ, פון זיין
ליידנשאַפט, די רעטענידיקייט פון זיינע טוונגען — דער מאַטיוו זוכט
זיך אַפּ צוריק ביז צו די סאַמע שפעטע שאַפונגען פון דיכטער, אין איינעם
פון זיינע סאַנעטן — „ביים שוועל פון גליק“ („לידער און באַלאַדן“,
באַנד איינס, ז' 292).

„די באַלאַדע פון צוויי“, פונקט ווי „די באַלאַדע פון עוועניו ביי“,
זיינען ניי אין דער יידישער דיכטונג. דוד איינהאַרן האָט געשריבן היס-
טאָרישע באַלאַדן, ווי למשל, די באַלאַדע וועגן עלילת דם. יהואש האָט
פאַרפאַסט אַ סענטימענטאַלע באַלאַדע וועגן אַ מוטער, וואָס שטייט אויף
פון קבר און קומט צו איר פאַריתומט קינד. עס איז באַקאַנט ש. פרוגס
„דעם שמשס טאַכטער“. אין דער „באַלאַדע פון צוויי“ טויכט אויף גאַר
אַ נייער מאַטיוו, — באַליידיקטער שטאַלץ, דאָס פאַרשעמט ווערן, אייפער-
זוכט, פאַררעטערישע ליבע — דאָס זיינען מאַמענטן פון מאַני לייבס
ליריק, וואָס באַקומען איצט די געשטאַלטונג פון אַ באַלאַדע.

באַלאַדע פון צוויי

זיי האָבן פאַרלאָזן דעם רוש און דאָס הויז,
ווייל ער האָט געלאַכט צו דער פרוי מיט דער רוז,

פאַרשטעקט אין די האַר — און וואָס זי האָט זי פיינט,
און זיי האָבן ביידע פאַרלאָזן די פריינד.

און ווי נאָר זיי זיינען אַריבער די שוועל,
די גרוי פון איר אויג האָט פאַרגאַסן אַ געל —

אַ ראַסטיקער מעסער פון אונטער איר הוט,
וואָס האָט מיט זיין ראַסט אים פאַרשטאַכן ביז בלוט.

און איבער די טרעפּ האָט אַ שוויגן באַגלייט
צוויי פּרעמדע, וואָס זיי האָט אַ שנה צעשיידט.

און אונטן אין גאַס איז געלעגן פאַר זיי
אַ שנייאיקע נאַכט און אַ טעפּיך פון שניי

און ווייסע לאַמטערנס. און זיי זיינען גיך
אַוועק מיטן שניי, און געלאַזט הינטער זיך

צוויי רייען פון טריט און צעשיידט אויף אַ שפּאַן :
די טריט פון אַ פרוי און די טריט פון אַ מאַן.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן ווערט די באַלאַדע-פאַרעם ביי מאַני לייבן
יידיש לעבער. ער נעמט אויף פון פּאַלקלאַר די מאַטיוון פון אליהו הנביא
און די ל"ו. מאַני לייבס באַלאַדן ווייזן אויף אַ נייער ווענדונג און אַ נייער
אַנטוויקלונג פון דער באַלאַדע-פאַרעם אין דער יידישער דיכטונג.

✱

גלייכצייטיק מיטן געפיל פון פאַרפּרעמדונג קומט אין מאַני לייבס
דיכטונג צו מאויסדרוק אַ געפיל פון פּאַנטעזום; ניט די שעה פון גרויסער
איינזאַמקייט און אליינקייט, נאָר די שעה פון נאַענטקייט און באַהעפּטונג.
דער דיכטער דערציילט וועגן דער איבערלעבונג אַזוי :

אַ גרויסער ווייטער הימל,
און שטערן פלעגן גיין.
און איך פלעג האַרכן, האַרכן,
ביז איך פלעג דערהערן
אַ פאַרלאַרענעם געוויין

אָן טרערן און אָן ווערטער,
 דעם אייביקן געוויין
 פון אַלץ, וואָס איז פאַרמשפט
 צו זיין אין איינזאַמקייט
 אויף אונדזער שוואַרצער ערד ;
 דעם אייביקן געוויין
 פון מיין שטום בלוט,
 וואָס פאַרנעמט אין איינזאַמקייט
 יענע ווונדערלעכע שעה,
 די שעה
 פון אַלוועלטלעכער באַהעפטונג
 און גרויסער איינזאַמקייט.

★

מאַגני לייב, ווי אַ דיכטער, רופט די פּשטות זי זאָל קומען און באַ-
 שיינען זיין ליד, נאָר אין סאַמע תוך איז מאַגני לייבס דיכטונג גאָר ניט
 קיין פשוטע. דאָס איז דערפאַר, ווייל דאָס מענטשלעכע לעבן איז
 סתירותדיק. דער דיכטער נעמט אויף די טאַפּלקייט פון מענטשן, ער
 טוט עס זייער ראַפינירט, איידל אַבער דורכויס עכט. מאַגני לייב לעבט
 דורך די פאַרפרעמדונג אין דער גרויסער שטאַט, אפילו ווען ער איז
 אַנטציקט פון איר שיינקייט און מאַכט. דער דיכטער לעבט דורך די
 באַרוישטקייט פון ליבע, איר פרייד און ציטער, אַבער ער ווייס, אַז ליבע
 האָט אויך איר זיסן סם־המוות.

מאַגני לייב נעמט אויף די גרויסקייט פון מענטשנס שטרעבן, זיין
 מרידה, אַבער ער קען ניט לייקענען די „קליינקייט“, צו וועלכער דער
 מענטש ווערט געשטויסן און פאַרמשפט.

נאָך אַלע אַנטווישונגען איז פאַראַן איין מקור, וואָס קיינער קען פון
 מענטשן ניט פאַרצאַמען — די וועלט, די אייגענע וועלט פון מענטשן,
 זיינע בענקשאַפטן, נאַענטקייטן, די קליינע באַשערטקייטן און בעיקר —
 די אַנטפּלעקונגען, וואָס דער מענטש געפינט אין זיין שאַפונג, און דער
 דיכטער — אין וואַרט.

עס וואלט געווען פאלש צו באטראכטן מאַגי לייבן צוליב זיין עסטע-
טיום, זיין „קונסט צוליב קונסט“ טעאָריע, ווי עפעס אַן איסט-בראַדווייער
„דענדי“ אין ערשטן פערטל פון יאַרהונדערט. עס איז גענוג דורכצולייענען
זיין ליד „אַ געוויין“, כדי צו זען, ווי קרעפטיק זיין דיכטונג קען זיין,
קרעפטיק, נאַקעט און רוי.

די פּאַעמע „אַ געוויין“ רעדט ניט פון געוויין, וואָס זיין מקור איז
סאַציאַלער אומרעכט, נאַר פון יענער תהומיקער בענקשאַפט אין מענטשן
אַליין, יענעם הונגער, פאַר זועלכן דער שטאַרקסטער איז ניט שטאַרק;
יא, תהומיקער אומעט. „דאָס וויינען, שרייבט מאַגי לייב, מענער נאַר
אַזוי, פאַרשיקט און שטום“.

איך זע די שוואַרצע שטיינערנע געזיכטער,
די הוילע קעפּ,
די ברוסט ווי נאַקעטער אייזן,
די הענט מיט שוואַרצע אַדערן ווי שטריק,
מיט מוסקולן אַנגעשוואַלן צו דער זון,
מיט זינגענדיקן שטאַף,
ווי די מאַשינען, וואָס זיי טרייבן.

דאָס וויינט די לוסט, די ליידנשאַפט, וואָס האָט ניט קיין זעטיקונג.
דאָס ליד איז געשריבן אין ריטעם פון אַ רעוואָלוציאַנערער פּאַעמע. איר
דערוואַרט סאַציאַלן אויפרייס און דינאַמיט. איר מיינט, אַז דאָס איז אַ ליד,
וואָס באַקלאַגט זיך אויפן גרויסן סאַציאַלן אומרו — און אייך קומט
אַנטקעגן יענער אומרעכט און יענע ניט-געזעטיקטייט, וואָס ליגט אין
דער טבע און אין דער תּאוּוה פון מענטשן, וואָס שטעקט אין סוד פון דעם
באַשאַף.

יא) לידער — אויטאָפּאַרטערעטן

איינער פון די מאַטיוון פון מאַגי לייבס שאַפּן, במשך פון אַ סך יאָרן,
איז זיין אַליין-דערקענונג; טייל לידער זיינער דורכויס אויטאָפּאַרטערעטן:

איך האָב מיין מאַמעס שוואַרצע האַר און גרינע אויגן,
מיין טאַטנס איידעלע און דינע הענט ;
און בלוט האָב איך אַזאַ, וואָס זינגט און ברענט,
...און בענקשאַפט נאָך דער צאַרטער דינער לוסט...

שפּעטער קומט צום אויסדרוק אַ פּיל טיפּערע דערקענטעניש פון זיין
אייגענעם, „איך“. מאַני לייב זינגט צום טייל אין ערנסט אָבער אויך אין
שפּאַס :

איך בין מאַני לייב, ווייט און ברייט אַ באַוווסטער,
פון בראַנזוויל ביז יעהופּעץ — העט ;
פון אַלע שוסטער — אַ גוטער שוסטער,
מיט אַלע פּאַעטן — אַ גוטער פּאַעט.

דאָס ליד איז געשריבן איראַניש, מיט אַ געוויסער בראַוואַדאָ און
פאַרמאָגט פאַר מאַני לייבן אַ ניט געוויינטלעכע מאַס דראַמאַטישע שפּאַנונג.
דער דיכטער דערציילט אין ליד, ווי די פּאַעטישע אינספּיראַציע איז צו
אים געקומען :

אַ יינגל ביים ווערקשטול, ביי דער שווערער קאַפּילע,
און נעכט פון לבנות — אַ מאַל, אַ מאַל,
איז צו מיין האַרצן אַרונטער אַ ליד ווי אַ תּפּילה
און פון דער האַנט איז געפּאַלן די אַל.

דאָס איז גנעדיק די ערשטע מוזע געקומען
און געקושט די ליפּן ביים שוסטער-יונג,
און איך האָב יענעם זיסן שוידער פאַרנומען
וואָס גיט דאָס וואַרט צו דער שטומער צונג.

און מיין צונג איז געוואָרן צו אַ קוואַל אַ קלאַרן,
און מיין ליד האַט אויפּגעהילכט ווי פון ניט הי ;

און מיין ענגע וועלט איז מיר אָפן געוואָרן,
און זיס איז געוואָרן מיין ברויט און מי.

דער דיכטער באַקלאַגט זיך ניט אויף דער שווערער האַרעוואַניע;
יעדע מי קען זיין זיס און קען באַגליקן דעם מענטשן, ווען זיין וועלט
איז פאַר אים געוואָרן אָפן און ווען די צונג ווערט אויפגעבונדן פון איר
שטומקייט. דיכטונג, הערן מיר, פאַרמאָגט אַבער הן זיסקייט, הן שוידער.
דער שאַפנדיקער מענטש איז ווי אין אַ מצב, ווען ער געניסט פון גענאָד.
אַן ביטערניש דערציילט ווייטער דער דיכטער, אַז די זעלבע דערקע-
נונג, וואָס האָט אים געבראַכט אינעווייניקסטע פרייד, האָט אים אויך גע-
בראַכט טיפן צער:

די שוסטער-יונגען, די געטרייע געזעלן,
זיי האָבן געגאַפט, ווי איך זינג מיט גוסט,
זייער ביטער האַרץ איז מיין ליד געפעלן,
נאָר צו וואָס איך זינג — האָבן זיי ניט געוואָסט.

און גערייצט פון אומעט און מיזאַמען לעבן,
האַבן זיי מיט חוזק מיך אויסגעשפעט,
און אויף אייביק אַ צונאַמען מיר געגעבן:
גראַם-שטראַם לאַטוטניק, גראַם-שטראַם פאַעט.

אַנדערש נעמען אויף די פאַעטן דאָס פייגעלע, וואָס האָט זיך אַקערשט
אויסגעפיקט פון איי. זיי נעמען אים אויף מיט כבוד, ער ווערט גלייך
איינער פון זיי.

עס איז צו באַוונדערן ווי מאַני לייב באַהערשט די קונסט פון נאַראַ-
טיוון ליד, ווי גרינג ער קען איבערגעבן אין דער פאַעטישער שורה דעם
רייד-ריטעם פון דער פאַלקס-שפראַך אין אירע נאַטירלעכע קאָדענצן:

איז זייט מיר געזונט, מיינע טייערע ברידער,
ביים ווערקשטול מיט אייך — גייט מיר ניט איין,

אין האַרצן די מוזע, אין בוזעם לידער —
איך גיי צו פּאָעטן אַ פּאָעט צו זיין.

און אַז איך בין צו די פּאָעטן געקומען —
אַ פּויגל אַ קליינס און אַקערשט פון איי, —
האַבן זיי מיט גרויס כבוד מיך אויפגענומען,
און איך בין געוואָרן איינער פון זיי.

אַך, פּאָעטן, זינגער ווי די פּרייע פייגל ! —
באַגייסטערט און בלייך און מיט אונדזער ליד,
מיר האַבן געזונגען פון שיינקייטן נייע,
ווי די בעטלער הפקר אויף אַ יאַריד.

און מיר האַבן געזונגען און די וועלט פאַרקלונגען,
די הערצער באַצווונגען פון העק צו העק,
געריסן די לונגען און דעם הונגער געשלונגען —
און ניט איינער פון אונדז איז פון דער וועלט אַוועק.

היינט זעען מיר, ווי עס איז ניט געווען באַרעכטיקט די באַשולדיקונג
לגבי „די יונגע“, בעיקר מאַני לייבן, אַז עס פעלט זיי דער זין פאַרן
טראַגישן און פאַרן אַקטועלן. די „יונגע“ איז נאָר דערווידער דער קאַנאַן
פון זייער תקופה — די כלומרשטיקע „נוצלעכקייט“. די מעשים פון
מענטשן מוזן ווערן באַרעכטיקט, אַזוי האַט מען געהאַלטן, מיט אַ גע-
וויסן פאַרוואַס איז צוליב וואַס. מיר מערקן דאָס אין צוויי באַטייטפולע
שורות פון ליד :

זייער ביטער האַרץ איז מיין ליד געפעלן,
נאָר צו וואַס איך זינג האַבן זיי ניט געוויסט.

דער „אני-מאמין“ פון „צו וואַס“ איז געוואָרן דער אַפּפּרעגנדיקער
אני-מאמין“ פון אַ סאַציאַל-אַריענטירטער תקופה, קעגן וועלכער מאַני
לייב, זישאָ לאַנדוי, ראובן אייזלאַנד זיינען אַרויסגעטראַטן. דער עיקר איז

פֿאַר זייער פֿאַעטישן געמיט געווען „דאָס ליד ווי אַ תּפּילה“, דער „זיסער שוידער“, די „ענגע וועלט, וואָס איז אַפֿן געוואָרן“ און די „שיינקייטן נייע“.

מאָני לייב לייקנט ניט דעם „עקאָנאָמישן מענטשן“, וואָס די סאַציאַלע תקופּה האָט אַרויסגעהויבן; ער אַליין איז „באַרוועס און אַרעם“, ער עסט אויך זיין „ברויט אין שווייס“, נאָר וואָס דען? ער ווייס די אַנדערע דימענסיע פֿון לעבן, וואָס פֿון אַלע מענטשן־קינדער זיינען זיי בעיקר צוגעטיילט געוואָרן דעם דיכטער.

מאָני לייב דערציילט אין ליד ווייטער:

און גאָט, וואָס ער שפּייזט אפּילו דעם וואָרעם,
איז זיין גנאָד צום פֿאַעט געווען ניט גרויס.
בין איך מיר צוריק אַוועק באַרוועס און אַרעם
צום ווערקשטול עסן מיין ברויט אין שווייס.

און אַ דאַנק דיר, מוזע, פֿאַר דיין גרויסער מתנה,
כאָטש אין דינע שפּייכלערס איז קיין ברויט ניטאָ.
און ביי דער קאַפּילע נאָר מיט ריינער כּוונה
זאָל איך דיר דינען ביז מיין לעצטער שעה.

און מיין נאָמען זאָל זיין ווייט און ברייט אַ באַוווּסטער
אין בראַנזוויל — יעהופּעץ און ווייטער, העט —
און אַ דאַנק וואָס איך בין ניט קיין פֿאַעט אַ שוסטער,
וואָס איך בין אַ שוסטער אַ פֿאַעט.

אינעם ליד „איך בין“ באַהערשט שוין מאָני לייב דעם שאַרפֿן זאָג;
דאָס איז געווען עפעס, מיט וואָס עס זיינען געקומען אין דער ייִדישער
דיכטונג מ. ראָזענפעלד, מ. ווינטשעווסקי און ד. עדעלשטאַט. די פּלעיאַדע
סאַציאַלע דיכטער, בעיקר די, וואָס ווערן אַרומגערעדט אין נ. ב. מינקאווס
צווייטן באַנד ליטעראַטור־קריטישע עסייען, זיינען געווען עפּיגאָנען;
זיי האָבן די מעלות פֿון זייערע גרויסע פֿאַרגייער ניט פֿאַרמאָגט, נאָר

זייערע פּאָעטישע חסרונות. מאַגני לייב האָט אויפגעהויבן די יידישע דיכטונג און איר צוריקגעגעבן די פּשטות פון פּאַלקסליד צוזאַמען מיט דער קאַמפּלי-פּליצירטקייט פון מאַדערנע דיכטערישע פּאַרמען און מיט דער קאַמפּלי-צירטקייט פון איבערלעבונגען, פון אַ מענטשן פון אונדזער אייגענער היינטיקער תקופּה.

האַט ניט מאַגני לייב געוואָסט דעם צער פון מי, פון פּראַצע, פון אַ שטומער טרער? אַודאָי האָט ער געוואָסט. גאַר זיין מענטשלעכער אַפּרוך איז געווען אַן אַנדערער:

שטומע טרער, ביזן דעק ביסטו ביטער,
וועק די שיינקייט, וואָס דו האַלטסט פאַרהוילן!

★

אַ צווייט מאַל האָט מאַגני לייב געמיט זיך צו געבן אַן אויטאַ-פּאַרטרעט פון זיך אין דער פּאַעמע „אַברעם ליעסין און איד“. עס איז אַ נאַראַטיוו ליד, קלוג פּאַרטראַכט, מיט פיינע לירישע אינטערוואַלן. מאַגני לייב זינגט וועגן זיין עלטערן חבר ליעסין מיט גרויס פּאַרערונג און ליבשאַפט, גאַר ער ווייס אויך זיין אייגענע חשיבות און זיין אייגענעם פּאַעטישן וועג.

אויף גאַסן ניו-יאָרקער מיט הענדלער און שטויב,
אויף יידישע גאַסן מיט יידישן דרויב,
שפּאַצירן מיט אייביקער זון איבער זיך
פּאַעטן צוויי יידישע — ליעסין און איד.

ער — מענערש און טראַציק — אַ לייב פונעם שטייג;
איד — יינגלש און בייגיק און גרין ווי אַ צווייג.
ער — ליטווישע חכמה זיין פנים פאַרקאַרבט
מיט ליד און מיט תורה, פון אבות געאַרבט.
און איד — אויף מיין אַקסל איד טראַג, ווי מיין קלייד,
דאַס ליד פון אוקראַינער שוואַרצערדיקער פרייד.

עס קען זיך אויסדוקטן, און „אברהם ליעסין און איך“ איז א דורכויס רעאליסטיש ליד, מיט אמתע דורכויס רעאליסטישע שילדערונגען. ס'איז גראד גיט אזוי, אפילו ווען מאַני לייב איז בכוח צו געבן אונדז דאָס געפיל פון א „רעאלער“ ווירקלעכקייט. די צוויי יידישע פּאַעטן, וואָס שפּאַצירן אויף די ניו-יאָרקער גאַסן „מויט אייביקער זון איבער זיך“, זיינען אמתע פּאַעטן, אָבער די „אייביקע זון“ איז אַ סימבאָלישע; פּונקט אזוי זיינען די „יידישע גאַסן מיט יידישן דרויב“. ווי קומט אויף אַ גאַס מיט הענדלעך און שטויב אָן „אייביקע זון“? די גאַסן זיינען אין דער ווירקלעכקייט חרובע, אומעטיקע, טונקעלע, גאַסן פון יידישער אַרעמ-קייט; גיט ווייניק יידישע דיכטער האָבן די גאַסן באַזונגען; דאָס איז נאָר מאַני לייבט פּאַעטישע מאַניר ווי אַ סימבאָליסט-אימפרעסיאָניסט, וואָס זעט וואָסן איבער זיי בייזן, די „אייביקע זון“. מאַני לייב באַשאַפט אָן אייגענע אַטמאָספּער אין דער פּאַעמע. די אימאַזשן זיינען שאַרפע, בולטע. וועגן ליעסינען און זיך זינגט דער דיכטער:

ער — מענערש און טראַציק — אַ לייב פונעם שטייג;
איך — יינגלש און בייגיק און גרין ווי אַ צווייג.

די כאַראַקטער-שילדערונג איז געבויט גיט דווקא און גיט אזוי אויף דרויסנדיקע רעאַלע סימנים, נאָר אויף דעם פּאַעטישן וועג, וואָס יעדער האָט פאַר זיך אויסגעקליבן. „מענערש, טראַציק“ איז אברהם ליעסין אין זיין דיכטונג, אין וואָרט; „בייגיק און גרין ווי אַ צווייג“ איז מאַני לייב אין זיין איידעלער ליריק.

ליעסין פּיבערט מיט זעונגען פון יידישער קדושה, דערציילט מאַני לייב, ער זעט יידישע העלדן-געשטאַלטן, ער איז אַ יורש פון דורות יידישער חכמה און קדושה. אָבער וואָס איז מאַני לייב? צי מאַלט ער זיין אמתן אויטאָפּאַרטעט? זעט ער זיך אויפן זעלבן אופן, ווי ער האָט זיך געזען אין די ערשטע יאָרן פון זיין דיכטערישן שאַפן, אָדער שפּעטער אין די „סאַגעטן“, וועלכע ער האָט געשריבן די לעצטע דריי יאָר פון זיין לעבן?

מיין עלטערער ברודער — ער גייט ביי מיין זייט
און פיבערט אַ זעונג דורך ווייט און דורך צייט :
ער פיבערט מיט ליד, און אין ליד קומט צו גיין
דער העלד און דער קדוש געשטאַלטיקט אין שטיין.

און דאָ אויף די גאַסן מיט הענדלער און שטויב,
אויף יידישע גאַסן מיט יידישן דרויב,
קדושים און העלדן — געשטאַלט נאָך געשטאַלט,
זיי וואַקסן אַרויס פונעם האַרטן אַספּאַלט.

זיין יינגערער ברודער — איך גיי ביי זיין זייט,
און פּלאַפּל אָן תּכּלית און פּלאַפּל פּאַרשייט
פון שיינקייט, וואָס איך האָב אין חלום דערזען,
וואָס איז אין דער וואַר נאָך ביי אונדז ניט געווען.

מאָני לייב זוכט זיך צו שילדערן אין די שורות :

„און פּלאַפּל אָן תּכּלית און פּלאַפּל פּאַרשייט
פון שיינקייט, וואָס איך האָב אין חלום דערזען,
וואָס איז אין דער וואַר נאָך ביי אונדז ניט געווען“.

ס'איז מערקווירדיק ווי דאָס רוב פּאַעטיש-שיינע איינפאַלן אין דער
פּאַעמע גיט מאָני לייב אָפּ זיין עלטערן ברודער. למשל, די באמת שיינע
פּאַעטישע שורה „און פיבערט אַ זעונג דורך ווייט און דורך צייט“.
מאָני לייב שפּאַרט אָפּ ווייניק פאַר זיך. לגבי זיך נוצט ער אַזעלכע, דוכט
זיך, דערונטערדיקע ווערטער ווי „פּלאַפּל“, „פּאַרשייט“. און וואָס מיינט
„חלום“ ? דער מאָניר איז באמת אַן אויסדרוק פון מאָני לייבס ערלעכער
עניוּות, אָבער זיין „איך-שילדערונג“ דעקט ניט די פּולקייט און די
פּילאַרטיקייט פון מאַטיוו, וואָס מיר טרעפן אין מאָני לייבס פּאַעטישן
שאַפּן. פון שטאַנדפּונקט פון פּאַעטישער זיירקונג, פון צמּצום, — איז גוט
אַט די אַנטקעגנשטעלונג פון די צוויי הויפטשטריכן אין ביידיגס פּאַעטישן
שאַפּן. אָבער דאָך דאַרף זי אונדז ניט פאַרפירן, ווען מיר אַנאַליזירן

קריטיש די פולע ברייט און טיף פון די פאָעטישע מאַטיוון אין מאַני לייבס לעבנס-שאַפן.

„אברהם ליעסין און איד“ איז איינע פון די גאָר געראַטענע פאָעמעס פון דיכטער. פשטות, איידעלע עניויות און ליבשאַפט צו אַ ברודער-פאָעט רעדט אַרויס פון מאַני לייבס ליד. אין זיינע נאַראַטיווע לידער קען זיך מאַני לייב ניט תמיד באַנוצן מיט די זעלבע פאָעטישע המצאות ווי אין זיינע קירצערע לירישע שאַפונגען, בעיקר פון דער ערשטער תקופה. דער דיכטער מוז אויסמיידן די שפילעוודיקע איבערהזרונג פון ווערטער, וואָס ער און זישאָ לאַנדוי האָבן אַריינגעבראַכט אין דער יידישער דיכטונג. זעט נאָר אַבער, ווי מאַני לייב שפילט זיך מיטן וואָרט „יידיש“ אין ערשטן און לעצטן פערז: „יידישע גאַסן“, „יידישן דרויב“, „פאָעטן צוויי יידישע“.

מאַני לייב ענדיקט זיין ליד אויף דעם זעלבן בראַוואַדאַ-אופן:

און דאָ אויף די גאַסן מיט הענדלער און שטויב,
אויף יידישע גאַסן מיט יידישן דרויב,
די שיינקייט אין פאַרבן אין זיבעצן שטראַלט
און זינגט פונעם טויבן און האַרטן אַספאַלט.

אויף גאַסן ניריאַרקער מיט הענדלער און שטויב,
אויף יידישע גאַסן מיט יידישן דרויב,
שפאַצירן מיט אייביקער זון איבער זיך
פאָעטן צוויי יידישע — ליעסין און איד...

צוזאַמען מיט לידער און פאָעמעס, וואָס צייכענען זיין אייגענע גע-
שטאַלט, געפינט מען ביי מאַני לייבן אויך לידער-זכרונות, שאַפונגען,
אין וועלכע עס קומט צום אויסדרוק זיין משפחה-געבונדנקייט, זיין געפיל
פאַר דורות און דורותדיקייט. אַזאָ ליד אין, אַ שטייגער, „דיין ליכטי“,
אַ קורצע פאָעמע וועגן דיכטערס מוטער (באַנד איינס, ז' 14). מאַני לייב

געדענקט אירע „ליידנדיקע אויגן“, ער דערמאנט זיך „די דארע הענט פארבויען פאר אירע ליכט“ ביים ליכט-בענטשן. דער דיכטער דערמאנט זיך אבער א סך א טיפערע השפעה. דאס ליד ענדיקט זיך מיט א לעצטער שורה, וואס רעדט וועגן „דערזען דיין ליכט“, „ליכט“ באטייט דא דער-קענטעניש, זין פון לעבן, שיינקייט פון לעבן, אפשר גאר די דערקענטע-ניש פון זיין מוטערס אינערלעכן מהות ווי א מאמע און א מענטש. דאס איז דער אנהייב פון א פאעטישן שטייגער ביי מאני לייב, אומ-געריכט אריבערצוטראגן זיך פון רעאלן צום סימבאלישן און נוצן ס׳ווארט מיט א נייעם קנייט און באטייט.

דאס ליד „דיין ליכט“ געהערט נאך מסתמא צו דער ערשטער תקופה אין מאני לייבס שאפן, ווען ער איז נאך ניט דורכגעגאנגען דעם אינעוויי-ניקסטן נשמה-קרויז, ווען ער האט געפילט, אז ס'פעלט אים לשון, ווען ער האט זיך געראנגלט. אין יענער צייט האט מאני לייב געזוכט זיין באלערנונג בעיקר ביי די מאדערנע פאעטן פון די „זאטע פעלקער“. אזוי האט ער זיי גערופן. זאט, ווייזט אויס, ניט נאר אין מאטעריעלן זינען, נאר בעיקר אין פאעטישער עשירות און אימאזשן. עס זיינען פאראן אין דער ערשטער העלפט פון ליד, קען מען זען, האפערדיקע און רעבע-לישע שורות, וואס מען טרעפט זיי מער קיין מאל ניט אינעם דיכטערס שאפן.

ניט אין דעם גרויען שטויב פון דיינע קלוגע ספרים,
און ניט אין דיינע הייליקע און שיינע קברים,
נאר אין דיין גרויסן גורלס הארטן אנגעזיכט
האב איך דערזען דיין ליכט.

מען קען זיך פּרעגן מיט רעכט: וועמענס גורל? אפשר דעם גורל פון טאטע-מאמע, פון פאלק, דעם גורל פון ייד? נאר „קלוגע ספרים“ און „הייליקע און שיינע קברים“ זיינען פאר מאני לייבן אין יענער איבער-גאנג-צייט כמעט נעגאטיווע קאטעגאריעס.

ער רעדט וועגן „גרויען שטויב פון דיינע קלוגע ספרים“. שטויב איז פאר מאני לייבן אלע מאל א פארניגענדיקער אימאזש. ערשט אין די שפעטערדיקע יארן, ווען מאני לייב ווערט איינער פון די באשאפער פון

דער עכטיידישער באַלאַדע-פאַרעם, ווען ער ווערט אין גאַנצן דורכגע-
נומען פון זיין יידישן מהות-מענטש, דערפילט ער דעם יידישן „געוויין
און שטומען טרויער“. פון זיין טאַטנס זאַגן תהילים גייט פאַר אים אויף
די דורותדיקע יידן-בענקשאַפט. און ער שרייבט דאָס באַקאַנטע ליד זיינס
„מיין טאַטע“. צו זיין טאַטן האָט מאַני לייב אַלע מאָל געטראָגן פולע
ליבשאַפט. מען פילט ניט ביי מאַני לייבן קיין מרידה קעגן פאַטער, ווי
למשל, ביי ה. לייזיקן אין דער ערשטער תקופה פון זיין שאַפן. עס איז
ניטאָ אין מאַני לייבס לעבן און אין זיין דיכטונג די מאַגענדיקע און
שטראַפנדיקע פאַטער-געשטאַלט.

מאַני לייב פלעגט ליב האָבן צו דערציילן וועגן זיין משפחה. „איך
בין אַ ניעזשינער, מיין טאַטע אַן אוקראַינער, מיין מאַמע אַ ליטווישע.
איך קום פון אַן אַרעמאַנסקער משפחה. איך קום פון אַרעמען פאַלק און
פיל צום שטאַרקסטן דעם בטחון פון די פשוטע און פאַרגעסענע מענטשן.“
יואל ענטיץ, וואָס האָט מיט זיין מוטיק וואָרט זיך איינגעשטעלט פאַר די
„יונגע“, גיט איבער ביאַגראַפישע פרטים וועגן דעם דיכטערס יוגנט.
(„יידישער קעמפער“, ראש השנה-נומער, 1955):

„די משפחה איז געווען אַ גרויסע, זעקס זין און צוויי טעכטער. די
מאַמע חיה-שרה איז געווען די ברויטגעבערין, ווייל דער טאַטע איז געווען
אַ קנאַפער פאַרדינער, די מאַמע איז אויך געווען אַ ווערטל-זאַגעריין, אַ
גראַם-פלעכטערין און אַ זינגעריין. זי האָט געהאַנדלט אויפן מאַרק מיט
גרינס, הינער און אייער און „אויסגעאַרבעט“ קאַרטאַפל מיט ברויט פאַר
אירע קינדער.“

וועגן טאַטן הערש-איצע דערציילט מאַני לייב, אַז ער איז געווען
אַ שעמעוודיקער, ער האָט ניט געקאַנט בעטן קיין טובות ביי מענטשן,
ניט געקאַנט פאַרטראָגן קיין עוולות, קיין הניפה און גענאַרן אין האַנדל.
עס איז מערקווערדיק, אַז אין דער משפחה איז געווען אַ געוויסע
טראַדיציע פון שרייבן. מאַני לייבס פאַטער איז געווען אַ בריוושרייבער
פאַר אַרעמע כלות, עגונות און פרויען, וואָס זייערע מענער זיינען אוועק-
געפאַרן קיין אַמעריקע.

עס איז געווען פריילעך אין הויז. אין אַ שבת צו נאַכט פלעגט זיך
אַנקלייבן אַ פולע שטוב מיט מענטשן, באַלמעלאַכעס, וואַנדראַווישטיקעס,

הענדלער, אפילו פשוטע בעטלער, און מען פלעגט זינגען, דערציילן מעשיות און זאגן ווערטלעך.

דער טאטע האט ווייניק פארדינט; אויסער אַ ברייוושרייבער איז ער אויך געווען אַ הענדלער מיט לעדער און פעל. ווען ניט די מאַמע, וואָלט ניט געווען אויף הוינה. די מאַמע פלעגט איינקויפן אויפן מאַרק הינער, גענדז, אייער און פאַרקויפן צו די באַלעבאַסטעס. שבת צו נאַכט פלעגן די געסט אויסטרינקען אפשר זעקס סאַמאַ-וואַרן טיי.

צו עלף יאָר האָט דער פאַטער אים אָוועקגעגעבן צו אַ באַלמעלאַכע צו לערנען קאַמאַשן-שטעפּעריי.

דאָ דערוויסן מיר זיך אַ ביז גאָר אינטערעסאַנטן עפּיזאָד:

„ער (מאַני לייב) איז געווען אַ פאַרדינער ביי די שיד, נאָך צוויי יאָר אַ לערן-יונג האָט ער אָנגעהויבן פאַרדינען אַנדערהאַלבן רובל אַ וואָך. ער דערמאַנט זיך די סצענע ביי זיך אין דער היים, ווען ער האָט געבראַכט צום ערשטן מאָל די פאַרדינטע אַנדערהאַלבן רובל. ביי זיי אין שטוב איז געווען נאָר איין גאַפּל, וואָס מיט אים האָט געגעסן דער טאָטע. די קינדער האָבן געגעסן מיט אים פון איין שיסל, אָבער מיט די הענט. דאָס מאָל האָט דער טאָטע געזעצט מאַני לייבן דעם גרויסן פאַרדינער נאָענט צו זיך און אָוועקגעגעבן זיין גאַפּל, ער זאָל מיט אים עסן.

— טאָטע, איך... מיטן גאַפּל?

— עס, עס, מיין קינד, מיטן גאַפּל.

מאַני לייב „דער גרויסער פאַרדינער“ האָט זיך געשעמט פאַר דעם גרויסן כבוד, וואָס זיין טאָטע האָט אים צוגעטיילט.“

(איבערגעגעבן פון יעקב פאַט).

די איבערלעבונגען פון זיין קינדהייט געפינען ביי מאַני לייבן אַ פּאַעטישע איבערגעשטאַלטיקונג אין אַ צאָל לידער. דאָס רירנדיקסטע פון זיי איז די פּאַעמע „מיין טאָטע“.

דער טאָטע ווערט אין ליד מער ווי „דער העכסטער אַרעמאַן אין שטעטל“, ווי מאַני לייב האָט אים אַ מאָל אין אַ שמועס אָנגערופן; די פּאַטער-געשטאַלט קומט אַרויס מער פאַרטיפט און פון גרעסערן באַטייט ווי אַפּילו אין דער דערמאַנונג א"נ „אַ מעשה וועגן זיך“, (לידער און באַ-

לאַדן, באַנד 2). דאָס ליד פאַרמאָגט אַ געפיל פון דערהייבונג און ירושה-געבונדנקייט. אין דעם ליד, ווי אין אַנדערע פּאָעמעס, באַקומען ווערטיזער צו מאַל אַן אַנדערן טייטש. ווען מאַני לייב זאָגט וועגן פּאָטער :

„און זיין טרויער איז אַ בלינדער
אויפגעאַנגען אין מיין לעבן“

מיינט „בלינדער“ אין דער אמתן „ליכטיקער“, „דערהויבענער“, פאַרבאַר-גענער“, „איביקער“.

אין דעם ליד „מיין טאַטע“ זעען מיר דעם אונטערשייד פון דיכטונג און ווירקלעכקייט; מיר זעען, וואָס דיכטונג נעמט פון לעבן און וואָס דיכטונג פאַרטיפט, שאַפט איבער, צוגעבנדיק אַ נייע דימענסיע צו דער לעבנס-ווירקלעכקייט.

מאַני לייב דערציילט אין דער פּאָעמע :

שבת-אומעט נאָך הבדלה
ביי דעם סאַמאָוואַר דעם קאַלטן,
אין זיין האַנט זיין באַרד אַ שמאַלע,
אין דער באַרד זיין זאַרג באַהאַלטן,

שטייט ער אויף דעם יאָך צו טראָגן :
ווישט די שויב און מעסט די שטערן,
שפּאַלט אין הויף דאָס פּערד און וואָגן,
אויף יאַרידן נעלם ווערן ;

אַז אין שטיבל פּלעגט אונדז בלייבן
וואָך און קינדער, נויט אין וויגן.
נאַר די מאַמע פּלעגט פאַרטרייבן
צער און צרות מיט אַ ניגון.

זונען אויף די פּענצטער הענגען.
פּרייטיק קומט ער פון יאַרידן

און צו אונז אין שטיבל ברענגען
פרייד און ריחות, ברויט און פרידן ;

ווייב און קינדער — זיין עשירות,
אייגן ביסל בלוט אין איינעם, —
שבת-ליכט און אונזערע זמירות
ברענגט צום פענצטער אַלע שכנים.

נאַר אין שנייאיקע פאַרטאַגן -
האַב איך מיט אַ קינדערש אויער
אַפט געהערט זיין תהילים-זאַגן,
זיין געוויין און שטומען טרויער.

טרויער פון אַן עלטער-זיידן ?
טרויער פון אוקראַינער פליינען ? —
ניט אין וואַרט אַרויסצוריידן,
ניט אין תהילים אויסצווויינען,

נאַר אין בלינדן בלוט פון קינדער
און אויף אייביק איבערגעבן.
און זיין טרויער איז אַ בלינדער
אויפגעגאַנגען אין מיין לעבן.

יב) די נאַראַטיווע לידער און די קינדערלידער

מאַגן לייב האַט אַנגעהויבן פון שרייבן קורצע לירישע פּאַעמעס.
זייער קינסטלערישקייט באַשטייט בעיקר אין ניואַנסירטע איידעלע שטי-
מונגען, אין דער אַפּנאָקייט און דרייסטקייט צו דערציילן וועגן זיך. עס איז
לירישע דיכטונג, „איך-דיכטונג“ פון אַ הויכער מדרגה. פון דער ערשטער
תּקופה אין זיין פּאַעטישן שאַפּן איז שווער זיך פּאַרצושטעלן, אַז מאַגן
לייב וועט מיט דער צייט באַהערשן, מיט אַזוי פיל פּרייקייט, דעם נאַראַ-
טיוון סטיל.

עס ווייזט אויס, אז עס איז פאָרגעקומען במשך פון יאָרן אָן איבער-
בראָך אין מאַני לייבס קוק אויף זיין דיכטערישער שליחות. ניט נאָר
ווערט דער דיכטער אַ גוטער באַלאַדן-שרייבער אין דער יידישער ליטע-
ראַטור, נאָר ער העלפט מיט אַנדערע דיכטער באַשאַפן אַ נייעם יידישן
נוסח פון דער באַלאַדע.

דער קריטיקער ב. ריווקין איז געווען אומגערעכט ווען ער האָט אין
1931 געשריבן: „און אַט האָט איר דעם שליסל צו מאַני לייבס לירישע
לידער; נעמט אַ פּאַלקסליד, נעמט אַ פּאַלקס-מעשה, לייגט זי צונויף עס
זאָל ווערן אַ באַלאַדע און שטעלט אַוועק אַ בלינדן בעטלער מיט אַ פּידל,
פּייפל דערביי — און אַלץ וועט זיך אויפקלערן.“ דער אמת איז ניט אַזוי;
מאָני לייבס באַלאַדע איז אַ סך פּאַרוויקלטער. עס איז אין איר ניטאָ קיין
שום קינסטלעכע אינסצענירונג, קיין געשעענישן, וואָס זאָלן זיין קינסטלעך
אויסגעשטעלט צוליב עפעקטן. אַלץ אין מאַני לייבס באַלאַדן באַוועגט זיך
נאַטירלעך און פּריי. די דערצייל-פּאַרעם איז דורכויס יידישלעך און
פּאַלקסטימלעך עכט.

מאָני לייב ווערט מיט דער צייט דער דיכטער פון דער פּיינסטער
נאַראַטיווער פּאַעזיע. מען מוז באַוונדערן די דיכטערישע אינספּיראַציע
און שטוינען פון דער פּיינער פּאַעטישער דערציילערישקייט אין אַזאַ
לאַנגער פּאַעמע ווי „דער נאַר“ די פּאַעמע פּאַרמאַגט פּינף הונדערט
איידעלע און קלוג-געגראַמטע שורות.

גערעכט איז געווען דער קריטיקער יואל ענטין ווען ער האָט אַנגעוויזן,
אַז דער אמתער תּיקון פון די באַלאַדן איז געקומען נאָך 1914; „זיי זיינען
ניט געווען מער אַנגעווייט פון דער פּרעמד“. ביז דעמאָלט, מיינט ענטין
„האַט זיי געפּעלט יידישע ערד“, יידישע מענטשן, יידישע אַטמאָספּער
און גייסט. יואל ענטינס מיינונג איז אויך ניט אַן גוזמא. די באַלאַדע
„עוועניו בי“ איז ניט אַנגעווייט פון דער פּרעמד. „עוועניו בי“ — דאָס איז
ניו-יאָרק, מיט איר באַזונדערער אייגנאַרטיקייט, מיט דער אַנאַנימקייט פונעם
מענטשן אין איר. די זעלבע סביבה קומט צום אויסדרוק און ווערט
געשילדערט אין דוד איגנאַטאָוס ראַמאַן „קעסלגרוב“ און אין זיין דער-
ציילונג „פּיבי“, אויך אין די ראַמאַנען ביי דעם יונגן י. אַפּאַטאַשו.

„עוועניו בי“ איז אַ שטייגער-באַלאַדע. מען קען אין דער יידישער
ליטעראַטור אויפציילן אַ צאָל אַזעלכע באַלאַדן; די באַלאַדע איז ניט

עלעך צו די אַנדערע פאַרמען פון דער באַלאַדע, אָבער זי האָט דאָך אַ באַדייטנדיקן פּאָעטישן ווערט, בעיקר ווי אַן עקספּערמענט. די גרעסטע דערגרייכונג באַווייזט מאַני לייב אין זיינע אליהו הנביא- באַלאַדן. זיי ווערן גענוי אַנאַליזירט אין דער באַזונדערער אַרבעט, וואָס ווערט געדרוקט אין בוך א"ב, „די יידישע באַלאַדע-פאַרעם“.

מיר קומען איצט צו דער טעמע: מאַני לייבס קינדערלידער.

דער דיכטער ה. רויזנבלאַט האָט זייער שטאַרק באַזונדערט מאַני לייבס קינדער-דיכטונג.

„מאַני לייבס איינגעבוירענע זינגעוודיקייט, זיין מעלאַדישער אויער“, האָט געשריבן ה. רויזנבלאַט, „האַט אים געמוזט דערפירן צום קינד, — צום יידישן קינדערליד. ניטאָ ביי אונדז נאָך אַ פּאָעט, וואָס זאל האַבן אַזאַ פּאַרשטענדעניש פאַרן יידישן קינד. דאָס קינד, ווי דער פּרימיטיווער מענטש — איילו דער אורמענטש — ווערט געבוירן מיטן צוק פון ריטעם... דאָס קינדערליד באַגייט זיך אַן דעם בילדלעכן וואָרט, כמעט. דער עיקר ביים קינד איז קלאַנג — געזאַנג.“

„...דער פּאָעט דאַרף פאַרמאַגן אין זיך די נאַיווע אוממיטל באַקרייט פון קינד און גלייכצייטיק די קלוגע סענסיטיווקייט... מאַני לייב האָט פאַרשטאַנען דאָס קינד און דאָס קינד האָט דעריבער פאַרשטאַנען זיין באַליבטן פּאָעט — מאַני לייב.“ (פּרייע אַרבעטער-שטימע, 15טער יאָ- נואַר, 1945).

די סאַמע באַליבטסטע פּאָעמעס פון מאַני לייבן זיינען ביי די קינדער געווען „דער פּרעמדער“, „די נויט“ און „בלימעלעך, קרענצעלעך“. די פּאָעמעס זיינען ביי די קינדער פּאָפּולער געוואָרן בעיקר דורך די שול-ביכער. די קינדערלידער זיינען אויך דערשינען אין באַזונדערע אויסגאַבעס, מיט פינע אילוסטראַציעס. די פּולסטע זאַמלונג איז אַרויס אונטערן נאַמען „וונדער איבער וונדער“ (איצט איבערגעדרוקט אין צווייטן טייל „לידער און באַלאַדן“).

„איך האָב געוואַלט פאַרבינדן דאָס האַרץ פון פּאָלק מיט דער שיינקייט פון דער וועלט“, האָט זיך מאַני לייב אַ מאַל אויסגעדריקט. דער דיכטער האָט זיין שליחות דערגרייכט, נאָר שיינקייט האָט באַטייט ביי מאַני לייבן מער ווי שיינקייט — אויך גוטסקייט, אמת און נסיון.

אין הייזער אַרעמע איז דאָ אַזוי פיל שיינקייט :
די הונגעריקע ליפן איידלט דער בטחון.
די האַנט, וואָס איז געשלאָגן אין איר קוואַלער קליינקייט,
האַלט אַלע טירן אָפן פאַר דעם אַרעמען שכן.

און ביי דעם קאַלטן פייער פון די דאַרע קוילן,
אַרום די טישן, קעפ געלענט אויף עלנבויגן,
די אויערן געשפיצטע, און אַלטע בערד דערציילן
די רייז פון צער און חכמה און פון ניסים ניט געשטויגן.

און איבער אַלע קעפ — דער שטילער, דער באַפרייער,
ער נידערט פון די רייז און זיצט מיט זיי אין מיטן.
די דאַרע קוילן פלאַקערן מיט נייעם פייער
און רויטלען אַלע קעפ און בערד פון פייער אויסגעשניטן.

דוד איינהאַרן האָט אין פאַרבנדונג מיטן ליד אַזוי באַמערקט : „קיינער
האַט ניט געזען (ווי מאַני לייב) די שיינקייט פון אונדזער גרויסער וועלט-
דראַמע, וואָס האָט זיך אָפגעשפילט אין די אַרעמע הייזער — דאָס וואַרטן
אויף משיחן“.

ווי איז מאַני לייב געוואָרן פון אַ ליריקער אַ באַלאַדן-שרייבער ? ווי
עס ווייזט אויס האָט מאַני לייב עטלעכע מאָל אין זיין לעבן דורכגעלעבט
קריזיסן פון אידענטיטעט.

עס קומען פאַר איבערקערענישן אין לעבן פון מענטשן און מיר
ווייסן ניט בעת מעשה ווזהין זיי פירן אונדז און וואָס זיי באַטייטן פאַר
אונדז. ס'איז ניט קיין איינציקע געשעעניש, וואָס באַווירקט אונדז ; ווער
ווייס וויפל איבערלעבונגען, ספקות, אַנטשיידונגען עס זיינען פאַרוויקלט.
ערשט שפעטער דערזעען מיר פלוצלונג אונדזער אַנדערשקייט, דערפילן מיר
דעם, נייעם מענטשן אין זיך, מיר חידושן זיך, און מיר דערמאָנען זיך אין
געשעעניש און מאַכן זי פאַרן טשוואַק, אַן וועלכן מיר הענגען אַן ווער
ווייס וויפל איבערלעבונגען און געשעענישן אין אונדזער דערפאַרונג.
אַזאָ איינציקע חידושידיקע איבערלעבונג האָט מאַני לייב פאַרגעדענקט און

געמאכט פארן סימבאל פון א סך ענדערונגען, וואס זיינען אין אים פארגעקומען.

יעקב פאט דערציילט: („דער וועקער“ 1טער נאָו. 1953). „זיין (מאָני לייבס) שפראַך איז גלייך פון אָנהייב געווען קלינגענדיק, זינגענדיק, אָבער — אַזוי האָט ער געפילט — צו אַרעם. „עס האָט מיר געמאַכט טערט מיין אייגענע שטאַמעניש...“ עס האָט אים געפייניקט, עס האָבן אין אים געברויזט פאַנטאַזיעס, ניגונים, מעשיות. ער האָט אָבער ניט געהאַט קיין שפראַך אַרויסצוברענגען זיי אַזוי ווי ער האָט געפילט. ביז מיט אים איז געשען אַ נס. אַזוי האָט ער געגלויבט. וועגן אַט דעם נס האָט ער מיר דערציילט אַזוי:

„גיי איד, איין מאָל, אַ זונטיק, איבער אַ שיינער גאַס אין ברוקלין, בייער, בלומען. ס'איז געווען אַסיען-צייט, ראש השנה. גיי איד פאַרביי אַ שול, שטעל זיך אָפּ — אַ חזן דאַונט. איד קאַן זיך ניט אַפרייסן פון דעם חזנס תפילה. עפעס דערפיל איד פלוצלונג, אַז עס עפנט זיך אין מיר אַ קוואַל פון בילדער און פון לשון“.

פון דעמאָלט אַן האָט ער אָנגעהויבן צו שרייבן גאַר אַנדערש, גאַר נייע לידער. „עס האָט זיך געעפנט פאַר מיר אַ קוואַל פון שפראַך-ניואַנסן“. דערציילנדיק עס מיר, האָט מאָני לייב מורא געהאַט טאַמער גלייב איד ניט אין ניסים. „איד בין ניט קיין מיסטיקער, נאַר, הערט נאַר, הערט, עס איז אַ פאַקט, וואָס קלינגט ווי אַ נס“. אַזוי האָט ער געפילט זיין גאַנץ לעבן. ער איז געווען זיכער, אַז מיט אים איז געשען אַ „נס“.

(ג) וואָס איז געוואָרן פון די פאַעטן-סימבאָליסטן?

די אינדיווידואַליסטישע, סימבאָליסטיש-אימפרעסיאָניסטישע ריכטונג אין דער יידישער פאַעזיע איז געקומען אויף אַ קורצער צייט און האָט איבערגעלאָזט אַ סך שיינקייט און אַ גייעם פאַעטישן קאַנאַן אין יידיש. עס איז אַזוי געשען, אַז אַ קורצע תקופה אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון אונדזער פאַלק, אַ תקופה פון אַנטווישונג, פון אַפגאַנג, האָט אַביעקטיוו מעגלעך געמאַכט זייער אויפקום אין דער ליטעראַטור; עס האָט אויך מעגלעך געמאַכט זייער סוביעקטיווע באַדערפעניש צו זיין אַזוי ווי זיי זענען געווען און ניט אַנדערש.

די דיכטער פון דער ליטערארישער גרופע, „די יונגע“ שטייען מי יודע העכער פאר זייערע פארגייער, אבער זייער וועלט איז אפט מאל, בעיקר אין אנהייב, די וועלט פון מיניאטור. באַלד איז באַשערט געווען, אַז גרויסע פּאָליטישע און סאָציאַלע געשעענישן אין מזרח און מערבֿ-אײראָפּע זאָלן צוריק אױפֿטרייסלען די יסודות פון אונדזער לעבן. צוויי וועלט־מלחמות אין איין פערטל יאָרהונדערט, פּאַשיזם, דער אױפֿקום פון טאַטאַ־ליטאַרע מלוכות און במילא אױך פון אַ באַצױנגענדיקער טאַטאַליטאַרער פּילאַסאָפּיע, — די אַלע מאױמדיקע געשעענישן האָבן אױפֿגעטרייסלט בױן גרונט דאָס נשמה־לעבן פון הײנטיקן מענטשן, און נאָך מער — די נשמה פונעם יידן.

די איידעלע פּאַעטישע כלי פון סימבאָליזם־אימפרעסיאָניזם איז געווען צו שוואַך און צאַרט אױפֿצונעמען דעם גרויזאַמען שױדער פון דער צײַט. אָבער צום ווונדער פון אַלע ווונדער איז דער פּאַקט, וואָס דער מענטש און דיכטער קען זײַן שטאַרקער, קרעפֿטיקער, ווי דער דיכטער אַלײן. מאַגי לײב האָט ניט פּאַרפֿורירן אין זיך זײַנע מענטשלעכע מעגלעכקײטן צו וואַקסן, צו שטייגן צו מדרגות, וואָס ער האָט פאַר זיך פֿריער גאַרניט אָנגעצײכנט. ווען דער מענטש קען שטייגן, שטייגט אױך זײַן דיכטערישע וויזיע. מאַגי לײב האָט אַנטדעקט אין זיך אַלײן מער כּמות און איכות, מער פּאַרעם־געשטאַלטיקונג, ווי ער האָט זיך געריכט. צו זײַן איידעלן, צײַטערדיקן לײרײַשן טאָן איז צוגעקומען אױך די מעגלעכקײט פון עפֿישער דערצײלערישקײט און מענטשן־שילדערונג.

אין איין צײַט נעמט זיך מאַגי לײב באַנוצן מיט דער „דראַמאַטיס־פּערסאָנאַ“, וואָס די ראַמאַנטיקער האָבן אַזױ ליב געהאַט צו באַנוצן זיך מיט איר. זײַנע לײרײַש־דראַמאַטישע מאַסקעס זײַנען פֿריער געווען דער פּײַפּער — דער נאַר, שפּעטער אַליהו הנביא און די לײַ, צום סוף ער אַלײן. מאַגי לײב נוצט זיך אַלײן ווי אַ דראַמאַטיס־פּערסאָנאַ. זיך, ניט אין דער אַנטפּלעקונג פון דער אײנציקער רגע פון ווונדער און שײַנקײט, נאַר זײַן „קאַלעקטיוון“ און „היסטאָרישן איד“, אױף וויפּל יעדער מענטש פּאַרמאַגט זײַן היסטאָריע און איז אַלײן אַ סומע פון אַלערליי איד־גע־שטאַלטיקונגען, וואָס ער, בשותפות מיט דער צײַט, אַדער אין דער סתירה צו דער צײַט, האָט אין זיך אױסגעפּורעמט. ניט קײן נול, נאַר אַ סומע.

פריער האָבן מיר אָפט געמערקט אין מאַני לייבס לידער מענטשלעכן אומבאַווסטזיין, געפורעמט צוזאַמען מיט קלאַרן פּאַעטישן באַווסטזיין. איצט טרעפן מיר שוין קלאַרן באַווסטזיין, געמישט מיט גאָך מער גע- צוימטער פּאַעטישער ראַפּינירטקייט ווי פּריער. ווי אַ רעזולטאַט שענקט אונדז דער דיכטער במשך פון די לעצטע דריי יאָר פון זיין לעבן די זעכציק סאַנעטן.

עס איז אַ מערקווערדיקער פענאַמען פון די סימבאָליסטן-דיכטער: זייער באַרג-אַרויף איז אַ פאַרהעלטנישמעסיק קורצער, דער אויפבלי אַ קורצער, און גאָר יענע פון זיי איז באַשערט ווייטער צו באַרייכערן די גאַציאָנאַלע ליטעראַטור, וואָס קענען בייקומען זיך אַליין און געפינען פאַר זיך אַן אַנדער געשטאַלטיקונג.

אַ רעאַליסט קען בלייבן כל ימיו אַ רעאַליסט, אַ ראַמאַנטיקער קען אויפהיטן זיין פּאַעטישן סטיל, אַנטוויקלען זיין זשאַנער יאָרן און יאָרן לאַנג. די טבע פון סימבאָליזם איז וואָס ער קען פאַרצערן זיך אַליין. ער קען ניט פאַרטראַגן קיין לאַנגע שפּאַנונג און קיין לאַנגן שפּאַן. די, וואָס האָבן ניט געקענט אַריבערוואַקסן דעם אייגענעם „אַגני- מאַמין“, האָבן אויפגעבליט און אַפגעבליט און גאָך דעם איז זייער דיכטונג פאַר זיי געווען גאָר דער הייליקער אויפגעגאַנגענער טראַפּן-לעבן, אָבער קיין פּול לעבן האָט עס ניט געקענט זיין. די סימבאָליסטן-דיכטער גייען אַוועק פון דער וועלט אָדער אויס סימבאָליסטן אָדער אויס דיכטער. מאַני לייב און ראובן אייזלאַנד זיינען אַוועק אויס סימבאָליסטן, זיי האָבן געשפּאַנט ווייטער. זישאַ לאַנדוי איז אַוועק צום לעבן ממש, ניט דווקא צו זיין ווונדער.

אויך אין דעם פּאַל דינט אונדז דער גוטער זכרון פון אַן ערלעכן

עדות:

„איד בין שוין געווען“, דערציילט ראובן אייזלאַנד, „ווייט אין די פּערציקער, לאַנדוי קוים אַריבער פּערציק. דעמאָלט האָט לאַנדוי... פאַר- דינט גוט, געהאַט אַ שיינן הויז, אַ קלוג ווייב, צוויי שיינע אונטערוואַקסן- דיקע טעכטער, געקאַכט זיך אין זילבערוואַרג, ירושה-זאַכן פון זיידעס, וואָס מען האָט אים איבערגעשיקט פון פּוילן, און זילבערוואַרג, שטיינדלעך און צירונג, וואָס ער האָט איינגעהאַנדלט דאָ אין ניר-יאַרק, געלעבט ווי אַ גראַף און הנאה געהאַט פון לעבן. לידער? — באַ!... ער איז שוין

לאנג ארויס פון צעד". (ראובן אייזלאנד, „פון אונדזער פרילינג“, ליטע-ראַרישע זכרונות און פאַרטערטן, 1954).

עס ווערט דעריבער טאַפלט וויכטיק צו פאַרשטיין מאַני לייבס אַנט-וויקלונגס-וועג; נאַר יענער וועג האָט אים אויפגעהיט אינעם צעד פאַעטן.

יד) די שליחות פון פאַעט

וואָס איז די שליחות פון דיכטער, מיט וואָס קומט ער אויף גאַטס ערד? אין דעם גאַנג פון מאַני לייבס לעבן זענן מיר אַלערליי אַנגעגען. די יוגנט-תקופה, למשל, איז אַנדערש פון דער תקופה פון רייפֿקייט. נאַר אין דער גאַנצער אַנטוויקלונג איז פאַראַן אַ בינדונג. עס איז אַ קייט מיט רינגען, און די רינגען שמידן זיך צונויף, ווערן ענגער און ענגער.

אין דער פריער תקופה פון מאַני לייבס לעבן, ווען מיר פֿרעגן זיך: וואָס איז דער דיכטער? מוזן מיר ניט אַנדערש ענטפֿערן: דער דיכטער איז אַ צוויבערער, מיט זיין וואָרט און כישוף קען ער פאַרוואַנדלען די וועלט, דאָס לעבן אין שיינקייט, פרייד און ווונדער. נאָך דעם דערפילן מיר אַן אַנדער בילד פון דיכטער — ווי אַ ברענגער פון טרייסט. דער „נאַר“, דער „פייפער“ קען אין אַן אומעטיקער וועלט ברענגען פרייד און טרייסט. שפעטער אַנטוויקלט מאַני לייב די יידישע באַלאַדע-פאַרעם און ברענגט אַריין די אליהו הנביא-געשטאַלט. שוין ניט קיין פייפער, ניט קיין נאַר, נאַר אליהו הנביא, וואָס קען ברענגען היילונג און די ברכה פון לעבן. צום סוף פירט דער דיכטער אַ חשובן פון זיין אייגענעם לעבן; דער דיכטער פאַרשטעלט זיך ניט. יא, ער איז אַ קהלת-זינגער און לעבנס-באַטראַכטער, אַ באַטראַכטער פון אייגענעם לעבן, ניט צו משפֿטן קיינעם, נאַר זיך דעם אמת זאָגן; ער ווערט ער אַליין, אַן פאַרשטעלענישן, ניט קיין „פייפער“, ניט קיין „נאַר“ מכלומרשט, ניט קיין בלינדער מיט אַ טאַרבע, ניט קיין צוויבערער; ער ווערט מאַני לייב בן הערש-איצע, דער גייער-מענמש, וואָס מוז זיך גרייטן צו אַ ווייטער גסיעה און ער ווונדערט זיך, וואָס פאַרגרייט ער אין וועג, וואָס לאַזט ער איבער די בני-בית. ווי פריי און פשוט ער קען דאָס ריידן וועגן זיך! ער באַטראַכט זיין ווירקלעכן גורל אַן פאַעטישער-נאַרציסטישער נאַרעריי.

ווייל איז מיר

ניט נאָר די חכמה קומט מיט גוטער עלטער,
נאָר אויך אַזאַ געמיט וואָס לויטערט און באַרוט,
וואָס איז ווי איינגעשטעלטער וויין פון קעלטער:
זיס פאַר דעם אויג און הייטער, וואַרעם פאַר דעם בלוט.

און ווייל איז מיר, אַז איך האָב אויך אין פריידן
פאַרזוכט דעם טעם דעם זיסן פון אַזאַ געמיט,
ווען מיינע אייניקלעך באַפאַלן זייער זיידן, —
און איך — אַך אַלטער זיך און לאַך אין זייער מיט.

איך בין צו יענעם אַלטן דעמב געגליכן:
ביז זיינע קני אַרומגערינגלט מיט אַ קרייז
פון יונגע דעמבלעך, וועמעס צווייגלעך קריכן
אַרויף, די באַרד צו כאַפן פונעם הויכן גרייז.

איך זיך און לאַך מיט אַלטע מוטנע אויגן
אַריבער יונגע קעפלעך צו דער מוטנער ווייט,
און זע די טעג וואָס זיינען אַפגעפלויגן,
און טעג, וואָס קומען אָן פון יענער זייט.

די אַלטע ליטעראַרישע ירושה פון אַן עם הספר האָט מנצח געווען
דעם אייביק-יונגן מאַני לייב. די ירושה איז צום טייל תהלימדיק, מוסרדיק
און זאַגעריש, דאָס הייסט היפּשלעך מאַראַליש-תכליתדיק. מיט אַ קלוגער
און אַפענער קלאַרקייט זעט דער דיכטער זיך און זיין אינעווייניקסטע
וועלט און די אַנדערשקייט פון אַנדערע גרויסע דיכטער ביי יידן. דאָס קומט
צום אויסדרוק אין אַזעלכע לידער ווי „אברהם ליעסין און אידן“. עס
זיינען פאַראַן אַלערליי שיינקייטן און כלערליי צויבערס, און דער דיכטער
זעט דעם גרעסטן ווונדער פון אַלע ווונדערס — זיך, דעם וועג פון אַ
מענטשן, וואָס האָט דורכגעמאַכט אַזוי פיל גלגולים — דער מענטש און
זיין אייגן לעבן. דער צויבערער ווערט אַ דיכטער פון אחריות. נאָר טריי

זיין אייגענעם וועג, זוכט ער דאס אחריות ביי זיך, און ניט ביי יענעם ;
ער פארמאגט א רשות גאר אויף זיין אייגענעם לעבן.

דער דיכטער ווערט אַ גוטער בעטער פאַר זיך און פאַר דער וועלט,
דער דיכטער אין דער ניי-אַלטער געשטאַלט פון אַ בעל-תהלים. האָט
ניט דוד המלך פאַרביטן די קרוין פון אַ הערשער און פון מלכות אויף
דעם צעבראַכענעם געמיט פון אַ פראַסטן תהלים-זאַגער ? לכל הפחות
אַזוי האָט דאָס פאַלק געזען די דראַמע פון מענטשנס גורל, ווי דערהייבונג
און באַזינגונג, און ניט ווי ירידה.

ווער ...?

ווער וועט אונדז טרייסטן אין אונדזערע פיינען ? —
דו וועסט אונדז טרייסטן און דו וועסט פאַרנעמען
און ניט פאַרבייגיין און ניט פאַרשעמען
אונדז, ווי מיר זיינען, קליין ווי מיר זיינען.

שטום ווי די ערד דאָ און שטום ווי דאָס שיינען
אין אונדזער נאַכט פון ניט אונדזערע שטערן, —
ווער וועט אונדז הערן ? — דו וועסט אונדז הערן
שטום ווי מיר זיינען, קליין ווי מיר זיינען.

דער אַנטוויקלונגס-וועג, וואָס האָט ביי די פראַנצויזישע סימבאָליסטן
געדויערט דריי דורות פון באַדלערן, דורך ווערלען ביז סאַרטערן, דער-
גרייכט אויף זיין אופן מאַני לייב אין די געבענטשטע טעג פון זיין אייגע-
נער באַשערטער פאַעטישער אַנטוויקלונג.

יעדער פאַראַלעל און פאַרגלייך מיט פראַנצויזישע אַדער רוסישע
דיכטער-סימבאָליסטן וואַלטן געווען פאַלש. מאַני לייב איז אַזוי טיף
אַריינגעוואַקסן אין יידישן לעבן, אַז מען קען אים פאַרגלייכן גאַר מיט
זיך אַליין ; דאָס הייסט, מען קען פאַרגלייכן איין תקופה אין מאַני לייבס
שעפּערישן וועג מיט אַ צווייטער תקופה.

אין זיין לעצטער תקופה איז מאַני לייב מער קלאַסישער דיכטער, ווי
מען האָט זיך ווען געקענט פאַרשטעלן. עס קערט זיך אום צו מאַני לייבן

איין אייגנשאפט, וואָס ער האָט בכיוון יאָרן-לאַנג פאַרלייקנט — שטילער פאַטאָס און ליידנשאַפט. די באַלאַדע-פאַרעם האָט נאָך פריער געגעבן זיין שאַפונג אָן עפיש-דראַמאַטישע קוואַליטעט, דער סאַנעט האָט אויף אים נאָך מער אַרױפגעלייגט די פליכט פון פאַעטישן צימצום, אָבער מיר פילן דעם אַטעם פון דער זעלבער דיכטערישער קוואַליטעט. ס'איז ניט קיין אַנדער מאַני לייב! ווי קען עס זיין? ס'וואַלט געווען אַ פאַרלייקענונג! ניט קיין פאַרלייקענונג זיינען די סאַנעטן, נאָר אַ באַיאָנג. אין די סאַנעטן ווערן איבערגעחזרט די גרונט-מאַטיוון פון פריער.

אין זיין לעצטן סאַנעט, וואָס ער האָט געהייסן פאַרקריצן אויף זיין מצבה, זעט ער זיך אין שײן פון יידישן מיטאַס — די גרויע וואָך און דער אייביקער שבת - יום-טוב.

אויפשריפט אויף אַ מצבה

דאָ ליגט הערש איציס זון מיט שערבלעך אויף די אויגן,
 באַגראָבן אין תכריכים ווי אַ שיינער ייד,
 ער איז אויף אונדזער וועלט ווי אויף אַ יאָר-יריד
 אַראָפּ צו פוס פון ווייטן ישוב ניט-געשטויגן

פאַרקויפן ווינט. ער האָט אויף וואַגשאַל אַפגעוויגן
 זיין האָב און גוטס אַ סוחר-מוכר אַ ייד ;
 און איז צו ליכט-בענטשן אַהיים געקומען מיד,
 ווען ערשטע שבת-שטערן האָבן שוין פאַרצויגן

דעם הימל אויף זיין ישוב איבער אַלע יידן.
 איצט ליגט ער דאָ. זיין קבר-ערד מיט גרינעם מאַך
 איז אַ מחיצה צווישן אים און גרויער וואָך,
 און צווישן טומל פון יריד און שבת-פרידן.

און היפשע רעשטן ווינט, וואָס איז נאָך אים פאַרבליבן,
 האָט ער אין זיין צוואה קינדער אַפגעשריבן.

וואס מיר זעען איז: ווי דער פרייער ניט-געצוימטער גייסט פון מענטשן, אונדזער ליידנשאפט און לוסט ווערט געלייטערט, געצוימט דורך פאלקישער טראדיציע, דורך מענטשלעכער אחריות און דורך דער חכמה פון לעבן. די מענטשלעכקייט ווערט ניט אַרעמער, גרויער, זי ווערט נאָר ריינער דורך נשמה-פייך און אין פרייד פון דערקענונג. חכמה און דער-קענונג שטייען ניט אין וועג פון אונדזער מענטשלעכקייט. זיי זיינען דער תוך פון אונדזער מענטשלעכקייט, אָבער נאָך מער גרונטיק איז די עמאָ-ציאָנעלע וועלט פון מענטשן. זי קומט צום אויסדרוק אין דער לירישער דיכטונג פון פּאַעט. די בלינדע ליבע און ליידנשאפט, וואָס מיר פילן זי אַזוי שטאַרק אין זיינע ליבע-לידער, ווערט מער זעעוודיק. מאָגי לייב ווייסט גוט דעם ווערט פון אַלע אַנדערע לעבנס-צוגאַנגען, ווען זיי זיינען אויטענטיש-עכט. אין זיין ליד „אברהם ליעסין און איך“ שיינט אַרויס זיין באַוונדערונג פאַרן דיכטער פון קדושה, דעם שריפטשטעלער, וואָס האָט אַרויסגעכישופט די היסטאָרישע געשטאַלטן פון אונדזער נאַציאָנאַלער פאַרגאַנגענהייט און פון אונדזער אייגענעם רעוואָלוציאָנערן היינט. אברהם ליעסין קען אויך דאָס גליק פון זיך קענען אַפּזאָגן פון גליק. נאָר מאָגי לייב ווייס אויך די ווערדע פון זיין אייגענעם טעמפּעראַמענט און זיין אייגענער באַזונדערקייט.

מאָגי לייב איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון אַ נייער היסטאָרישער תקופה; זי איז געווען זייער אַ גרויסע און ווונדערלעכע תקופה אין דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור. איצט איז איינגעבראַכן געוואָרן די גרענעץ פון סטילן, זשאַנערן. און אויך די גרענעץ צווישן פּראָזע און ליריק. יעקב גלאַטשטיין איז די אַנטיטעזע פון יענער לירישער וועלט. די אַלטע פאַרמען, ווי אַ פּאַעטישע כלי זיינען צו איידל-דין פאַר דער גרוי-זאַמקייט, רוצחות און ציניזם פון אונדזער וועלט. כדי אויפצונעמען די נשמה-שטורעם, איז נייטיק געווען אויסצוברייטערן די גרענעצן פון ליד, געבן מער גשמיות אפילו אונדזער רוחניות, כדי עס אונטערצושפאַרן, מאַכן מער באַגלייבט. אונדזער אומגלויבן קען אַלץ פאַרווישן און אַפּווישן. די היינטיקע פּאַעזיע איז מער, קען זיין, אַ המשך פון אונדזער רייכער קלאַסישער פּראָזע, ווי פון אונדזער דיכטונג. כדי זיך אויסצוטענהן מיטן בורא-עולם און מיטן אייגענעם געוויסן, האָט מען געדאַרפט צעברעכן די גרענעצן פון אַלע פּאַעטישע לאַוס. און

דאך רעדט צו אונדז און מאַניעט אונדז די וועלט פון מאַני לייב, פון איציק מאַנגער און פון אברהם סוצקעווער, וואָס ווילן אויפהיטן די ממשלה פון שיינקייט אינעם תוהו ובוהו פון אונדזער לעבן. ניט צאָצקען זיך, שפּילן זיך, פּאַראַדירן מיט דער שיינקייט, נאָר ליידן פאַר דער שיינקייט. די וועלט האָט אירע ל"ו צדיקים און דער בורא-עולם האָט מסתמא יעדן איינציקן פון זיי אויסגעטיילט אַנדערע מידות טובות, און איינעם באַשענקט ער, אין יעדן דור, מיט דער גרויסער אחריות, מקיים צו זיין די מצווה, עס זאל ניט אָפּגעטאָן ווערן די שיינקייט פון אונדזער וועלט. מיט רעכט האָט דער דיכטער געשריבן אין איינעם פון זיינע סאַנעטן:

שטויב צו שטויב

איך בין מיין לאַנגן לעבן דורכגעגאַנגען
 דורך אַלע וועגן גאַטס: דעם ברייטן וועג
 פון חכמה פשוטער פון אַלע טעג;
 דעם וועג פון הויכן אַנען צו דערלאַנגען

די יענע זייט — דעם וועג וואָס האַלט געפאַנגען
 די אויגן פון דער וועלט אויף יענעם ברעג
 פון זאַכן; אויך דעם שטרויכלענדיקן שטעג
 צו זיך, וואָס ליגט אין בלינדעניש פאַרהאַנגען.

איצט שטיי איך אויפן וועג, ווי אַלע וועגן
 פאַרשליסן זיך. דער וועג איז קורץ און שמאַל.
 ער פירט מיך צו דעם נידער פונעם טאַל.
 דאָ שמייכלט מיר אַן אייביקע אַנטקעגן

די רו. און אַלע חכמות — דריב און דרויב,
 איך טרייסל אָפּ פון זיך ווי שטויב צו שטויב.

טו) די לעצטע יארן

די לעצטע יארן פון דיכטער זיינען געווען גוטע יארן און אויך טראגישע יארן; גוט אין דעם זינען, וואָס מאַני לייב האָט באַקומען די פּולע אַנערקענונג אין דער ליטעראַטור, וואָס זיין ליד איז איצט געוואָרן פּולער און רייפער, וואָס ער האָט שוין אין גאַנצן באַהערישט זיין אייגענע מייסטערשאַפט. אַ ניצוץ פון יוגנטלעכן מאַני לייב איז אַלע מאַל געבליבן, זיין גבורה האָט געשטעקט אין דעם, וואָס אין לויף פון אַלע יארן האָט ער נישט פאַרלוירן זיין באַשערטע יוגנטלעכקייט און זיין באַזונדערן רייץ. דעם טראַגזיזם האָט געבראַכט דער חורבן פון מזרח-אײראָפּעישן יידנטום און די זאַרג פאַרן גורל פון דער יידישער שפּראַך. וועגן חורבן האָט מאַני לייב געשריבן אין זיין סאַנעט „זי“:

זיי זיינען דאַרט, אוי, גאַט, געווען אַ סך, אַ סך,
אַזעלכע לעבעדיקע און אַזעלכע בראַווע,
אַזעלכע שטאַלטנע, בערדיקע און קוטשעראַווע
און מיט אַ ווונדערלעכער אויסטערלישער שפּראַך.

און זינגען פלעגן זיי פון אונטער יעדן דאַך
אַזעלכע האַפּערדיקע לידער און טשיקאַווע:
פון מלך אלי-מלך און דער שיינער פאַווע,
מיט מעביר-סדרה-טראַפּ און צימבלען פון תנ"ך.

נאַר איבער זייער קאַפּ — די זון האָט נאַר געזען
די רויע גוואַלד, דעם קאַלטן מעסער ביים רוצח,
ווי ער איז איבער זיי אַראַפּ, מיט ווילדן כוח,
און ס'אַראַ מערדעריי איז דאַרט געווען!

איצט זיינען זיי אַ זכר נאַר פון יענער גוואַלד:
אַ צוויי-דריי ביימער פון אַן אויסגעהאַקטן וואַלד.

מאני לייב האט זיך זייער באאומרויקט וועגן דעם גורל פון דער יידישער שפראך און ליטעראטור. צי דארפן מיר פארבאהאלטן די יאוש-שטימונגען פון דיכטער אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן? מאני לייב האט אַ מאָל געוואָסט, ווי אַזוי צו געפינען טרייסט אין דער אַרעמקייט און נויט פון „עוועניו ביי“, ווי צו געפינען שיינקייט אין „הייזער אַרעמע“ — אָבער איצט, מיטן אומקום פון פּוילישן יידנטום, האָט ער געפילט איז מיט איין מאָל אויפגעקומען די גרעסטע סכנה פאַר מאַמע-לשון!

איבער אים איז געהאַנגען אַ פינצטערע כמאַרע, ניט אַזוי, וואָס זיין אייגענער גורל האָט אים באַאומרויקט; זיין אייגענעם באַשערטן גורל האָט דער דיכטער שוין געקענט אויפנעמען רויק. עס איז פאַראַן קלוגע, זאַטע רוי און איידעלע חכמה אין מאַני לייבס שאַפונגען. פון די לעצטע יאַרן. וואָס אים האָט באַאומרויקט, איז דער גורל פון דער יידישער ליטע-ראַטור. דער דיכטער זעט ווי צוזאַמען מיט דער אויסראַטונג פון מיליאָנען פון אונדזער פּאָלק ווערט מיט דער שטייגנדיקער אַסימילאַציע אויך געמאַכט אַ פאַרמעסט אומצוברענגען אונדזער נייע ליטעראַטור; צייכנס פון אומקום זעט ער אומעטום און זיין נשמה ווערט פול מיט יאוש און ביטערניש. זיין אייגענעם חשבון קען ער גוט באַרעכענען, אָבער דעם וועלט-חשבון בשום אופן ניט. אים האָט אויך געפייניקט דער געדאַנק: ווי קען אַ פּאָלק אַליין אַרויסגעבן אויף זיך אַ גזר אומצוברענגען איינע פון זיינע איידלסטע און שענסטע אוצרות?

יעקב פאַט, וואָס האָט עטלעכע זומערן געווינט אין איין הויז מיט מאַני לייב, גיט איבער וועגן דעם אַזאַ אינצידענט:

„איין מאָל, אין מיטן נאַכט, האָט ער געשריען, ממש געשריען אין זיין שטילן צימער, געשריען ביז ווייטיק: איך קום פון אַ שלעפּער-משפּחה, פון אַן אַרעמער שטוב, דורך יידיש בין איך דערהויבן געוואָרן און איך קאַן ניט איבערלעבן די פאַרשעמונג פון אונדזער לשון.“ („וועקער“ פון 1טן נאַוועמבער, 1953).

אַן אַנדער אינצידענט גיט יעקב פאַט איבער אַזוי:
„ער (מאַני לייב) רעדט וועגן גורל פון יידישן פּאָעט. געווען שטענדיק ניט קיין געראַטענער, ניט קיין גערופּענער, נאַר אַליין-געקומענער.“ ער אַליין האָט דעם גרעסטן טייל פון זיין שעפּערישן לעבן פאַרבראַכט ביים

שטעפן שיד; בעסער זיין א שוסטער א פאָעט, איידער א פאָעט א שוסטער. מיר זיינען אָבער געווען געשיקט פון גורל, פונאַנדערצווויקלען פאַר דער וועלט דאָס פנים און דאָס האַרץ פון אונדזער פאַלק, אונדזער יידישן גאַנג דורך יסורים איבער דער וועלט... וואָס פאַר אַ חילוק איז צווישן אַ יידישן און ניט-יידישן דיכטער? (האַט זיך מאַני לייב אַליין געפרעגט). דער יידישער פאָעט קומט פון „זיידעס מידע וואַגלער מיט פאַרשטויבטע בערד, אין שטויב פון ספרים און יאַרד“. און זינגען זינגט ער אויף אַ פרעמדער וועלט די טרערן פון וואַגלער אין אַ מדבר אונטער פרעמדע שטערן”

מאַני לייב האָט ניט קיין טענות, קיין תרעומות אויף זיין גורל, ווייל „וואָס בין איך געווען? פרעגט ער זיך, ווער בין איך געווען? איד בין געקומען פון אַ שטומער וועלט, געווען אַ שטאַמלער, שוין געהאַט געגנבעט פערד צוואַמען מיט מיין פעטער, ווען איך בין געווען אַ יינגל פון עלף יאַר. און איך בין אויסגעוואַקסן צו זיין אַ פאָעט ביי יידן.“

דאָס איז געווען דער לעצטער שמועס, וואָס יעקב פאַט האָט געפירט מיט מאַני לייבן וועגן גאולה פון וועלט און גאולה פון פאַלק, וועגן יידישער קולטור און יידישן לשון, וועגן ארץ-ישראל און גלות.

די יידישע קריטיק האָט גוט אויפגענומען מאַני לייבס פאָעטישע שאַפונגען. דאָך האָבן טייל יאַרן-לאַנג געפילט, אַז אין מאַני לייבן זיינען פאַראַן מעגלעכקייטן, וואָס זיינען נאָך ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן. אין יאַר 1931 האָט דער קריטיקער ב. ריווקין אַזוי געשריבן וועגן אים: „מיר שפירן, פאַרזיגלטע צוואַגן, פאַרחתמעטע מעגלעכקייטן ליגן אין אים געפאַנגענע. נאָר דורך עפעס אַ גזירה, וואָס עמעצער האָט גוזר געווען, אָדער דורך אַ נדר, וואָס ער האָט אַליין אויף זיך גענומען, בלייבן זיי פאַרזיגלט — פאַרחתמעטע און ניט געעפנטע. און אַט יענער גרע-סערער מאַני לייב, וואָס מיר פילן בחוש, פאַרשטעלט פאַר אונדז דעם ווירקלעכן מאַני לייב און ער פאַרגיגט אונדז ניט די פולע הנאה“. (ב. ריווקין: „יידישע דיכטער אין אַמעריקע“, ז' 165).

דער פולערער מאַני לייב אַנטפלעקט זיך אין די 60 סאַנעטן, אַ מער רייפער, פול מיט לעבנס־חכמה, אַ באַרויקטער, הגם ניט איינגעשטילטער. יעקב גלאַטשטיין איז גערעכט געווען, ווען ער האָט געשריבן, אַז מיר דערפילן אין מאַני לייבס סאַנעטן אויך דעם זאַגער און ניט נאָר דעם זינגער.

ווי מיר זעען אינעם ליד „אברהם ליעסין און איד“, איז פאַר אים, דוכט זיך, קלאַר געווען זיין אייגענע געשטאַלט ווי אַ דיכטער; דאָך איז פאַר מאַני לייבן שווער געווען אַרויסצוגעבן די געזאַמלטע ווערק; דאָס איז מסתמא געשען צוליב דעם, ווייל ער וואָלט דורך דעם געמוזט ענד־גילטיק פאַרזיגלען זיין חותם און זיין געשטאַלט אין דער יידישער ליטע־ראַטור. דאָ, ווייזט אויס, האָבן זיך געוויזן וואַקלונגען; מאַני לייבס ניט־זיכערקייט נעמט זיך פון דער באַדערפעניש צו אַנטשיידן ווער איז ער אויף אַן אמת. צי פאַרן זיך די פאַרשיידענע תקופות אין זיין שאַפן? צי נאָך דעם, ווי ער נעמט צונויף זיין גאַנץ האַב און גוטס, פילט מען אין דעם גאַנצקייט?

דער דיכטער האָט זיך, ווייזט אויס, געחידושט, וואָס פון זיין שאַפן זאָל ער אַנערקענען ווי זיין אייגנס, ווי עפעס וואָס ער וויל אויפהיטן, ווי זיין פאַעטיש האַב און גאַב, און וואָס איז נאָר דאָס פאַרבייגייענדיקע, דער שוים, וואָס גיסט זיך אַריבער. מאַני לייבן איז ניט באַשערט געווען אויפצושטעלן דעם פאַעטישן קאַנאָן פון זיין ירושה; ס'האַבן דאָס געטאַן אַנדערע געטרייע הענט; איציק מאַנגער, א. טאַבאַטשניק, נחום באַמזע, ראַשעל וועפרינסקי. זיי האָבן אַנערקענט אַ פילאַרטיקן און פיל־פאַרשיי־דענעם מאַני לייב.

ס'איז בכּן ניט קיין אַנעקדאָט, און ס'מוז זיין באַגלייבט י. באַשעוויס' אַ פאַרצייכענונג פון אַ שמועס, וואָס ער האָט געהאַט מיטן דיכטער:

„מאַני לייבס ביכער האָבן נאָך געזאַלט אַרויס ביי זיין לעבן; איין מאָל האָב איך געטראָפן מאַני לייבן און אים געפרעגט: „ווען דערשיינען אייערע ביכער?“ ער האָט אויף מיר אַ קוק געטאַן מיט דער כאַראַקטע־ריסטישער מאַני לייבישער פאַרווירטקייט און זיך אַפגערופן:

— זיי וועלן ניט דערשיינען.

— פאַר וואָס ניט?

— כ'האב אלץ איבערגעלייענט, עס איז נישט גוט, א סך פון די לידער פארשטיי איך אליין נישט.

איך האב דעמאלט געטראכט, אז א שרייבער מוז האבן אין זיך גרויסקייט צו קענען אזוי מאכן א תל פון זיין לעבנסווערק. קליינע מענטשן קענען זיך נישט דערלויבן אויף אזא זשעסט, אבער דאס איז ווייט נישט געווען קיין זשעסט. אין א מאמענט פון נישטערקייט האט מאני לייב אייפגעהערט צו פארשטיין זיך אליין, און אזוי ווי ער איז, ווי ס'פאסט פאר א קינסטלער, געווען ערלעך און אויפריכטיק, האט ער דאס מיר געזאגט, כאטש איך בין נישט געווען פון זיינע גאנצע פריינד".

באשעוויס גיט דערביי צו:

„אין זיין פשטות איז אלע מאל געווען פון עמעצן, וואס פארשטייט מער וויפל ער זאגט. ער איז פרי געווארן באצויבערט און פארגאפט פון אלץ, וואס האט אים ארומגערינגלט, און דער דאזיקער צויעכט האט זיך פון אים קיין מאל נישט אפגעטאן“ (פארווערטס, 28 אקט. 1956).

טז) אין דער סאנאטאריע

ערב זיין יובל, ווען די יידישע קולטור-וועלט האט זיך געגרייט פייערן דעם זיבעציקסטן געבוירן-יאר פונעם באליבטן דיכטער, איז מאני לייב קראנק געווארן און ער איז אריין אין א סאנאטאריע פאר לונגען-קראנקע. עס איז געווען א ווייטער וועג פון געזשין דורך לאנדאן קיין ניו-יארק ביז צו דער סאנאטאריע אין די קעטסקיל-בערג פון ניו-יארק. דער דיכטער דניאל טשאַרני, וואס איז דארט אויך יארן-לאנג געווען א פאציענט, איז געווארן דער טרויעריקער עדות פון מאני לייבס לעצטע טעג. ער דערציילט:

„די סאנאטאריע, אריינגעמויערט אין איינעם א הויכן שפיץ פון די קעטסקיל-בערג, איז פון אלע זייטן געווען ארומגערינגלט מיט הויכע, גוט-איינגעפונדעוועטע ביימער. פון דער ווייטנס האט די סאנאטאריע אויסגעזען ווי א ווייסער, קיניגלעכער שלאס. עס איז שוין געווען אקטא-בער, און דער דיכטער פלעגט ליב האבן שעהען-לאנג צו שטיין ביי די פענצטער פון שפיטאל-צימער און באוונדערן די בונטקייט פון דעם זון-אונטערגאנג.

„מאָני לייב פלעגט שפּאַסן, אָז אין דער אמתן איז ער גאַרניט געקומען צו קרענקען אין דער סאַנאַטאַריע, אָדער חלילה גאַר צו שטאַרבן, נאָר כדי אָפּצוקלייבן אַ באַנד פון זיינע לידער, באַלאַדן און סאַנעטן. דער באַנד וועט דערשיינען לכבוד זיין זיבעציקסטן געבוירן-טאָג.

„יא, סוף דעצעמבער 1953, האָט מאָני לייב געדאַרפט אַלט ווערן זיבעציק יאָר. זיינען דאָך פאַרבליבן געציילטע וואָכן אויף אויסצוקלייבן די בעסטע באַלאַדן און סאַנעטן פאַר דעם פּראַיעקטירטן יובל-בוך.“

דניאל טשאַרני דערציילט ווייטער:

„שוין איבער דרייסיק יאָר, ווי מאָני לייב האָט ניט געהאַט אַרויס-געגעבן קיין איינציקן לידערבוך, האָט ער מיטגעבראַכט אין דער סאַנאַ-טאַריע אַ פאַר טויזנט לידער, פון וועלכע ער האָט געדאַרפט אַרויסקלייבן ניט מער ווי עטלעכע הונדערט.

דאָס שמאַלע שפּיטאַל-טישיל איז געווען, פאַרשטייט זיך, צו ענג פאַר אַזוי פיל לידער, האָט מאָני לייב פאַרוואַנדלט זיין שפּיטאַל-בעט אין אַ שרייבטיש. אויף דעם ברייטן און הויכן שפּיטאַל-בעט האָט מען שוין געקענט אויסקלייבן עטלעכע צענדליקן לידער, פון וועלכע ער האָט געדאַרפט אויסקלייבן די שענסטע און די בעסטע. האָט מאָני לייב, ווי אַ געניטער סוחר-מוכר, וואָס גרייט זיך צו זיין יובל, מיך צוגעצויגן פאַר זיין אַרויסהעלפער. כווייס ניט, צי מאָני לייב האָט מיך געהאַלטן פאַר אַ דיכטער, פאַר אַ לידער-מבין האָט ער מיך, זעט אויס, יא געהאַלטן.“

דער יינגערער דניאל פלעגט זיך אָפט בעטן ביים עלטערן מאָני לייב:
— אוי, מאָני לייב, אַ געזונט צו דיר! גיי אויף אַ וויילע אין בעט אַריין, ביסט מיד, מיין בלויער ריטער“; („טאָג מאַרגן-זשורנאַל“ 27סטן סעפטעמבער 1958).

עס זיינען אויפגעהיט געוואָרן עטלעכע בריוו פון מאָני לייבן און צו אים, וואָס גיבן איבער זיין שטימונג אין די לעצטע חדשים פון זיין לעבן

אין אַ בריוו צו דוד אינגאַטאַוו און זיין פרוי איז מאָני לייב אָפּטימיס-טיש. ער דערציילט, אַז די דאָקטוירים האָבן ניט געפונען אין זייערע טעסטן קיין טובערקולאָז-באַצילן, הייסט עס, ער וועט קענען לעבן מיט געזונטע מענטשן, זאָל עס זיין, אַז ער איז געזונט און אַז ער וועט קענען פאַרלאָזן די סאַנאַטאַריע.

„האף איך נאך א מאל געזונט צו ווערן, שרייבט מאַני לייב, כאַטש איך ווייס גיט צו וואָס איך דאַרף אין מיין עלטער פון זיבעציק יאָר געזונט ווערן פון איין קראַנקייט און וואַרטן אויף אַ צווייטער. אין מיין עלטער קומען דאָך אַלערליי קראַנקייטן — עלטער־קראַנקייטן, וועלכע העלפן דעם מלאַך המוות אַריבערפּעקלען דיך אויף יענער וועלט.“ („צוקונפּט“, מערץ 1955).

ה. לייוויק דערציילט וועגן מאַני לייבס לעצטע חדשים אַזוי:
„זיין לעצטער בריוו איז פון אַנהייב סעפטעמבער, אַ חודש פאַר זיין טויט. ער שרייבט: „אייערע בריוו דערמוטיקן מיך. זיי זענען מיר טייער. און איר אַליין ליגט דאָך קראַנק. שאַ, איר געדענקט דאָך ווי אַזוי כּ״האַב אַ מאַל אַ שטאַרקן קלאַפּ געגעבן אין טיר פון אייער צימער. ווונדערלעכע יאָרן געווען. איצט? ווי אַן אַלטער האָן האָט זיך עפּעס אין מיר פאַר־דרייט, און איך האָב בשום אופן גיט געקענט קרייען, אפילו אַ קריי, אַן ענטפער אויף אייער קריי. זייט מיר מוחל. איז אַט הויב איך אַן אַרויס־לאָזן אַ קריי, אַן ענטפער אויף אייערן, און איך זע, אַז מיין קריי גייט אַריבער אין אַ פיף.“

„דורך דער צייט פון מיינע וואַנדלונגען, פון דעבאַראַ (סאַנאַטאָריע) ביז היינט, האָב איך געקראַגן אַ פייפעניש ביים אַטעמען, דאָס איז גאָר אַ פאַסקודנע זאַך; אין דעם חודש, וואָס איך געפיין זיך דאָ, איז מיין גליק, וואָס איך האָב דאָ דניאל טשאַרנין. ער איז אַ מהידיקער מענטש, און איך האָב אין אים געפונען אַ טייערן נייעם פריינד.“

„...דאָ אין ליבערטי־סאַנאַטאָריע הער איך אין די לאַנגע נעכט קרייען נאַענטע און ווייטע הענער. פאַר מיר הילכט זייער קרייען פול מיט עלבט, ווי אַ רוף אין מדבר. איין מאַל אין אַ נאַכט האָט די קרייעניש פון אַ האָן צעריסן מיין האַרץ...“

„איך האָב געטראַכט וועגן אייך און וועגן דעם, וואָס איר פון אייער בעט, האָט געטראַכט פון מיר און גערופן צו מיר, און איך האָב גיט געענטפערט שנעל, וויי איז מיר. אַך, זאָל אונדז גאָט העלפן!“
אין אַן אַנדער בריוו שרייבט מאַני לייב לייוויקן:

„די טרייסט־ווערטער האָבן אין מיר אַרויסגערופן אַ זעלטענעם ציטער פון פרייד. אַ ציטער, וואָס גאָר פריינדשאַפט און נאַענטע קרובּהשאַפט קען אַרויסרופן. האָב איך די פרייד פאַרטרונקען מיט אַ לייכטער טרער,

און אויפן האַרצן איז מיר געוואָרן לייכט, און די ערד אונטער מיר — געגרונטפּעסטיקט.. האַלט איך אַלע אייערע טרייסטווערטער טייער און באַהאַלט פאַר זיך“ („צוקונפֿט“, נאַוועמבער 1953).

פון די אַלע ווערטער מאַני לייבס ווייט מיט צער און מיט אַנונג פון אַנקומענדיקער סכּנה. און די סכּנה איז געקומען און צוגענומען פון אונדז מאַני לייבן.

צוועלף ביי טאַג פונעם פּערצנטן אַקטאָבער, 1953, דערציילט ווייטער דניאל טשאַרני, ווען כ׳בין געשטאַנען, ווי אַ פאַרגליווערטער ביי מיין שפּיטאַל־פּענצטער און געקוקט אויף די ביימער... פּלוצלונג האַט פון ערגעץ־וווּ אַ בלאַז געטאַן איבער די ביימער אַ האַסטיקער ווינט. צענד־ליקער טויזנטער אַפּעפּליקטע בלעטער האָבן ווי בונטע שמעטערלינגען זיך פּונאַדערגעפּלאַטערט אין אַלע ריכטונגען, באַלד נאָך דעם איז געוואָרן טויט־שטיל, ווי עמעצער וואַלט פּלוצלונג פאַרקלאַפּט די הימל־טיר, וואָס האַט אַנגעמאַכט דעם אומגעריכטן צוגווינט. בין איך תּיכף אַריינגעלאַפּן אין מאַני לייבס צימער אַ קוק טאַן, צי ער איז נאָך אַ היגער.

„האַט דער קראַנקן־ברודער, וואָס איז דעם גאַנצן פּרימאַרגן געזעסן מיט אַ תּהילים און געהיט מאַני לייבס נשמה — האַט ער צו מיר אַ זאַג געטאַן מיט פּייכט־געוואָרענע אויגן:

— ניטאַ מער מאַני לייב. ער איז אַקערשט אויסגעגאַנגען.
„...מאַני לייב איז רחבותדיק געלעגן אויף זיין שפּיטאַל־בעט מיטן פנים אַרויף. זיין אַדלערנאַז איז געווען פאַרשפיצט צום סופּיט, ווי ער וואַלט וועלן דערשנאַפּן פון דער הויך אַ ביסעלע לופּט, וואָס האַט שוין אויסגעפּעלט.

„האַב איך פּרובירט אַריינצופאַרן מיט אַלע מיינע פינף פינגער אין זיין טשופּרינע, ווי כ׳פּלעג עס טאַן יעדן אין דער פּרי, וואָס ער האַט ליב געהאַט, אָבער היינטיקס מאַל האַט מאַני לייב לחלוטין ניט רעאַגירט אויף מיין שפּילערייקע מיט אים. האַב איך בשום אופן ניט געקענט פאַר־שטיין, ווי אַזוי איז דאָס מאַני לייב אין משך פון איין נאַכט ניט געוואָרן ביי מיר אונטער די הענט? ערשט פּריער, שבת (דעם 3טן אַקטאָבער) איז נאָך מאַני לייב געווען פּול מיט לעבן, און היינט איז ער שוין פּול מיט טויט“ („טאַג מאַרגן־זשורנאַל“, 27סטער סעפטעמבער 1958).

עלעגיעס אויפן טויט פון מאַני לייב זיינען געווען אַ סך. זיי האָבן אָפּגעשפּיגלט דאָס געבראַכענע געמיט פון די, וואָס האָבן מיט אים צוואַ-מען אָנגעהויבן דעם נייעם וועג אין דער יידישער דיכטונג פון אַמעריקע. ראובן אייזלאַנד האָט אַזוי באַוויינט זיין חבר :

„— מאַני לייב, מאַני לייב!

הערלעכער מענטש, ווּנדערלעכער חבר, פּרינץ פון ליד, ערשטער פון אַ דור, שייַן און באַשיינער פון אַ תקופה!
מאַני לייב, מאַני לייב!

„ערשט איצט וועט מען זיך אַרומקוקן (אויב ס'איז נאָך דאָ עמעצער, וואָס זאָל זיך אַרומקוקן), ערשט איצט וועט מען באַנעמען (אויב ס'איז דאָ עמעצער, וואָס זאָל באַנעמען), וואָס פאַר אַ ליכט דו ביסט געווען! וואָס פאַר אַ געזאַנג דו ביסט געווען, וואָס פאַר אַ געשענק דו ביסט געווען! אַ ווּנדער אין אונדזער גראַער און בידער וועלט!“
ה. לייזיק, האָט אָנגעשריבן אַ רירנדיק ליד א"נ „ביסט טאַקע איינ-געשלאָפּן, מאַני לייב“ (אַ בלאַט אויף אַן עפּלבוים, אַרגענטינע, ז' 312).

דיין טויט באַווייט איך אויף דער דינער פלייט פון דינע לידער, און מיט דער שיינקייט זייערער פאַרשטעל איך דאָס געוויין, אין אונדזער לעצטקייט זיינען מיר געווען ווי נאַנטע ברידער, וואָס האָבן אונדזער ליד פאַרשוואַרן ניט צו אונטערגיין.

כ'דערמאָן עס איצט ווען כ'זע דיך ליגן אינעם אַרון, ווייל דו ביסט עס געווען אויפגעפּיבערטער פּאַעט, וואָס האָט, אין רגעס פון אַנטפלעקטן שיינקייט-צאַרן, בלחש וועגן אַנשרייבן דאָס לעצטע ליד, צו מיר גערעדט.

מיר זאָלן אַנטאָן אונדזער יידיש ליד אין הייליקער באַקליידונג. צו אַכפּערן עס און צו הייבן עס אַריבער אַלע קעפּ, אַז אונדזער האַרץ, אין גורלדיקער שעש פון אַל-צעשיידונג, זאָל אויסקלאָפּן אין ערלעכן געוויסן זיינע לעצטע קלעפּ.

איצט קוק איך ווי דו ליגסט אָן אויסגעצויגענער אין אַרון,
און ס'ווייט אַ רואיקייט פון דיר אַזוי
ווי פון אַ יום־טוב־שלאָף. —
גייט העלער אויף דאָס ליד, וואָס האָט אונדז אַלעמען פאַרשוואַרן
צו זען אין לעצטקייט אונדזערער אַ זעונג פון אין־סוף.

צום דריטן יאַרצייט נאָך מאַגי לייבן האָט די דיכטערין ראַשעל
וועפּרינסקי, די פּרוי פון מאַגי לייב, געשריבן:

אַן אויפגעליכטיקטער ביסטו געגאַנגען
אַנטקעגן אייגענעם פאַרגיין
אין דיינע שפּעטע לידער,
ווי נאָר דו אַליין.
ביסט פאַרגאַנגען אין הוילער ליכט,
נאָר ס'בלייבט פון דיר דיין וואָרט
פון זון און זייד,
פון ווונדער איבער ווונדער...
און איצט, אַז ס'וועט דיין ליענער פאַרגיין —
וועט ליענען די לידער דיינע
גאָט אַליין!